

Ontwikkelingspsychologie

Hoofdstuk 1

Inleiding in de ontwikkeling van het kind.

- Ontwikkelingspsychologie = wetenschappelijke studie naar patronen van groei, verandering en stabiliteit van conceptie tot de ouderdom
- van de geboorte tot de adolescentie volgen veranderingen elkaar het snelst op.
- Levenslooppсихologie: elk periode bevat het potentieel voor groei en verval en mensen kunne heel hun leven groeien en veranderen.

Ontwikkeling

- = genese, ontvouwing → groei, toename, voortgang & teruggang, afbraak, aftakeling.
- = continu proces in de tijd
- = niet omkeerbaar

Rijping: kunnen functioneren op hoger niveau ten gevolge van groei. **Vb.** sluitspieren (Het ontstaan van bepaalde vermogens)

Leren: het kunnen functioneren op hoger niveau ten gevolge van ervaring. **Vb.** fietsen

Ontwikkelingspsychologen specialiseren zich op 2 manieren.

1. Globale thematische gebieden in de ontwikkeling:

- Fysieke ontwikkeling

De invloed van het lichaam(*hersenen, spieren, zintuigen, behoefte aan eten,...*) op ons gedrag.

Bv. Onderzoek naar de effecten van ondervoeding op het groeitempo.

- Cognitieve ontwikkeling

De invloed van groei en veranderingen in intellectuele vermogens (*leren, geheugen, oplossen van problemen, intelligentie*) op gedrag

Bv. Onderzoek naar hoe intellectuele vermogens veranderen in de kindertijd.

→(babytjes gaan object permanentie ontwikkelen= weten dat voorwerpen/personen blijven bestaan, ookal zie je ze niet. -> kind gaat verstoppertje kunnen/willen spelen)

- Sociale ontwikkeling

Studie naar interacties van mensen en hoe hun sociale relaties in de loop van hun leven groeien, veranderen en stabiel blijven

- Persoonlijkheidsontwikkeling

Studie naar stabiliteit en veranderingen in de eigenschappen die personen van elkaar onderscheiden

Bv. Bezit een mens gedurende zijn leven stabiele karaktereigenschappen?

2. Leeftijdsgroepen en individuele verschillen

- 1) Prenatale periode (conceptie tot geboorte)
- 2) Baby- en peutertijd (0-3 jaar)
- 3) Kleutertijd (3-6 jaar) -> basisschool
- 4) Basisschooltijd (6-12 jaar)
- 5) Adolescentie (12- 20 jaar)-> seksueel rijp
- 6) Volwassenheid (20-60 jaar)
- 7) Oudere volwassenheid of ouderdom (> 60 jaar)

-> Leeftijd waarop de adolescentie bereikt word is bij iedereen verschillend, waarom?

Door biologische en omgevingsfactoren => leeftijdsGROEPEN zijn enkel gemiddelden.

-> waarom worden de individuele verschillen (individuele variatie) groter naarmate de leeftijd?

Bij heel jonge kinderen is een groot deel van de ontwikkeling genetisch bepaald en gebeurt ze automatisch. Daardoor gaat de ontwikkeling gelijk . Bij oudere kinderen gaan *omgevingsfactoren* een grotere rol spelen, waardoor er na verloop van tijd meer individuele verschillen ontstaan.

-> Grotere impact omgevingsinvloeden door:

- verruiming sociaal netwerk.
- cohorten
- normatieve gebeurtenissen

3. Invloed van cohorten op ontwikkeling:

Cohort = een groep mensen die rond de zelfde tijd op dezelfde plek is geboren

-> Leden van zelfde cohort delen aantal omgevingsfactoren (bv. economische toestand, epidemieën, oorlogen,...)

Vb. generatie 'niks': jonge 30ers die zijn geboren in tijd van economische crisis, dit(cohort) heeft invloed op je individuele ontwikkeling

4. Normatieve invloeden op de ontwikkeling

Normatieve ontwikkeling = algemene veranderingen en gedragsreorganisaties die alle kinderen doormaken als ze ouder worden

Normatieve gebeurtenissen = gebeurtenissen die zich voor de meeste individuen binnen een groep op dezelfde manier voltrekken

Verschillende soorten invloeden op de ontwikkeling:

Verschillende soorten normatieve gebeurtenissen:

1. Normatieve historisch bepaalde invloeden

Biologische invloeden en omgevingsinvloeden die gekoppeld zijn aan een specifiek historisch moment.

Bv. 9/11 had grote gevolgen op ons wereldbeeld, het zorgde voor biologische en omgevingsproblemen.

2. Normatieve leeftijdsgebonden invloeden

Biologische invloeden en omgevingsinvloeden die gelijk zijn voor mensen in bepaalde leeftijdsgroep, 'ongeacht' wanneer of waar ze opgroeien

Bv. Eindexamen rond 18 jarige leeftijd, menopauze tussen de 50 en 55 jaar.

3. Normatieve sociaal-cultureel bepaalde invloeden

- Bepaalde groep waartoe je behoort

Bv. Etnische afkomst, sociale klasse, subcultuur

Bv. Turken zijn onderhevig aan andere sociaal-cultureel bepaalde invloeden dan Belgen.

4. Niet-normatieve gebeurtenissen

Atypische gebeurtenissen op een tijdstip die bij de meeste anderen uit die groep niet gebeuren.

Bv. Studeren met achtergrond zeer lage SES; Heel veel jongeren die een lage status hebben krijgen minder kansen. Bijvoorbeeld weinig geld= niet verder studeren. → impact op eigen ontwikkeling en op omgeving.

Bv. 1ste proefbuis- baby.

5. Vroege denkbeelden over kinderen

Hoe is ontwikkelingspsychologie ontstaan/ geboren?

1. Tot 1600: kinderen imperfecte miniatuurvolwassenen (zelfde kleding, geen speciale behandeling)

2. 1762: "Emile" van J.J. Rousseau

*Zijn boek Emile werd in Frankrijk meteen verboden. In dit boek wordt een jongen uit goed milieu, opgevoed door een huisleraar. Zonder dwang of straf, zonder haast, in de provincie, ver van het ijdele stadsleven, in verbondenheid met de natuur. **Emile leert door ervaringen** die zijn huisleraar, Jean-Jacques voor hem organiseert. Leren door te doen, timmerwerk, tuinieren, zwemmen, verdwalen in bossen, en dergelijke. Jean-Jacques geeft Emile geen godsdienstonderwijs en houdt hem tot aan zijn 15e jaar verre van allerlei geleerde 'kletspraatjes', zoals ook geschiedkundige en filosofische verhandelingen. **Rousseau geloofde immers in de aangeboren goedheid van de mens. De verschillen tussen arm en rijk, en macht maken de mens slecht. Door Emile in een landelijk isolement op te voeden en te harden in de natuur wil hij hem zuiver houden.** Jean-Jacques laat Emile pas gaan als hij al enige tijd getrouwd is, met Sophie, aan wie hij het laatste deel van het boek wijdt.*

Meisjes moeten heel anders worden opgevoed dan jongens. Zij mogen bijvoorbeeld wel worden gestraft en moeten leren gehoorzamen aan de man. De Emile werd kort na verschijnen verboden, maar dit niet om de pedagogische opvattingen en aanbevelingen van Rousseau.

maar omdat Rousseau spreekt over een alternatieve natuurgodsdienst en verwerpt zo centrale dogma's uit de rooms-katholieke en protestantse kerken.

3. Babybiografieën: Methodisch bestuderen van kinderen.

Eind 18 de eeuw:

- Niet heel wetenschappelijk → vastleggen fysieke en taalkundige mijlpalen kinderen.
(wanneer kon het spreken, lopen,...) Dit werd genoteerd in een dagboek.

Darwin:

- Wel wetenschappelijk: publicatie v boek over eigen zoons ontwikkeling

4. Afschaffen kinderarbeid, inrichten onderwijs

5. Nieuwe trends: genetica, filosofisch debat nature-nurture

→ Geboorte ontwikkelingspsychologie

6. Continue verandering versus discontinue verandering.

Continue verandering (kwantitatieve verandering)

= geleidelijke ontwikkeling waarbij prestaties op een bepaald niveau voortvloeien uit die van vorige niveaus

- is kwantitatief

- Onderliggende processen die aanzet geven tot verandering blijven heel het leven gelijk

- **Bv.** Lengtegroei, toename hersencapaciteit : blijft continu groeien

Discontinue verandering (kwalitatieve verandering)

= ontwikkeling in aparte stappen of stadia, waarbij elk stadium gedrag oplevert dat kwalitatief anders is dan gedrag in eerdere stadia Vb. kleutertijd → kindertijd → adolescentie

- Kwalitatieve verandering

- Stapsgewijs, in sprongetjes

Vb. Kind kan sluitspieren niet beheersen en plast in bed, maar door rijping kan het dit wel controleren. Met een sprongetje gaat het omhoog op de grafiek.

7. Kwantitatieve t.o.v. kwalitatieve verandering

Vb van kwantitatief: spelletje: doek in mond

2 babys, een van 6 en een van 10 maanden.

Moeder steekt doekje in de babys hun mond en kijken naar de reactie.

Kind van 6 maand: kijkt naar doekje en eens naar moeder, verder is hij niet echt geïnteresseerd.

10 maand: reageert helemaal anders, begint te lachen en neemt het doekje vast en speelt er mee.

Hoe komt dat, dit verschil?

- 10 maanden heeft meer leerervaringen? Neen, klopt niet.

- Door temperament? Neen, klopt ook niet, alle 10 maand kinderen reageren allemaal op de

zelfde manier.

Kwalitatieve verandering heeft plaats gevonden: JA

Kind van 10 maand kan relaties waarnemen, een kind van 6 maanden niet.

6 maanden: kind ziet doekje en moeder, maar ziet niet het verband.

Kindje van 10 maanden ziet dat moeder 'gek' doet met het doekje en ziet het verband.

8. Kritieke en gevoelige perioden: de invloed van omgeving

Kritieke periode = specifieke tijd in de ontwikkeling waarin een bepaalde gebeurtenis de grootste gevolgen heeft

-> Onomkeerbare consequenties door aan- of afwezigheid van bepaalde omgevingsfactoren

-> als het kind hier bepaalde invloeden mist zal dit permanente onomkeerbare gevolgen hebben. (vb. roken tijdens zwangerschap -> misvormingen)

Bv. Prenataal: medicatiegebruik tegen misselijkheid moeder (softenol): had nadelige gevolgen voor de ontwikkeling van de foetus (misvormingen)

Bv. Hechting in eerste levensjaren is van belang voor de latere ontwikkeling van het kind. Niet helemaal waar: adoptie: het kan goed komen met het kind (plasticiteit)

Plasticiteit = mate waarin een ontwikkelend gedrag of fysieke structuur kan worden gewijzigd

-> Kinderen met een achterstand kunnen door latere ervaringen deze achterstand in halen, ze lopen dus niet perse blijvende schade op, vb. verwaarlozing vóór adoptie.

Bv. Plasticiteit hersenen

Gevoelige periode = periode waarin organisme extra gevoelig is voor omgevingsinvloeden.

-> Kinderen gevoelig voor omgevingsinvloeden

-> Aan- of afwezigheid van bepaalde omgevingsfactoren hoeft niet tot onomkeerbare consequenties te leiden

9. Levensloopmodel versus focus op specifieke perioden

Op welke perioden moeten ontwikkelingspsychologen hun aandacht richten?

Vroeger vooral focus op babytijd en adolescentie.

Maar in ELK levensstadium is sprake van groei en verandering. Dus moet men de aandacht richten op de periode van conceptie tot de adolescentie.

10. De relatieve invloed van nature en nurture op de ontwikkeling

Nature = eigenschappen, vermogens en capaciteiten die mensen van hun ouders erven.

-> bepaald oogkleur, haargroei,...

Maturatie = geleidelijke ontvouwing van voorbestemde genetische informatie

-> nature is het resultaat van maturatie.

Nurture = omgevingsinvloeden die ons gedrag bepalen.

-> deze invloeden zijn vaak biologisch: **bv.** Gebruik van alcohol tijdens zwangerschap

-> Of sociaal: **bv.** Gepest worden

-> Of Maatschappelijk: **bv.** sociaal-economische omstandigheden : Cultuur

→ Erfelijkheid bepaalt niet WAT er ontwikkelt maar DAT er ontwikkeling kan plaatsvinden

→ Milieu bepaalt niet WAT er ontwikkelt maar DAT er ontwikkeling kan plaatsvinden

Geef de discussie van Intelligentie, nature of nurture?

Interactionisme = genen én omgeving spelen rol bij het tot stand komen van eigenschappen en mogelijkheden.

Vb. als iemand intelligentie enkel erfelijk bepaald werd, dan zouden pogingen om de intellectuele vermogens te verbeteren gedoemd zijn te mislukken.

Maar als intelligentie enkel omgevingsbepaald werd, dan zou verbetering van sociale omstandigheden moeten kunnen leiden tot een hogere intelligentie.

-Sommige genetisch bepaalde eigenschappen kunnen een invloed bijdragen aan de vorming van hun omgeving. **Vb.** kind dat vaak huult en geïrriteerd is(erfelijk) gaat de reactie uitlokken dat ouders altijd komen.

Hoofdstuk 2

Theorie versus volkswijsheid.

Lekenkennis/volkswijsheid = algemeenheden afleiden uit toevallige observaties

Theorie = beschrijving van processen, verschijnselen en hun complexe samenhang, gebaseerd op systematische integratie van eerdere bevindingen

Er zijn 5 belangrijke visies op de ontwikkeling van het kind, welke?

1. Het Psychodynamisch perspectief
2. Het behavioristisch perspectief
3. Het cognitief perspectief
4. Het contextueel perspectief
5. Het evolutionair perspectief

1. Het psychodynamisch perspectief

Gedrag wordt gemotiveerd door innerlijke krachten, herinneringen en conflicten waarvan een persoon zich nauwelijks bewust is en waarover hij weinig controle heeft. Deze innerlijke krachten blijven iemands gedrag gedurende zijn hele leven beïnvloeden.

In het Psychodynamische perspectief zijn er 2 toonaangevende theorieën:

- a) Psychoanalytische theorie van Freud
- b) Psychosociale theorie van Erikson

a) psychoAnalytische theorie van FREUD

= theorie die er van uit gaat dat onbewuste krachten bepalend zijn voor iemand persoonlijkheid en gedrag.

-> Het onbewuste= afgestoten infantiele wensen, verlangens en behoeften van verstorende aard

-> ontwikkeling is compleet bij de **adolescentie**

-> De persoonlijkheid heeft 3 aspecten; de 3delige persoonlijkheidsstructuur:

es (id): primitieve, ongeorganiseerde, aangeboren, deel van de persoonlijkheid dat aanwezig is vanaf de geboorte. Het staat voor de primitieve driften: **bv.** honger, seks, agressie.

-Genotsprincipe =Het doel zoveel mogelijk lust en zo weinig mogelijk spanningen creëren.

ich (ego): Rationele en redelijke deel van de persoonlijkheid. Gaat cognitief gemediteerd uitstellen van bevrediging.

Realiteitsprincipe= instinctieve energie in toom houden om de veiligheid van het individu te bewaren en hem te helpen integreren in de samenleving.

überich (superego): Gewetensfunctie (Iemand geweten). Maakt het onderscheid tussen goed en kwaad. Ontstaat rond 5a6 jaar. Mensen nemen het over van belangrijke figuren in hun leven.

-culturele beperkingen op de uitleving van de driften (wat mag niet en wat mag wel?)

-> Alle gedrag wordt gemotiveerd door het willen ervaren van **lust**.

Twee aangeboren structuren/**instincten** zijn hierbij werkzaam:

- Sexualiteit (eros)→ levensdrift en geslachtsdrift
- Agressie (thanatos)→ doodsdrift

Hij gelooft in de psychoseksuele ontwikkeling= aantal fasen die kinderen doorlopen waarin genot of bevrediging steeds gericht is op een andere biologische functie en een ander deel van het lichaam.

-> Hij onderscheid 5 verschillende fasen in de seksuele ontwikkeling:

- Orale fase (0 – 1,6)
- Anaal-sadistische fase (1,6 – 3)

- Fallische fase (3 – 5 à 6)

- Latentiefase (6 – 11)

- Genitale fase (11 - ...)

→ Fixatie=Gedrag dat in een eerdere ontwikkelingsfase blijven steken door een onopgelost conflict (teveel of te weinig bevrediging).

Vb. van fixatie: graag in mond blijven steken van voorwerpen op latere leeftijd, Vb. stylo

Hoe vormt de persoonlijkheid zich gedurende de kindertijd?

- Het libido zet zich telkens vast op een andere erogene zone
- Erogene zone = lichaamsdeel dat lust kan verschaffen: mond, anus, geslachtsorganen
- Fixatie = in een eerdere ontwikkelingsfase blijven steken door onopgelost conflict (teveel of te weinig bevrediging)

De orale fase (0,0 – 1,6)

= interesse in orale bevrediging door zuigen(levensdrift), eten, bijten(destructiedrift), bewegen van lippen.

- Mondzone staat centraal
- Bevrediging en indrukken opdoen
- Fixatie: graag in mond blijven steken op latere leeftijd, Vb. stylo, 'bijtend sarcasme': doordat je aantal zaken niet verwerkt hebt
- kinderen leren verkennen door hun mond te gebruiken.

De anaal-sadistische fase (1,6 – 3,0)

= bevrediging door faeces op te houden en zicht te ontlasten. -> wennen aan de controlemechanismen vd maatschappij met betrekking tot zindelijkheidstraining.

- Lustbeleving : anus
- Uitdrukkingsmiddel : loslaten (volgzaamheid) ophouden (protest)
- Controle van kind op omgeving: fysisch en psychisch

2 Gevoelens bij op het potje gaan

1. trots op wat ze geproduceerd hebben
  2. Angst om iets los te laten. 'kaka' Ze verliezen de controle en vinden het moeilijk om los te laten (letterlijk en figuurlijk)
- Ontwikkeling van "ich"

De fallische fase (3,0 – 5,0 à 6,0 jaar)

= Interesse in de genitaliën; weten omgaan met het oedipuscomplex, wat leidt tot identificatie met de ouder van dezelfde sekse.

- Lustbeleving
- Kind ontdekt verschil tussen seksen: hebben of niet hebben van fallus(piemel)

→ Jongens: castratieangst: Ik heb piemel, anderen niet. Ze zijn dus bang dat die van hem ook nog weg gaat.

→ Meisjes: penisnijd Meisjes willen ook piemel

- Oedipusconflict(3 jaar):

Jongens: wil moeder bezitten , maar vader is er nog= Rivaal.

Kind bewonderd vader, maar beschouwd hem als rivaal.

→ Identificatie met vader(hij legt zich bij de situatie neer)→ aanvaarding van wetten en normen → ontstaan Uber-Ich

- Electracomplex(Jung)

Meisjes: verliefd op vader, maar moeder is er nog = model en rivaal

→ identificatie met moeder → ontstaan van Uber-Ich

De latetiefase (6,0 – 11,0)

= Seksualiteit grotendeels op de achtergrond.

- Rust (libido speelt niet zo)

- Innerlijke verwerking van de seksuele beleving: ontwikkeling van tederheid

- Uber-ich ontwikkeld verder door gerichtheid op socio-culturele aspecten, nieuwsgierigheid: wat mag, wat mag niet?

De genitale fase (11,0 - ...)

= opnieuw opgewekte seksuele interesses en aangaan van volwassen seksuele relaties.

- Heropleving van libido

- Aandacht voor alle seksuele lichaamsdelen

b) PsychoSociale theorie van ERIKSON. 1902-1994

Psychosociale ontwikkeling: veranderingen in de manier waarop we aankijken tegen interacties, gedrag van anderen en onszelf als leden van maatschappij.

-> mensen worden bevorderend en belemmerend door hun samenleving.

-Bevorderend: als er voldoende mensen zijn die het doen

-Belemmerend: als je een beperkt netwerk hebt

->mensen ontwikkelen zich gedurende hun hele leven in 8 stadia. (zie kader)

Dit gebeurt volgens een vast patroon

en is min of meer voor iedereen gelijk (universeel).

→ In elk stadia= een conflict/ crisis dat moet opgelost worden → om te kunnen voldoen aan de eisen van het volgende ontwikkelingsstadium.

- Kernconflict= fundamentele crisis, soort uitdaging waar mensen voor staan en die zeer specifiek is voor iedereen van die 8 stadia. De uitkomst kan positief of negatief zijn. (je kan een conflict positief of negatief oplossen)

- Hoe je een conflict oplost (pos/neg) in een vorige fase, zal mee bepalen hoe je een conflict gaat oplossen in een volgende fase.

-> ontwikkeling gaat heel het leven door:

-in de volwassenheid= de generativiteit- versus- stagnatiestadium. → bijdragen aan familie, gemeenschap en maatschappij kan positieve gevoelens opleveren over continuïteit van het leven, of kan voor stagnatie en teleurstelling zorgen over wat ze doorgeven aan volgende generaties.

—

Ego sterkte: Eigen mogelijkheden die je hebt om problemen op te lossen

Sociale steun: Sociaal netwerk dat je steun kan bieden.

- Wanneer je voldoende egosterkte en/of steun hebt, dan zal jouw kernconflict positief uitdraaien → goed oplossen

- Wanneer je onvoldoende egosterkte en/of steun hebt, dan zal jouw kernconflict negatief uitdraaien.

→ Als je een kernconflict goed oplost, zal dit jouw ego sterkte versterken.

→ als je een kernconflict niet tot een goed einde kan brengen (negatieve pool), jouw egosterkte zal daardoor afzwakken ('ik kan dit niet'). Het wordt moeilijk om een volgend conflict op te lossen.

- Stel dat kernconflict niet goed is opgelost: kwetsbaarheid, dan zou voldoende sociale steun je kunnen helpen om toch het conflict op te lossen.

Levensfase	Kernconflict	Omgevingsaspect	Egosterkte
Oraal-sensorisch (0-1 j)	vertrouwen versus wantrouwen	Geborgenheid vanwege verzorgers	Hoop
Anaal-musculair (1-3 j)	Autonomie vs. schaamte en twijfel	Gezagsvolle en oordeelkundige ouders	Wilskracht
Locomotorisch-genitaal (3-6 j)	Initiatief vs. schuldgevoel	Harmonieuze gezinssituatie	Doelgerichtheid
Latentie (7-11 j)	Vlijt vs. minderwaardigheid	Belangstellende leraars en bereidwillige klasgenoten	Bekwaamheid
Adolescentie	Identiteit vs. rolverwarring	Leeftijdsgroep en identificatiefiguren	Trouw
Eerste volwassenheid	Intimiteit vs. isolement	Partner en job	Liefde
Volwassenheid	Generativiteit (scheppend) vs. stagnatie	Eigen gezin en zinvol werk	Zorgzaamheid
Rijpheid	Ego-integriteit vs. wanhoop	Bredere samenleving	Wijsheid

Verschilpunten Freud en Erikson:

Erikson: Het ego heeft positievere rol

-**Erikson:** Positieve kijk op ontwikkelen

Erikson: gericht op succesvolle oplossingen voor een probleem

Freud gericht op pathologie

-**Erikson:** Groei en verandering gaat hele leven door

Freud: stopt in adolescentie)

-**Erikson:** Dynamiek van gedrag is intrapsychisch maar ook interpsychisch= psychosociaal

Freud: gedrag is psychoseksueel

-**Erikson:** gericht op succesvolle oplossingen voor een probleem

Freud gericht op pathologie

Hoe kan je de psychodynamische theorieën evolueren?

Freud: Kritiek

Meeste ideeën zijn hypothesen

Moeilijk te operationaliseren en weinig empirisch toetsbaar, **Vb.** libido, hoe meet je zoiets?

Gebaseerd op beperkte populatie

Te reductionistisch: levensdrift en doodsdraft. Heel zwart-wit.

Te sterk gefocust op het psychoseksuele

Seksistisch en discriminerend voor vrouwen: 'penisnijd'

Eerder een filosofie?

Erikson: is tastbaarder, maar toch kritiek:

Te sterk gericht op mannen

Vaag

Wel verdienstelijk (allebei)!:

- Aandacht voor menselijke verlangens
- Aandacht voor bewuste en onbewuste processen
- Aandacht voor het emotionele en irrationele
- Psychologische problemen niet enkel somatisch benaderen
- Erikson belicht positieve ontwikkelingskansen bij de mens
- Erikson: biologische en sociale factoren spelen een rol bij ontwikkeling
- Erikson: de mens ontwikkelt zich gedurende heel z'n leven

2. Het Behavioristisch perspectief.

= Studie van effecten van stimuli in de omgeving op het gedrag van mensen (mensen, voorwerpen, gebeurtenissen).

(Eigen woorden: bestudeert de mens van buiten af, kijkt naar de direct waarneembare feiten.)

Vb. Dorien is ooit gebeten door hond, is nu van alle honden bang.

→ behavioristische conclusie: Dorien heeft aangeleerde angst voor honden.

→ Als we de stimuli weten kunnen we het gedrag voorspellen.

- Gebaseerd op nurture!

- Kwantitatief

- Grote input op hedendaagse psychologie.

3 componenten van het behavioristisch perspectief.

A. Klassieke conditionering

B. Operante conditionering

C. Sociaal-cognitieve leertheorie

A. Klassieke conditionering van WATSON (Stimulus- substitutie)

= op een bepaalde manier leren reageren op een neutrale stimulus die de respons normaal niet uitlokt.

- AUTOMATISCHE RESPONS

-> Hond van Pavlov

-Eten-> kwijlen

Bel+Eten

Bel zonder eten-> kwijlen

→ Gedrag : resultaat van stimulus- substitutie.

B. Operante conditionering van SKINNER

= vorm van leren waarbij een vrijwillige respons versterkt of verzwakt wordt, afhankelijk van zijn associatie met positieve of negatieve consequenties

-VRIJWILLIGE RESPONS

-> Doelbewust reageren op omgeving om gewenste consequenties te bekomen

Bv. Dwinggedrag kleuter → Instandhouding van gedrag is afhankelijk van de reactie van de omgeving: Positieve bekrachtiging of Negatieve bekrachtiging: straf, negeren, verwijderen wenselijke stimulus

- Gedragsmodificatie= techniek om frequentie van gewenst gedrag te verhogen en van ongewenst gedrag te verlagen.

Vb. Belonen wanneer het gedrag bijna juist is.

-Extinctie= gedrag dat niet bestraft/beloond word, wordt niet herhaald.

C. Sociaal- cognitieve leertheorie van BANDURA

= we leren door het gedrag van anderen (model) te observeren (= modelleren)

4(7 eigenlijk) noodzakelijke voorwaarden/Stappen:

1. Aandacht: voldoende aandacht besteden aan het gedrag dat je wil gaan nadoen.
2. Retentie: onthouden
3. Motorische reproductie: je moet motorisch in staat zijn, zoals fietsen: evenwicht moet er zijn
4. Bekrachtiging en motivatie: het moet positieve gevolgen hebben. Je moet gemotiveerd zijn
5. Situatie waarnemer best soortgelijk aan die van het model
6. Consequenties gedrag moeten niet aan den lijve ondervonden zijn
7. Persoonlijkheid waarnemer

->De kans dat we bepaald gedrag gaan imiteren is het grootst als het gedrag bij het model werd beloond. **Vb.** Kinderen die bang zijn van honden kijken naar 'feerless peer': een model dat niet bang is voor honden en er vrolijk mee omgaat. Kinderen die dit gezien hadden durfden daarna eerder in de buurt komen van de hond dan kinderen die dit niet gezien hadden.

-> **Vb.** toepassing vanuit klinische psychologie 'courageous modeling' (-> wordt toegepast bij angst. zoals angst voor spinnen. Als je mama altijd bange reacties toont voor spinnen, gaat ze dit door geven naar het kind. Courageous modeling: men laat mama een positief model stellen: ze gaat er positief mee omspringt, dapper mee omspringen.

Wie wordt als model gekozen?

- >Interactie niet noodzakelijk
- >Zekere mate van overeenkomst tussen model en waarnemer
- > Concreet aanwezige persoon of symbolisch
- > Persoonlijk model of positioneel model(Omwille van iemand zijn status, positie. Bv. een idool)

Verschilpunten binnen behavioristisch perspectief?

1. Klassieke en operante conditionering:

Mens = 'black box'(-> mens is lege box, en heel de omgeving bepaald jouw gedrag. Volledig Nurture.

2. Sociaal-cognitieve leertheorie:

Ook focus op interne mentale activiteit, Nature

2. Het cognitief perspectief.

= richt zich op processen die mensen in staat stellen de wereld te leren kennen, te begrijpen en erover na te denken

- 3 visies:

1. Cognitieve ontwikkelingstheorie van Piaget
2. Informatieverwerkingstheorie
3. Cognitieve neurowetenschap (niet kennen!)

1. Cognitieve ontwikkelingstheorie van Piaget

Piaget:: Ontwikkeling verloopt in vaste, universele stadia en zorgt ervoor dat men steeds op een kwalitatief hoger niveau zal functioneren

-> aanhanger van het stapsgewijze

→ Vooral aandacht voor de cognitieve en morele ontwikkeling van het kind

→ denken veranderd kwalitatief naarmate kinderen ouder worden

2 belangrijkste kenmerken theorie:

1. **Schema's:** = mentale patronen die bepaalde gedragingen of acties vertegenwoordigen. → Een soort kennisstructuur van hoe de wereld in elkaar zit. Belangrijk: omdat de wereld dan ook voorspelbaar wordt.
Bv. restaurantbezoek → Je stapt ergens binnen. En je wordt een tafel aangewezen, je besteld, je eet, je betaald, je gaat weg.
→ De eerste keer weet je niet goed hoe het proces werkt. Ga ik zelf naar de tafel? Wacht ik? Wanneer betaal ik? → Je bouwt kennis op.
Bv. Zuigschema → Als een baby op flesje zuigt of tepel, er is een verschil en hij moet omgaan met verschillende vormen van zuigen.
2. **Adaptatie:** = manier waarop kinderen reageren op en zich aanpassen aan nieuwe informatie
  - **Assimilatie:** Je gaat de omgeving aanpassen aan jezelf als individu. (Aan jouw kennis, aan jouw vaardigheden.)
→ nieuwe informatie die vanuit de omgeving komt ga je inpassen in bestaande schema's die je hebt. Die schema's blijven ongewijzigd.
Vb. zuiggedrag: kind heeft geleerd op flesje te zuigen. Wanneer het voor de eerste keer uit beker moet drinken, gaat hij dezelfde techniek gebruiken als met het drinken van het flesje.
Vb. van positieve assimilatie: kindje begint vast voedsel te eten. Sommige manieren van bijten kan hij voor het zelfde gebruiken zoals eten van platte voeding: patatjes, gourgetten, ...
Vb. het is koud, je gaat de verwarming hoger zetten, een trui aandoen. → je gaat de omgeving aanpassen aan jezelf.
  - **Accommodatie:** Je gaat jezelf als individu gaan aanpassen aan de omgeving.
→ Je gaat je eigen bestaande schema's aanpassen aan de nieuwe omgevingsinformatie.
Vb. Zuiggedrag: Kindje heeft eerst door assimilatie geleerd dat hij morst als hij op

de zelfde manier drinkt. Hij gaat zijn zuigschema aanpassen: 'ik moet mijn lippen anders houden om uit de beker te drinken

Vb. stel het is koud, je gaat beginnen klappertanden, je krijgt kippenvel.

→ Voortdurende afwisseling van accommodatie en assimilatie zorgt voor aanpassen schema's en voor cognitieve ontwikkeling

Kritiek: - Tijdstippen van cognitieve vaardigheden zijn niet in elke cultuur het zelfde
- Ontwikkeling is niet alstijd discontinu, eerder continu

2. Informatieverwerkingstheorie

= theorie die tracht te achterhalen op welke manier mensen informatie opnemen, gebruiken en opslaan

→ Oorsprong in de elektronische verwerking van informatie, vooral computers.

→ Cognitie bestaat uit *verschillende* types individuele vaardigheden

→ Ingewikkeldere en nieuwe strategieën (-> Rol ervaring!)

→ je kan makkelijker wisselen tussen strategieën

→ Ervaring speelt een grote rol

→ Ontwikkeling verandert kwantitatief:

- Vermogen om met info om te gaan, gaat toenemen
- Verwerkingssnelheid gaat toenemen
- Efficiëntie gaat toenemen

→ mensen krijgen zo meer mogelijkheden om dingen te verwerken

Kritiek: Weinig aandacht voor creativiteit

Geen rekening met sociale context waarin ontwikkeling plaatsvindt

4. Het contextueel perspectief

= Perspectief dat kijkt naar de relatie tussen individuen en hun fysieke, cognitieve, persoonlijkheids- en sociale wereld

2 visies:

1. Bio-ecologisch model van Bronfenbrenner (niet kennen!)
2. Sociaal-culturele theorie van Vygotsky

2. Sociaal-culturele theorie van Vygotsky

Vygotsky= verloop van de cognitieve ontwikkeling is het resultaat van sociale interacties tussen leden van een cultuur

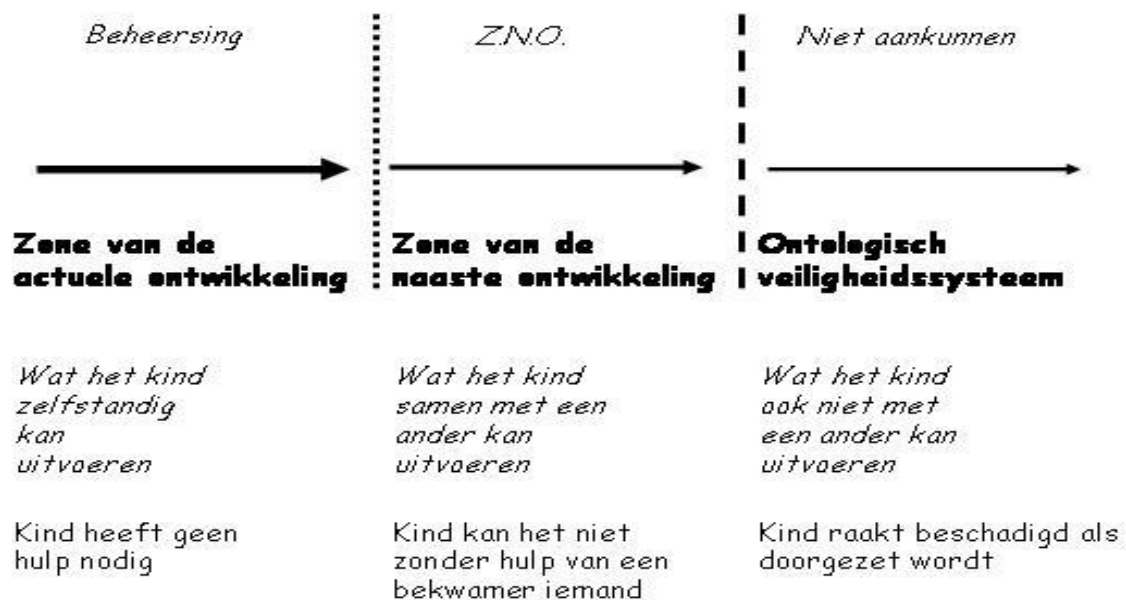
→ Kinderen leren de wereld begrijpen via hun probleem oplossende interacties met anderen. **Vb.** Door spelen leer je wat belangrijk is in de samenleving en hoe deze in elkaar zit

→ Ontwikkeling is een wederzijdse transactie tussen de mensen in de omgeving van het kind en het kind zelf. Mensen en omstandigheden beïnvloeden het kind, waarom het mensen en omstandigheden beïnvloed. → eindeloze lus.

- **'Zone van de naaste ontwikkeling':** prestaties en activiteiten die de lerende nog niet autonoom kan uitvoeren, maar waarin hij/zij wel slaagt mits de nodige ondersteuning van en interactie met een meer bekwame persoon
- **Positieve en negatieve kritiek:**
  - + Wint steeds meer aan belang door de multiculturele samenleving
  - + Toepassing in onderwijs: Scaffolding
    - creëren van de zone van naaste ontwikkeling(techniek) door taken van een kind niet over te nemen, maar wel door de omgeving zodanig aan te passen zodat het kind zelf de uitdaging aankan.
    - je gaat het niet doen inplaats van het kind, want anders leert het kind niets, maar je gaat proberen het voor het kind duidelijk te maken zodat het kind het zelf kan doen. **Vb.** kind maakt puzzel → Je zegt 'probeer anders eerst de stukjes met de hoekjes'
  - Te weinig aandacht voor impact biologische processen.
  - Het is een nurture theorie, hier is te weinig nature.

Vygotsky's Zone van de naaste ontwikkeling Z.N.O.

@StiBCO/EvD

5. Het evolutionair perspectief

= theorie die probeert gedrag te identificeren dat het resultaat is van de genetische erfenis van onze voorouders

→ evolutionaire theorieën vloeien voort uit Darwins evolutietheorie

→ Onze genetische erfenis bepaalt fysieke kenmerken EN persoonlijkheidseigenschappen

→ Gedragsgenetica: studie van effecten van erfelijkheid op gedrag

→ kritiek: - Verdienstelijk maar te weinig aandacht voor nurture
- Te weinig experimenteel te onderzoeken

➔ Alle perspectieven geven Samen een compleet beeld van hoe ontwikkeling in elkaar zit.

→ Afhankelijk van waar je het voor nodig hebt, ga je kijken naar een bepaalde theorie

Vb. je gaat geen wereldkaart gebruiken voor de stad te zien.

Alle een andere klemtoon:

- Psychodynamisch: emotie, onbewuste, conflicten
- Behavioristisch: gedrag
- Cognitief perspectief: denken
- Contextueel perspectief: interactie omgevingsinvloeden

Evolutionair perspectief: biologische factoren

(tabel van alles , hb p 40)

Hoofdstuk 3 (specialisatie)

Erfelijkheid

1. Conceptie:

- Zygote (Cel): 23 chromosomen van vader en 23 chromosomen van moeder verenigen zich in 1 nieuwe cel

→ Ongeveer 25.000 genen

→ genen zijn opgebouwd uit reeksen DNA-moleculen.

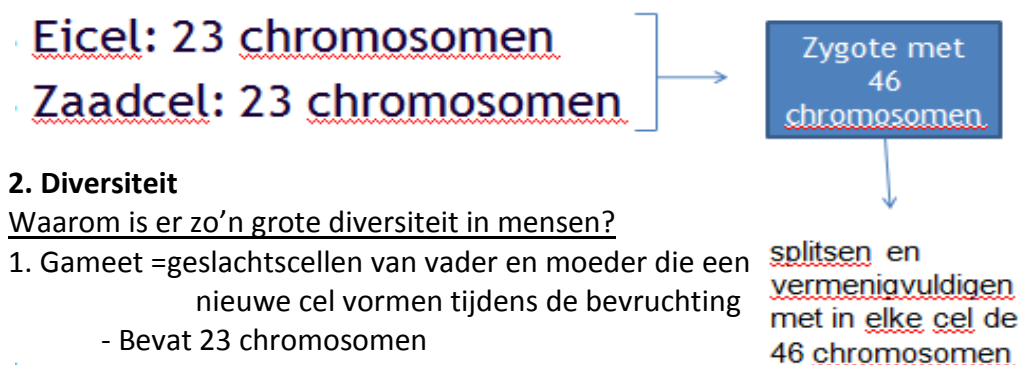
- Deze DNA-moleculen zijn georganiseerd in DNA-strengen.

→ Chromosomen zijn DNA-strengen die georganiseerd zijn in 23 paren

Wat is mitose?

Vorm van celdeling

- zorgt er voor dat alle cellen van lichaam dezelfde 46 chromosomen bevatten als de zygote

- 2. Diversiteit

Waarom is er zo'n grote diversiteit in mensen?

1. Gameet = geslachtscellen van vader en moeder die een nieuwe cel vormen tijdens de bevruchting

- Bevat 23 chromosomen
- Ad random 1 van de 2 chromosomen per paar naar gameet
- +/- 8 miljoen verschillende combinaties mogelijk
(2×2)

2. Willekeurige transformaties van genen

- 3. Geslachtsbepaling

→ De vaders bepalen het geslacht!

De vrouw heeft XX, man XY, 1 van elke persoon gaat naar het kindje en het kindje heeft ook 2 tekens nodig. De vrouw geeft altijd een X, dus of de man nu een X of een Y geeft, hij bepaald het .

→ Chromosomen:

- 22 gelijksoortige paren
- 1 paar XX voor meisje, XY voor jongen

→ Mogelijkheden voor selectie winnen terrein

- **4. Gedragsgenetica**

Gedragsgenetica= onderzoek naar de effecten van erfelijkheid op gedrag

→ Brengt relatieve bijdrage van genen op gedragskenmerken in kaart

- **Bv.** Criminaliteit: men probeert vast te leggen welke genen verantwoordelijk zijn voor criminaliteit

- **Bv.** Intelligentie: welke genen zullen bijdragen aan de intellectuele ontwikkeling.

→ Levert inzicht in genetische basis/kwetsbaarheid van of voor bepaalde psychische problemen

- **Bv.** Anorexia nervosa, bepaalde genen zijn verantwoordelijk voor gevoeligheid voor anorexia.

- **Bv.** Schizofrenie, genetische kwetsbaarheid voor schizofrenie.

-> Genetische kwetsbaarheid wil niet zeggen dat je perse anorexia,... krijgt, als omgevingsfactoren gunstig zijn kan dit tegengehouden worden.

- **5. Prenatale diagnostiek**

-> Standaardcontrole ongeboren kind (**Vb.** voorspellen v syndroom van down):

- Bloedafname: (+echografie=niet erg nauwkeurige manier om afwijking vast te stellen, *verder in zwangerschap wel*)

- Echografie: Geluidsfrequenties weerkaatsen en worden omgezet in beeld. Je krijgt embryo te zien in baarmoeder.

- Nekplooiemeting: dikte van de nekplooi meten. Nekplooi te dik= erfelijke aandoening zoals syndroom v down.

Waarom?

Geslacht weten, ligging, afijkingen, Hoeveelheid vruchtwater

Wanneer er risico is voor bepaalde (genetische) aandoeningen wat kan je dan doen?

→ *genetisch adviseur*

- Brengt genetische risico's in kaart: familiegeschiedenis koppelen aan kennis van soort aandoening

- Grondig lichamelijk en chromosomaal onderzoek van ouders: afwijkingen op welke chromosomen?

- Bijkomend onderzoek **TIJDENS** zwangerschap zoals

- Vruchtwaterpunctie: klein monster van foetale cellen uit vruchtzak gehaald met naald.

- Vlokkentest: kleine monsters van haarachtig materiaal om foetus heen-> risico's dus weinig gebruikt

- Screening test: combinatie van bloed test en echografie

- **6. Opsporen van genetische fouten NA de geboorte**

→ Genetisch adviseur

- > Genetische tests die uitwijzen of iemand een defect gen draagt.
Mogelijk voor +/- 450 afwijkingen, **bv.** borstkanker, Huntington,...

- Gevolgen van 'kennis' voor de patiënt?
- Bovendien: probabiliteit, geen zekerheid!

Voor bepaalde aandoeningen correctie mogelijk: gentherapie

Gentherapie

De eerste patient die gentherapie kreeg was Ahanti De Silva, een 4jarig meisje met een zeldzame ziekte die SCID (severe combined immunodeficiency) heet. Haar immuunsysteem werkte niet, waardoor ze voortdurend allerlei infecties opliep. Om haar te genezen verwijderden wetenschappers een aantal witte bloedcellen uit Ashanti's immuunsysteem en plaatsten ze gezonde kopieën van het defecte gen terug. Vijf jaar later was Ashanti een normale negenjarige met een goedwerkend immuunsysteem.

Het mengen en koppelen van eigenschappen.

Mendel kruiste erwtenplanten met gele zaden met erwtenplanten met groene zaden.

→ Hij concludeerde dat wanneer 2 eigenschappen zoals groene en gele plant aanwezig waren er maar 1 tot uiting kon komen (dus geen groengelige plant).

- De eigenschap die tot uiting kwam = **dominante eigenschap/ fenotype**

- Eigenschap die in de plant aanwezig is maar niet tot uiting komt= **recessieve eigenschap/Genotype**

→ Erwten kregen dus WEL van beide kleuren genetisch materiaal, ookal was dit niet helemaal zichtbaar.

Interactie tussen erfelijkheid en omgeving

- **Bv.** Kind is erfelijk heel temperamentvol aangelegd. Waarom gedragen sommigen van zich dan toch nog gwn als hun leeftijdsgenoten?

Hoe komt dit ?

Meeste eigenschappen kennen **multifactoriële overerving**

= Dit wil zeggen dat de eigenschappen bepaald worden door genetische EN omgevingsfactoren.

- Mensen met een genotype dat ervoor zorgt dat ze gemakkelijk aankomen zullen misschien nooit slank worden, hoeveel ze ook lijnen.

→ in veel gevallen is het de omgeving die bepaald op welke manier een genotype zich als een fenotype manifesteerd.

- **Onderzoek naar impact van genen en omgeving**

- 2 methoden:

- 1. Dieronderzoek

- 2. Onderzoek bij mensen

- Vergelijken monozygote tweelingen
    - Vergelijken dizygote en monozygote tweelingen
    - Adoptiestudies

- 1. Dieronderzoek:

- Dieren fokken die op specifieke vlakken genetisch gelijk zijn en ze observeren in verschillende omgevingen.

- + visa versa (dieren in dezelfde omgeving brengen maar met verschillend genetisch materiaal)

- Nadeel: niet altijd toepasbaar op mensen

- 2. Onderzoek bij mensen: exploiteren

- **Onderzoek bij monozygote tweelingen**

- omdat ze precies dezelfde erfelijke achtergrond hebben, kunnen variaties in hun gedrag worden toegeschreven aan omgevingsfactoren.

- **Vergelijken van dizygote tweelingen en monozygote tweelingen**

- Als dizygote tweelingen wat ene bepaalde eigenschap betreft meer op elkaar lijken dan monozygote tweelingen → Door genetische achtergrond.

- **Adoptiestudies**

- 2 verschillende kinderen die niet aan elkaar verwant zijn worden geadopteerd door hetzelfde gezin. Overeenkomsten in gedrag en eigenschappen zijn toe te schrijven aan omgevingsinvloeden

- **Impact van genen op omgeving (Scarr, 1992,1993):**

- (schizofrenie is erfelijk en afhankelijk van structurele afwijkingen in de hersenen en biochemische onbalans)*

- Genetische aanleg kan de omgeving van een kind op 3 manieren beïnvloeden.

- **1. Actieve genotype- omgevingseffecten**

- genetische bepaalde eig. die je hebt zullen bepalen waar je interesse naar uitgaat in de omgeving.

- Zich zelf richten op aspecten in omgeving die het meest aansluiten bij de genetisch bepaalde capaciteiten

- Vb. Kind dat genetisch muzikale aanleg heeft toont meer interesse voor bv het schoolkoor

- **2. Passieve genotype- omgevingseffecten**

- Genen van ouders worden geassocieerd met de omgeving waarin kinderen opgroeien.

- Vb. 2 sportieve ouders. Kind heeft dus mss ook genetische aanleg voor sport, maar dit nog niet opgewekt. Ouders vormen sportieve omgeving voor kind en dit wekt de sportieve genen op bij het kind.

○ 3. Evocatieve genotype- omgevingseffecten

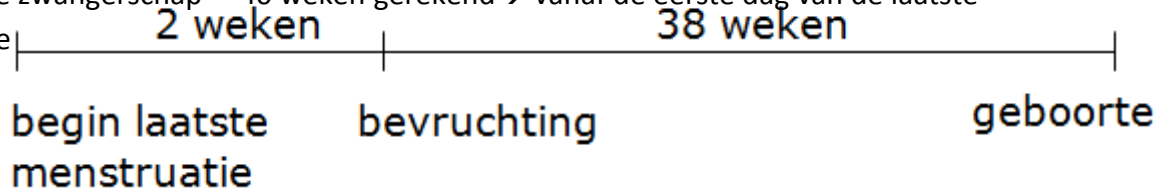
- Situaties waarin de genen van een kind een specifieke omgevings(reactie) oproepen.

Vb. Een kind dat veeleisend is kan er voor zorgen dat ouder veel sneller en vaker ingrijpen dan ze zouden doen bij een kind dat niet veeleisend is.

→ Het veeleisend zijn van het kind roept een reactie op van de omgeving van de ouders.

Prenatale groei en verandering

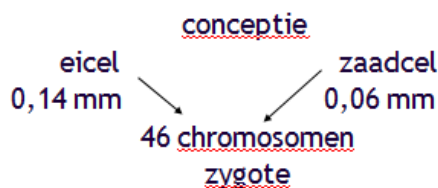
Duur van de zwangerschap = 40 weken gerekend → vanaf de eerste dag van de laatste menstruatie

3 stadia in prenatale periode:

- GERMINALE STADIUM: van 0 tot 2 weken na conceptie
- EMBRYONALE STADIUM: van 2 tot 8 weken na conceptie
- FOETALE STADIUM: van 8 weken na conceptie tot geboorte

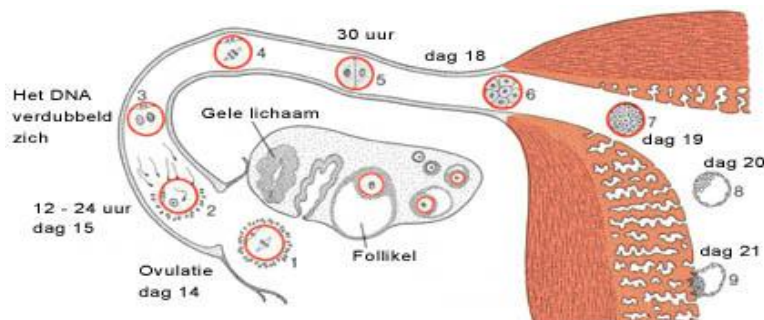
GERMINALE FASE : van 0 tot 2 weken

→ Zygote deelt zich telkens (na 1 week al 100 a 150 cellen) en neemt in complexiteit toe

→ Eerste 5 dagen: bevruchte ei (=blastocyst) verplaatst zich van eileider naar baarmoeder

→ Tussen dag 6 en dag 9: innesteling van bevruchte ei in wand uterus

→ cellen worden steeds meer gespecialiseerd ('morula')

- **Vb.** Sommige cellen vormen beschermende laag rond celmassa

- **Vb.** Andere cellen vormen placenta en navelstreng

→ Placenta: doorgeefluik voor voeding, zuurstof, afvalstoffen via navelstreng

EMBRYONALE FASE: van 2 tot 8 weken na de bevruchting

→ *vanaf nu "embryo"*

→ ontwikkeling van belangrijkste organen en fundamentele anatomie.

→ Embryo met drie kiembladen

-Ectoderm(= buitenste laag) : huid, haar, tanden, zintuigen, hersenen en ruggenmerg

-Mesoderm: spieren, botten, bloed en bloedsomloop

-Endoderm (= binnenste laag) : spijsverteringsstelsel, lever, alvleesklier en ademhalingsstelsel

→ *elk deel van het lichaam komt voort uit deze 3 lagen.*

Snelle ontwikkeling :

3 weken: 4 mm,

8 weken: 3 cm → Beginnende 'menselijke' vorm(kieuwen en staart)

4e week: hart begint te kloppen, longen beginnen te ontwikkelen

7e week: vorming geslachtsorganen (testosteron)

FOETALE FASE : van 8 weken na conceptie tot geboorte

→ *vanaf nu "foetus"*

Verdere rijping en differentiatie van organen (= cellen gaan steeds meer verschillen in vorm en functie.)

→ Organen beginnen te werken en raken op elkaar afgestemd

→ Foetaal gedrag ontwikkelt zich:

-> Beweging voelbaar voor moeder rond 4 maanden

-> Omdraaien, hik, duimzuigen, ogen openen en sluiten,...

-> Auditieve discriminatie

→ Sterke lengtegroei in 4e tot 6e maand, en gewichts toename in 7^e tot 9^e maand

→ Veranderingen in lichaamsproporties: grootte hoofd

→ Sommige organen pas rijp na geboorte

• **Problemen rond de conceptie**

- Vruchtbaarheidsproblemen: 1/7- 15% koppels

→ Technieken

- Ovulatie-inductie: betere eisprong

- Kunstmatige inseminatie: zaadcellen bij vrouw inbrengen

- In vitro fertilisatie: proefbuisbaby: bevruchting buiten lichaam: in petrichaaltje

- Draagmoederschap

- Eicel- of zaadceldonoren

→ Psychologische impact op relatiebeleving en welbevinden!

→ Impact op kind na donatie?

Spannende tijden

Bevruchting leid niet altijd tot baby-> misval.

Eerste 12 weken: 15 à 20% kans op miskraam, erna risico < 1%

→ Meestal door genetische afwijkingen

De prenatale omgeving: bedreigingen voor de ontwikkeling

→ Teratogeen effect = omgevingsfactor die leid tot een geboortefwijking

Ziekteverwekkers, Antistoffen, Alcohol, drugs, roken, medicatie, ongezonde voeding,...

→ Placenta houdt normaal teratogene stoffen tegen... maar niet alles

- Belang van *moment* van blootstelling
- Belang van *mate* van blootstelling

→ De mate van gevoeligheid is afhankelijk van het ontwikkelingsstadium waarin ze zich bevinden.

Impact van schadelijke stoffen: 3 niveaus

1. Kan via placenta ontwikkeling van embryo of foetus beïnvloeden

2. Kan de mama fysiek of psychisch belasten en zo indirect een impact hebben op ontwikkeling embryo of foetus

3. Kan baby bij geboorte fysiek afhankelijk maken van stoffen

Leeftijd moeder:

< 18 jaar:

- Meer kans op vroeggeboorte
- Meer kans op vroege dood baby

> 30-35 jaar:

- Meer kans op vroeggeboorte
- Meer kans op baby met lager geboortegewicht

> 40 jaar:

- Meer kans op baby met Down-syndroom
- 90% van eicellen niet meer normaal

Ziekte van de moeder

Bv. Rubella → < 12 weken zwanger: grote kans op overdracht en ernstige afwijkingen mogelijk zoals blindheid, doofheid, hartafwijkingen en hersenbeschadiging

Bv. Toxoplasmose → -Risico op overdracht van infectie is groter in latere stadia van de zwangerschap
-Risico op complicaties groter bij vroege besmetting
-In rauw vlees, ongewassen groenten
-Risico op ernstige geboortefwijkingen: **bv.** mentale achterstand, zichtstoornissen, waterhoofd,...

Bv. Cytomegalie → Virusoverdracht in +/- 30% van de gevallen
Ongeveer 1/10 daarvan vertonen symptomen: bv. mentale retardatie, huidbloedingen, vroegsterfte

Bv. SOAs → **Bv. Aids**: 30% kans op overdracht
Aidsbabies worden zelden ouder dan een paar jaar

Drugs:

→ Meer risico miskraam, doodgeboorte, vroeggeboorte

→ Fysieke afwijkingen. **Bv.** kleinere gestalte, kleiner hoofd, ataques, ademhalingsproblemen,...

→ Gedrags- en cognitieve afwijkingen. **Bv.** Marihuana: nerveus, snel afgeleid,...

Bv. Crackbaby: geïrriteerd, zelf afhankelijk, gespannen

Medicatie: **Bv.** softnonbaby's. **Bv.** DES

Roken:

→ Minder zuurstof naar foetus

→ Stoffen vertragen ademhaling en versnellen hartslag

→ Meer risico op vroeggeboorte, laag geboorte gewicht, wiegendood

→ Ook passief roken = schadelijk

Alcohol:

→ Foetaal alcoholsyndroom: ontwikkelingsachterstand, fysieke afwijkingen

→ Zelfs gebruik van 2 glazen/dag: correlatie met lagere intelligentie van kind op 7-jarige leeftijd

Hoofdstuk taal. Specialisatie

De taalontwikkeling

Terminologie

- Taalbegrip = begrijpen wat er gezegd wordt
- Taalproductie = taal gebruiken om te communiceren
- taalbegrip begint eerder dan taalproductie. taalbegrip evolueert in de babytijd sneller dan taalproductie
- Foneem = een basisklank van de taal
- Morfeem = de kleinste taaleenheid met betekenis
- Semantiek = het geheel van regels die de betekenis van woorden en zinnen bepalen

De prelinguale fase

Preverbale of prelinguïstische periode= nog geen communicatie door spreken maar wel door geluiden, brabbelen, gezichtsuitdrukkingen, gebaren, imitatie

-> *prelinguïstische communicatie*

→ Ontwikkeling van het auditieve systeem

- Luisteren = selectieve en gerichte aandacht voor geluiden
- Herkennen van spraakklanken, woorden en zinnen wordt mogelijk
- Luisteren gebeurt meer en meer taalspecifiek

→ ontwikkeling van het auditieve systeem is de basis voor de taalontwikkeling → Je moet goed klanken kunnen onderscheiden voor je klanken gaat produceren.

→ Taalproductie: ontwikkeling

- huilen
- < 3 maanden: **vocaliseren** = eerste geluidjes door onwillekeurige bewegingen van de tong, lippen en verhemelte. (klanken zonder betekenis. Meestal in toestand waarin het kind zich goed voelt. -> maar nog geen echte intentie tot communicatie)
- 3 - 6 maanden: **universeel brabbelen** = productie van klanken zonder betekenis, (allerlei klanken die niet specifiek zijn voor hun moedertaal)
  - Eerst klinkerachtige geluidjes
  - Later medeklinkerachtige geluidjes
  - Onafhankelijk van de taal
  - Turntaking start

-Dove kinderen?

2 fenomenen:

1. gebaren gebrabbel: uitdrukken met handjes, gebaren taal
2. taalproductie: gebrabbel ontstaat, maar verschilt met het gebrabbel van horende kinderen → doffer, lager, ander patroon.

- Vanaf 6 maanden: **taalspecifiek brabbelen**= Eigen klankproductie wordt afgestemd op de waargenomen klanken
  - Geen vaste volgorde in klankontwikkeling (kinderen die eerst hmm zeggen, of sst, ... dit is voor iedereen anders.)
  - Imitatie van klanken en intonaties. (kinderen nemen klanken, taal vna ouders over)
  - Sociaal brabbelen: luisteren én initiatief nemen tot een gesprek
- Vanaf 12 maanden: **fase van jargon**= Eigen brabbeltaal als uitdrukingsmiddel
  - (de intentie om te communiceren is er, maar het is nog onduidelijk)

Het eenwoordstadium

presymbolisch stadium: de betekenisfunctie van de taal wordt nog niet begrepen

symbolisch stadium: ontstaan van het besef dat taal verwijst naar voorwerpen, emoties, situaties (beseft dat taal een betekenis heeft)

→vanaf 10 maanden (-18 maanden): vormen van woorden die verwijzen naar iets/iemand

→ taal krijgt naast een uitdrukingsfunctie en appelerende functie ook een verwijzende functie. **Vb.** verwijzende functie. kind zegt bloem-> hij bedoeld 'kijk daar is een bloem'

Vb. Appelerende functie: zegt water, wilt water drinken

→**Holofrase** = éénwoordzin = kind gaat met 1 woord iets willen zeggen aan omgeving.

-> belang van intonatie.

→De betekenis van woorden wordt geleerd door de reactie van volwassenen

→Volwassenen leiden uit de context af wat het kind bedoelt

→Rond 15 maanden (-18 maanden): gemiddeld 10 woorden

-Zn, ww, bijwoorden, zelfbedachte woorden(woord dat voor ons geen betekenis heeft, maar voor het kind wel,...

- Met verschillende intonatie (ontkennend, vragend,...)

Het tweewoordstadium

-Vanaf 18 maanden (-24 maanden):

-Begrip van volgorde waarin woorden geplaatst moeten worden

- Begrip van de betekenis van een woordvolgorde

- Gebruik van tweewoord zinnen naast brabbelen en eenwoord zinnen

- Uitdrukking van relaties tussen dingen

- Beter uitdrukken van wensen en frustraties (maar nog steeds belang van context voor begrip vanuit omgeving)

→Gelijkenis tussen tweewoordzinnen en volwassen taal:

Volgorde van woorden nl. onderwerp – werkwoord

→ Verschilpunten met volwassen taal:

→ **Telegramstijl** = woorden die niet van belang zijn voor de betekenis worden weg gelaten

Vb. "nog koekje" ipv "ik wil nog een koekje"

→ **Onderextensie** = ondergeneralisatie = de gewoonte om woorden beperkt te gebruiken

Vb. "bal" enkel gebruikt voor het rode balletje van de poes en andere ballen worden niet als bal benoemd. (= ondergeneralisatie)

→ **Overextensie** = overgeneralisatie = de betekenis van een woord wordt gegeneraliseerd

Vb. Bal wordt ook gebruikt voor andere zaken, die er op lijken Vb. sinaasappel.

→ wijst op cognitieve vooruitgang (ze zien gelijkenissen tussen bal en sinaasappel):
ontwikkeling van concepten en categorieën

Is overgeneralisatie assimilatie of accommodatie ?

ASSIMILATIE → het gaat omgevingsaspect in passen in zijn eigen schema: de sinaasappel
wordt in gebracht in eigen schema

→ Snelle toename van de woordenschat: Tussen 16 en 24 maanden: toename van 50 tot 400
woorden

→ Vanaf 24 maanden: korte periode van driewoordzinnen

→ Woordvorming blijft onvolledig aangezien spraakmotoriek nog onvoldoende ontwikkeld is

→ Babytaal = taal die gericht is op baby's

→ Korte, eenvoudige zinnetjes, Hogere toon, Meer variatie in frequenties, Meer
gevarieerde intonatie, Herhaling van woorden, Geluidjes

→ Pasgeboren baby's horen babytaal liever. → ze gaan er beter door gestimuleerd
worden en gaan er beter op reageren.

→ Babytaal zorgt voor vroege uiting van woordjes bij het kind

→ Taal die ouders spreken tegen hun kind is gerelateerd aan het geslacht

- Hoe? MEISJES : verklein woordjes, warmer taalgebruik met betrekking op emoties
JONGENS: een duidelijkere taal

De differentiatiefase (2,5 jaar – 6 jaar)

Het taalgebruik wordt verder afgestemd op de taalvoorbeelden uit de omgeving.

Dit leidt tot: -Meer begrip van de taalregels en meer toepassing ervan → Keuze maken
tussen juiste en correcte taal.

-Betere syntaxis → combinatie van woorden tot zinnen

-Langere zinnen: 2,5 jaar: al zinnen van 3-5 woorden mogelijk

- Grote creativiteit: zelf zinnen bouwen

- Toename van woordenschat: 14.000 woorden op 6 jaar

- **fast mapping** = snelle koppeling van nieuwe woorden aan hun
betekenis

- Gebruik van meer woordsoorten

- Gebruik van meervoudsvormen (vaak nog geen correcte verbuiging)

Vb. Tafelen ipv tafels

- Vervoeging van werkwoorden in verleden tijd
  - >Nog veel fouten vb. “slaapte jij?” (pas aan 4 à 5 jaar minder fouten – voltooid deelwoord vanaf 5 à 6 jaar juist)
  - >Soms na periode van juist gebruik
  - >Overgeneralisatie: bij de meeste woorden is het stam+te, daarom passen ze het op alles toe.
- Gebruik van grammaticale regels steeds beter. **Vb.** “ik heb honger” en niet “ik ben honger”. Aan begin differentiatiefase: soms ‘belangrijkste’ woord voorop
- Verfijning van de spraakmotoriek

→Spraakmotorische verfijning

- Meeste klanken worden goed uitgesproken tegen einde fase eventueel met uitzondering van ‘s’ en ‘r’
- Grote interindividuele tempoverschillen
- Egocentrisch taalgebruik = het kind praat tegen/met zichzelf, eventueel in de jij-vorm
- Vygotsky: egocentrisch taalgebruik geeft sturing aan gedrag en gedachten en helpt problemen op te lossen
- Egocentrisch taalgebruik bevordert de taalpragmatiek m.a.w. leert het kind effectief en toepasselijk communiceren

→Toename van **sociaal taalgebruik** (> 3 jaar) m.a.w. meer taalgebruik dat op anderen gericht is en dat door de anderen begrepen moet worden

Taal in de schooltijd

- Nog geen volwassen taalgebruik
- Verdere uitbreiding woordenschat
- Grammatica: toenemend gebruik van de passieve vorm
- Vb.** de afwas werd gedaan door papa. Ipv papa deed de afwas.
- Begrip van syntaxis verbetert verder
- Uitspraak van fonemen verbetert. **vb.:** ‘r’ en ‘sch’ worden juist uitgesproken
- Begrip van betekenis van een zin door gebruik van intonatie. **vb.:** “Lore gaf een pop aan Emma en zij gaf er een aan Julie.”
- Toenemende competentie in taalpragmatiek
- Groeiend besef van het eigen taalgebruik = **metalinguïstisch bewustzijn**
  - meer expliciet begrip van de taalregel
  - vragen naar verheldering bij onduidelijke boodschappen
- Praten tegen zichzelf helpt om het eigen gedrag te reguleren(= egocentrisch taalgebruik)

exp. Marshmallow: Er werd gezegd aan kinderen, je krijgt een snoepje. Je krijgt er 1 zowizo, ja mag er ook 2 hebben , maar dan moet je eventjes wachten

De meeste kindjes wachten tot het 2de, maar dit vinden ze heel moeilijk.

Ze gingen vooral tegen zichzelf praten om hun gedrag onder controle te krijgen.

Het ontstaan van taal

Theorieën over taalvererving

Drie verklaringsmodellen voor het ontstaan van taalvaardigheid:

- A. De leertheoretische benadering
- B. De nativistische benadering
- C. De interactionele benadering

A) De leertheoretische benadering

- Taal wordt geleerd volgens de wetten van bekrachtiging en conditionering (Skinner)
- Taal wordt geleerd door modelleren (Bandura)
- Geen volledige verklaring

B) De nativistische benadering

- Chomsky: mensen hebben een aangeboren vermogen om taal te gebruiken
- :: Taal wordt aangestuurd door een genetisch bepaald, aangeboren mechanisme en manifesteert zich quasi automatisch bij ouder worden
- :: Alle talen hebben een zelfde onderliggende structuur
- :: Het menselijk brein is verbonden met een taalverwervingsmechanisme = **Language Acquisition Device (LAD)**

- zorgt ervoor dat de structuur van taal begrepen wordt
- verschaft strategieën en technieken om de specifieke eigenschappen van de moedertaal te leren
- LAD is genetisch bepaald en enkel bestaande bij mensen

→ Kritiek op de nativistische benadering:

- de basisbeginselen van taal kunnen ook aan primaten geleerd worden
- Effectief taalgebruik vereist sociale ervaring en niet enkel een genetische aanleg

C) De interactionele benadering

- Combinatie van beide voorgaande benaderingen:
- taalontwikkeling is genetisch bepaald
- sociale factoren zijn van cruciaal belang voor de specifieke richting van taalontwikkeling

→ → → Nog geen volledige verklaring gevonden voor de taalontwikkeling

Joint attention

Joint attention (gedeelde aandacht) = De vaardigheid van jonge kinderen om hun aandacht te delen met een ander en zich daarbij ook te richten op een object of gebeurtenis van gedeelde interesse.

→ hiervoor gebruik van oogcontact, blikwisselingen, gebaren

Verschillende indelingen van JA-gedragingen (joint attention):

\$ Aandacht delen: oogcontact en uitwisseling van blikken, gedeeld plezier → mama EN kind kijken samen naar boekje

\$ Aandacht volgen = passieve JA: volgen van de aandacht, oogbewegingen, vinger van de volwassene

\$ Aandacht richten = actieve JA: kind richt de aandacht van de ander op non-verbale wijze en gaat na of de volwassene volgt

\$ Diadische JA: verdelen van aandacht tussen zelf en ander

\$ Triadische JA: verdelen van aandacht tussen zelf, ander en derde object/persoon/gebeurtenis

\$ Proto-imperatieve gebaren = requesting JA: uiten van een wens of een vraag, kan onder de vorm van wijzen of geven. **Vb.** kind dat met lege beker naar mama stapt → mag ik nog drinken?

\$ Proto-declaratieve gebaren = commenting JA: delen van een ervaring van een gebeurtenis of object, kan onder de vorm van wijzen of geven of laten zien

→ Vanaf geboorte: ontwikkeling van vroeg sociaal-communicatief gedrag zoals imitatie van gelaatsuitdrukkingen, voorwerpen volgen met de ogen, sociale glimlach, reactie op eigen naam, ...

→ Tijdens de eerste twee levensjaren: ontwikkeling van Joint Attention (JA)

- tijdens de eerste levensweken: diadische J
- 9 maanden: triadische JA
- 12 maanden: proto-declaratieve gebaren

Joint attention en taal

-> Positieve correlatie tussen hoeveelheid tijd besteed aan JA tussen kinderen en ouders en grootte van woordenschat een paar jaar later

-> JA-vaardigheden kunnen taalvaardigheden op lange termijn voorspellen

MAAR....

- JA is geen noodzakelijke voorloper van de taalontwikkeling

- Kinderen met ASS hebben beperkte JA-vaardigheden maar kunnen toch een goede taalontwikkeling hebben.

→ taal kan zich ontwikkelen relatief onafhankelijk van de JA-vaardigheden + taalontwikkeling kan bijdragen aan de ontwikkeling van JA

Hoofdstuk Creatieve ontwikkeling specialisatie

1 Fantasie

→ Fantaseren is een belangrijke manier van denken

→ Vanaf 2 jaar:: Eenvoudigste vorm van fantasie = denken in beelden die aanvoelen alsof het werkelijkheid is. >< zich iets herinneren = een beeld dat een weerspiegeling is van de werkelijkheid.

→ Verschil met fantasie bij volwassenen: kind kan 'echt' en 'alsof' niet uit elkaar houden

→ **Verband met Fantasie en cognitieve ontwikkeling:** al fantaserend wordt kennis die gebaseerd is op ervaring veranderd en gecombineerd.

→ Gemis aan ervaring bij kinderen wordt opgevuld door fantasie waarbij alles kan

→ Fantasie neemt bij kinderen een grotere plaats in dan bij volwassenen

→ Vanaf 7 jaar: fantasie meer op de achtergrond want reeds veel cognitieve schema's waarin nieuwe informatie opgenomen kan worden

Verschillen tussen fantasie bij 2- tot 5-jarigen en fantasie bij volwassenen

>> Zeer veel fantasieën → nodig om de vele onbegrijpelijke verschijnselen te begrijpen en om samenhang en ordening te kunnen aanbrengen

>>> Niets is gek, niets is vreemd, weinig verbaasd zijn

→ vanaf 5 jaar: voldoende ervaring opgebouwd om wetmatigheden van verschijnselen te kennen zodat ze ook verbaasd zijn als hun eigen (gefantaseerde) verklaring niet klopt

>>> Bang worden van de eigen levensechte fantasieën. **vb.** "Ik was een grote sterke beer"

>>> Door elkaar halen van fantasie en realiteit → Kinderen geven de indruk dat ze liegen, maar is louter fantasie

Motieven om te fantaseren

Waarom gebruikt een kind zo vaak fantasie?

- Zichzelf gerust stellen. **vb.** beeld van moeder oproepen, tegen zichzelf praten om zich niet alleen te voelen

- Een oplossing vinden. **vb.** stofzuiger

- Een vage angst concreet maken. → angst is gemakkelijker te verdragen als je er een duidelijke oorzaak voor kent. **vb.** een monster, lachtijger

- Een onmogelijke wens toch een beetje vervullen. **vb.** imitatiespel

- Een emotioneel probleem verwerken. Kinderen ondergaan veel emotionele ervaringen passief. In hun fantasie kunnen ze een actieve rol opnemen in dezelfde ervaringen

- Versterken van het 'zwakke' ik. **vb.** een fantasievriendje, knuffel met menselijke eigenschappen

Fantasievriendjes

→ Om gevoel van hulpeloosheid door onbegrijpelijke gebeurtenissen tegen te gaan

→ Een kameraadje/knuffel dat/die alles beter kan en weet

→ Fantasievriendje krijgt de berispingen en wordt beschuldigd → ontwikkeling van het geweten en uberich

→ Niet door gebrek aan echte vriendjes, wel vaker bij oudste en enige kinderen

→ Kind met fantasievriendje is minder agressief en meewerkender, meer geconcentreerd en opgewekter, kijkt minder TV en taalgebruik is beter ontwikkeld

→ Oorzaak gevolg: krijgt een kind die eigenschappen omdat het een fantasievriendje heeft, of andersom?

→ verband met intelligentie: vriendje creëren is een vorm van creatieve intelligentie.

4 vormen van fantasie

1. Beeld van iets dat niet aanwezig is en je *voelen* alsof het er wel is

Vb. Beeld moeder oproepen. (voelen alsof ze er is en je daardoor niet alleen voelen.)

2. Iets wat aanwezig is een nieuwe betekenis geven en ermee doen alsof het echt is.

(voorwerp gebruiken dat aanwezig is maar doen alsof het iets anders is)

Vb. Doen alsof een fles een pop is.

3. Beeld van iets wat niet aanwezig is en het in gedachten veranderen tot iets nieuws

→ Innerlijke voorstelling wordt veranderd in hoe het zou kunnen zijn.

Vb. paars paard voorstellen.

4. Beeld van iets dat niet aanwezig is en *doen* alsof het er wel is

Vb. Fantasievriendje

Verzinsels van anderen

→ Tot 3 jaar:

- Verzinsels van volwassenen worden voor waar aangenomen. Vb. paashaas.

- Wat op TV te zien is, is echt. Mensen en gebeurtenissen zitten in het tv-toestel

→ Vanaf 6 jaar:

- Tekenfilms en voorleesverhaaltjes zijn verzonnen

- In twijfel trekken v verzinsels. Bv. Sinterklaas kan niet overal zijn: besef van transformatie

Het begrijpen van een grapje

→ Vanaf 2 jaar: kinderen begrijpen een grapje, beseffen dat iemand iets bewust fout doet.

Vb. experiment grapjes

→ Als de grap onduidelijk is kunnen ze het onderscheid niet maken met grap op vergissing. (hoed verkeerd opzetten.)

Onderscheid fantasie- werkelijkheid.

→ 3 à 4 jaar: groeiend besef dat fantasie en realiteit twee verschillende dingen zijn

→ Geleidelijke overgangperiode

- Experiment verhaal over toverdoos bij 5-6-jarigen: *“ik leg een prent in de doos en dan zal de toverdoos het echt maken’ ze geloven het niet. Maar als ze dit een tijd later nog eens gingen zeggen, en het kind alleen laten met de doos, gingen de kinderen het toch eens proberen. → twijfelen rond fantasie en werkelijkheid.*

- Fantasie boerderij: *het kind kan een verhaal vertellen wat er gebeurt op de speelboerderij maar hij weet eigenlijk wel dat het niet echt is → toch gaat hij er hier nog heel hard in op .*

→ Volwassenen mogen niet té ver mee spelen in de fantasie. **vb.** papa is doodgeschoten

→ Verwarring als volwassenen hardnekkig aan fantasie blijven vasthouden. **vb.** Sinterklaas rijdt op het dak

→ Vanaf 7 jaar:

- Kind maakt onderscheid tussen realiteit en fantasie
- Concentratie op de realiteit
- Fantasie op de achtergrond
- Fantasie blijft wel (verminderd) aanwezig op elke leeftijd

Sprookjes

→ Verhaaltjes afgestemd op behoeften en cognitieve mogelijkheden van kleuters

- Eenvoudige, zwart-wit typering
- Steeds dezelfde zinswendingen die terugkeren
- Onrealistische situering van verhaal + goede afloop zorgt voor veilige sfeer om emoties in sprookje te verwerken
- Bruno Bettelheim (1903-1990) → Emoties in sprookjes zijn herkenbaar en helpen kind om ze te verwerken

2 Spel

→ Kenmerken van spel: Geen doel, Activiteit, Leuk, Vrijwillig, Combinatie van de 4 kenmerken om van spel te kunnen spreken

→ Spel of geen spel? = Een activiteit kan *speels* zijn maar is daarom geen spel

Waarom speelt een kind? Waardoor wordt het gedreven?

→ **Behaviorisme**: Spel is een onwillekeurige, instinctieve reactie op al wat nieuw is

→ spelen komt voor omdat er steeds nieuwe facetten van speelgoed ontdekt worden die onderzoek uitlokken. Beloning stimuleert spel

→ **Evoluтиetheorie**: Kinderen spelen instinctief, van nature

→ **Wat is de functie** van spel? = Kinderen zijn zich niet bewust van de zin en betekenis van spel, doen het enkel uit plezier

Funcities van het spel voor de ontwikkeling

- Piaget: spelen bevordert de cognitieve ontwikkeling: Assimilatie en accommodatie
- Spel dient voor het gebruik van alle functies: lichaamshouding en beweging, zintuigen, taal en denken en sociale omgang
  - De functies die ontstaan door groei en rijping moeten gebruikt en geoefend worden om zich ten volle te kunnen ontwikkelen
  - Via spel herhalen wat je beleeft
  - Via spel oefenen oorzaak-gevolg relaties
- Via spel ontladen van energie en verwerken emoties
- Spel als sociale oefening
  - Rollenspel: hoogste niveau van spel. Kind verplaatst zich in een volwassene → socialisatie
- Cultuursimulatietheorie
  - De neiging tot spel is aangeboren, wat gespeeld wordt is afhankelijk van de cultuur
  - Als spelend de gedragingen en emoties oefenen en een levensinstelling verwerven die past binnen de cultuur
  - Simulatie: tijdens spel zijn er nog geen consequenties voor gedrag dat gesteld wordt

Spelvormen: indeling volgens PARTEN

- **Ongerichte bewegingen:** rondlopen, weinig doen, rondkijken, aan lichaam frunniken
- **Toeschouwersgedrag:** kijken naar andere kinderen die spelen, soms commentaar geven of aanmoedigen
- **Solitair spel:** alleen spelen, zichzelf bezig houden, geen poging tot contact zoeken met andere kinderen
- **Parallelspel:** met hetzelfde materiaal spelen, naast elkaar, zonder samenwerking, zonder interactie
- **Associatief spel:** samen bezig maar zonder gemeenschappelijke taak /doel, wel praten met elkaar, elkaar informeren, uitwisselen materiaal
- **Coöperatief spel:** samen bezig én op elkaar afstemmen van activiteiten om gemeenschappelijk doel te bereiken, taak-, rol- en materiaalverdeling
  - Eindresultaat = groepsprodukt
- **Evolutie:**
  - Babytijd: meer ongerichte bewegingen
  - Peutertijd: meer toekijkend en solitair spel
  - Kleutertijd: meer parallelspeel
  - Einde kleutertijd: meer associatief en coöperatief spel
  - Verschillende spelvormen blijven bestaan: Afhankelijk van situatie (**vb** ergens nieuw zijn)
Afhankelijk van persoonlijke voorkeuren

Spelvormen: indeling volgens BUHLER en PIAGET

→ **Bewegingsspel/functiespel**

- > Vanaf babytijd: Senso-pathisch spel
Actief zijn, bewegen met uitlokken van reactie
- > Schoolleeftijd: Achter elkaar aan lopen, duwen, omver gooien (grote motoriek)
Vooral rond 4 – 5 jaar
Meer bij Jongens: gebruiken meer ruimte op de speelplaats
- > Voortdurende afwisseling assimilatie en accommodatie
- > Stimuleert de lichaamsbeheersing en samenhang motoriek- waarneming

→ **Constructiespel**

- > Voorloper: spelen met voorwerpen
- > Zintuiglijk spel met dingen → denkend-ontdekkend spel
- > Vanaf 1 jaar: minder in mond stoppen
- > 15 maanden: bedoeld gebruik van speelgoed: **Vb** kammen met haarborstel
Combineren van speelgoed. **vb.** blok in één hand, ook blok in andere
- > Vanaf 2 jaar: constructiespel = voorwerpen manipuleren om er iets mee te produceren of te bouwen (met herkenbaar eindproduct als doel)
- > Fijne motoriek oefenen, leren problemen oplossen, samenwerken met anderen

→ **Fantasiespel of fictiespel**

- > Rollenspel = sociodrama
- > Vanaf 2 jaar
- > Eerst pure imitatie, nadien meer gebruik van fantasie
- > Alleen of samen
- > Evolutie van gebruik van realistische voorwerpen naar minder concrete voorwerpen.
vb. speelgoedradio wordt kartonnen doosje
- > Piaget: symbolisch spel
  - Meer en meer accommodatie
  - Geleerde handelingen worden toegepast op een substituuat
= doorbraak in de cognitieve ontwikkeling

→ **Regelspel**

- > Vanaf 5 jaar (vooral tussen 7-11 jaar)
- > Sociale vaardigheden: beurt afwachten, je aan spelregels (afspraken) houden, tegen je verlies kunnen
- > Piaget: Meer accommodatie dan assimilatie
Inzicht in de zinvolheid van regels → gewetensvorming

→ **Receptief spel**

- > (vanaf 2e jaar): opdoen van nieuwe indrukken

Welk speelgoed?

- Oorlogsspeelgoed: Kinderen die al agressief zijn, hebben een voorkeur voor oorlogsspeelgoed.
- Niet elk spel dat agressief lijkt, is agressief. **Vb.** herbeleving van aardbeving
- Speelgoed dat een gedetailleerde kopie is van de werkelijkheid: Invloed op fantasie?
- Weinig onderzocht
- Dagelijkse leven wordt nagespeeld ongeacht het speelgoed
- Fantasievolle kinderen spelen intens met beperkt materiaal
- Kinderen met minder fantasie hebben wat meer 'echte dingen' nodig
- Glamourspeelgoed: cultuursimulatietheorie
- Sekseverschillen in de voorkeur voor speelgoed
  - Jongens: arousal inducing speelgoed,, een novelty preference
  - Meisjes: arousal reducing speelgoed

3 Kindertekeningen

→ Ontwikkeling van tekenen

Tot 10 jaar: welbepaalde ontwikkeling in de *manier* van tekenen

Tot 5 jaar: overeenkomst in *wat* kinderen tekenen

Ontwikkeling van tekenen is universeel

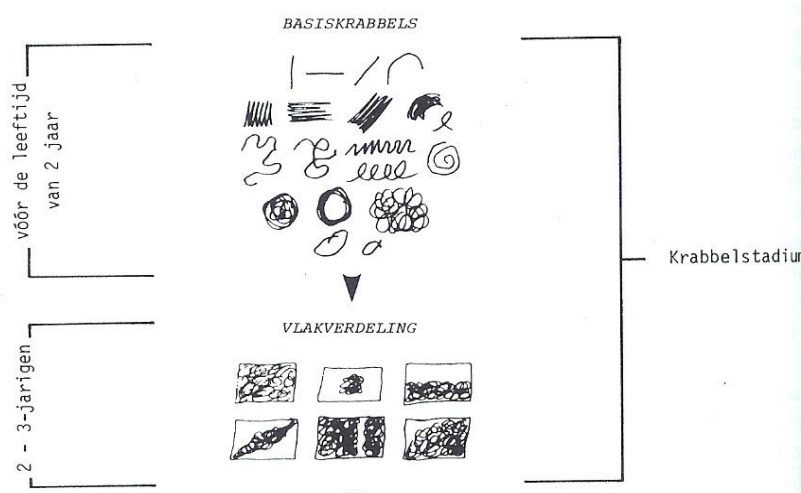
Verschillende stadia in tekenen

- 1 à 3 jaar: Krabbelstadium
- 3- 4 jarigen: Vormstadium
  - Betekenis toekennen achteraf (toevallig realisme)
- 4- 5 jarigen: Figuratieve tekeningen = picturale stadium (start kopvoeter)
  - Betekenis proberen toekennen vooraf (soms mislukt realisme)
- 5- 6 jarigen: Meer organisatie en structuur
  - Niet wat het ziet maar wat het weet (= verstandelijk realisme)
  - Zoals kind het beleeft
- 8-9 jarigen: Zoals het kind het ziet (= visueel realisme)

Krabbelstadium (1 à 3 jaar)

- 1 jaar: bewegingsspel: zwaaien met potlood
- toevallige krassen
- Kinesthetische fase = waarnemen van eigen lichaamsbeweging en houding
  - Eerst spontaan, nadien met opzet krassen
  - Plezier beleven aan ritmische spierbewegingen die mogelijk zijn dankzij neurologische rijpingsprocessen in de hersenen
- Nog geen verwijzingswaarde
- Eerst horizontale krassen, nadien verticale, dan in het rond
- De krassen liggen dicht over mekaar heen

- Rond 2 jaar: eerst spontane, nadien gerichte krabbels
  - Meer beheerste bewegingen → meer variatie mogelijk
  - Aantal lijnen neemt af
  - Lijnen liggen iets minder over elkaar
- 2 à 3 jaar: vlakverdeling

3-4 jarigen

→ VORMSTADIUM

→ Herkenbare vormen: spiralen, losse lijnen, zigzaglijnen, driehoek, vierkant, kruis, ...

→ ONTWERPSTADIUM

→ Combineren van vormen: **Combinatie van twee vormen. vb. een lijn met een rondje**
Combinatie van meer dan twee vormen

→ Suggesteren van beweging op papier

→ Vanaf 3 jaar: gekrabbel krijgt achteraf een betekenis = **toevallig realisme**

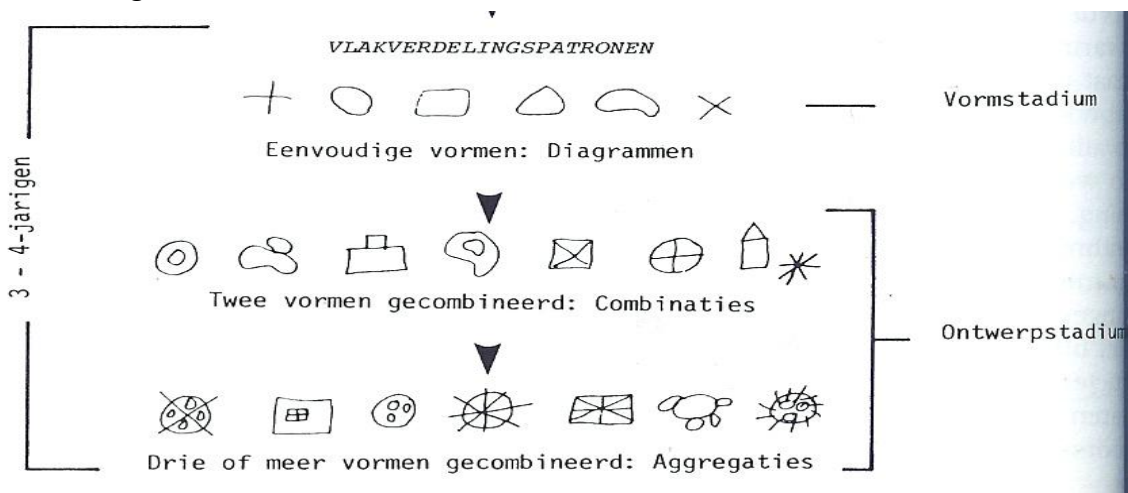
- Gebaseerd op de neiging van de menselijke waarneming om lijnen te zien als omtrekken van massieve voorwerpen

- Gebaseerd op het feit dat de werkelijkheid kan terug gebracht worden tot een oneindig aantal combinaties van grondvormen

→ Overgang tussen tekenen als bewegingsspel en *doelbewust* uitbeeldend tekenen

→ De fase-indeling moet niet te absoluut opgevat worden

→ Moeilijk om een oordeel te vormen over het ontwikkelingsniveau enkel op basis van tekeningen

Picturale stadium (4 – 5 JARIGEN)

→ Uitbeeldend tekenen: betekenis wordt vooraf toegekend (soms nog *mislukt realisme*)

→ Eerste onderwerp = mensen

- Menselijk gezicht met sterk de nadruk op de ogen: meest dominante verschijnsel in hun belevingswereld

- **Kopvoeter** = gezicht met armen en benen. Hoe meer lichaamsdelen → cogn. ontwikkeling (?)

- 5 jaar: menselijke figuur *met* lichaam

- Kind wordt meer en meer bewust van het eigen lichaam

- Vaak navel tekenen, meestal nog geen geslachtsdelen

- Juiste proporties in de hoofd-lijf verhouding → cogn. Ontwikkeling (?)

2 manieren van mannetjes tekenen:

-> Van boven naar beneden waarbij onderweg alle lichaamsdelen afgemaakt worden

-> Van boven naar beneden maar onderweg wordt steeds teruggegaan om iets toe te voegen
= rijpere manier van tekenen

Armen worden vaak weggelaten: 2 mogelijke verklaringen

-> Bij kijken van boven naar beneden vallen de armen die uitsteken minder op (focus op de 'verticale stam')

-> Lijnen voor 2 objecten worden nog niet door elkaar getekend. **Vb.** lange haren en armen

5– 6 Jarigen

→ Meer tekenen volgens planning, steeds ingewikkelder en uitvoeriger

→ **Verstandelijk realisme** = het kind tekent wat het weet, niet wat het ziet

- Cf. Piaget: tekenen op basis van de aanwezige cognitieve schema's
assimilatie (werkelijkheid aanpassen)

→ Kenmerken van tekenen in dit stadium:

- Uitvouwend tekenen. **Vb.** Tafel met vier poten

- Transparant tekenen. **Vb.** Man met een broek

- Tekenen zonder perspectief. **Vb.** Moeder even groot getekend ongeacht waar ze sta

- Beleving: belangrijke dingen worden groter getekend. **Vb.** Sinterklaas

8 – 9 Jarigen

→ **Visueel realisme** = tekenen vanuit het standpunt van een toeschouwer.

- cf. Piaget: minder egocentrisme. accommodatie

→ Bij de meeste kinderen:

- Afname van tekenen

- Meer interesse voor de werkelijkheid

- Veel zelfkritiek bij tekenen

→ Speciaal begaafde kinderen: zichtbaar vanaf het visueel realisme (treedt mogelijk vroeger op)

Hoofdstuk 4

De geboorte en het pasgeboren kind

Geboorte

Vanaf 4de maand: Braxton-Hicks contracties(= oefen weeën)

Weeën(oxytocine) = 1. periodiek samentrekken van de baarmoeder met doel foetus tegen baarmoederhals te drukken

2. De opening van de baarmoeder mond tot 10 cm

3 fasen bij geboorte:

- Ontsluitingsfase
  - Langste fase
  - hevigere concentraties en sneller na elkaar
  - opening baarmoedermond.
- Uitdrijvingsfase baby
  - duurt 90 min
  - persen voor geboorte van baby
  - Soms episiotomie (de KNIP)
- Uitdrijvingsfase navelstreng en placenta (na-weeen)
  - duurt enkele minuten

→ De leeftijd van de moeder, erfelijke factoren, ook de toestand van de moeder(uitgeput)-> dan duurt het langer

Apgar-score: standaard meetsysteem waarmee gezondheid neonatus wordt bepaald

Teken	0 punten	1 punt	2 punten
Huidkleur	Blauwgrijs, helemaal bleek	Normaal, met uitzondering van de handen en voeten	Normaal over het hele lichaam
Hartslag	Afwezig	Minder dan 100	Meer dan 100
Reflexen	Geen respons	Grimas	Niest, hoest, draait weg
Spierspanning	Afwezig	Beweegt armen en benen	Beweegt actief
Ademhaling	Afwezig	Langzaam, onregelmatig	Goed; huilt

Meting 1 minuut EN 5 minuten na geboorte (+ na 10 minuten bij problemen)

Score 7-10: normaal

Score 4-7: reanimatie kan mogelijk zijn

Score < 4: directe reanimatie

(neonatus= pasgeborene)

- Anoxia: zuurstofgebrek
  - Bv. Navelstreng rond hoofdje baby
  - Hersenbeschadiging → **Hersencellen sterven af, Bloedingen**
- Na geboorte: verschillende procedures
  - Cultuurgebonden: **vb.** Baby wordt geboren en vrouw begint direct terug te werken
  - Ziekenhuisgebonden: verschillende manieren om om te gaan met baby.
    - **Vb.** Baby meteen wassen, in andere ziekenhuizen niet
  - Bonding eerste uren cruciaal? → **Cf. imprinting (Lorenz)**
    - Lorenz: deed experimenten met kleine eendjes: het eerste wat de eentjes zagen waren zijn laarzen. De eentjes raakten gehecht aan de laarzen.
- Na de geboorte is gevoelige periode, geen kritieke periode.

Complicaties bij geboorte

- ❖ Daling van perinatale sterfte in Westerse landen
Dankzij: Medische begeleiding, Preventie wiegendood,

Terminologie:

Voldragen baby: bevalling na minimum 38 weken zwangerschap

Spontane abortus: einde van de zwangerschap voor de 16e week

Premature baby: Baby die geboren wordt vanaf 16 tot 38 weken zwangerschap
- vóór 22ste zwangerschapsweek en/of < 500 g → niet levensvatbaar

- » Percentage voor vroeggeboorte stijgt bij:
  - Leeftijd moeder: hoe ouder, hoe meer risico
  - Snel op elkaar volgende zwangerschappen
  - Vruchtbaarheidsbehandelingen
  - Voeding, stress, kwaliteit medische zorg
- » 60% van te vroeg geboren kinderen GEEN problemen
40% Overige: verminderd IQ, leer- en gedragsstoornissen, lichamelijke handicap, problemen fysieke coördinatie
- » Groter risico op ziekte, dood en stoornissen
  - Gevaar gerelateerd aan geboortegewicht
  - Gevaar gerelateerd aan zwangerschapsduur. **Bv.** Geboren na 25 weken: 50% overlevingskans
- » < 2500 g: laag geboortegewicht

- » < 1250 g of < 30 weken in baarmoeder: zeer laag geboortegewicht
  - Gevoeliger voor infecties, Organen werken nog onvoldoende
  - Kunnen lichaamswarmte niet reguleren → couveuse
  - Problemen zuurstofopname, Extreem prikkelgevoelig
  - Ethisch debat: Veel risico op fysieke en cognitieve problemen
Financiële consequenties met weinig waarschijnlijke positieve afloop
- » Kwalitatief goede zorg helpt gevolgen prematuriteit te beperken door:
  - Kangoeroeën: huid op huid contact. **Vb.** bloot op de buik van de mama gelegd
  - Massage: hormonen vrij → Gewichtstoename, spierontwikkeling, stressregulatie

Dysmature of groeivertraagde baby: gewicht afwijkend van levensduur (< 90% van verwachte gewicht voor levensduur)
 → het kunnen prematuren zijn, maar dit hoeft niet altijd zo te zijn. Ook voldragen baby's kunnen dysmatur zijn.
 -> vergeleken met het gemiddeld ligt het kind lager

Postmature baby: zwangerschapsduur van 42 weken of langer
 → Risico's: Bloedtoevoer van de placenta
 → Bevalling riskanter
 → Ev. Weeën op gang brengen, keizersnede

Wat een pasgeboren baby allemaal kan

- Babies zijn WEL competent!
  - > zintuigen zijn ontwikkeld
  - > sociaal wezen vanaf geboorte
  - > een baby kan geboren worden als het 6 maanden zou zijn

Fysieke vaardigheden van neonatus

- Zelfstandig ademen
- Reflexen
- Nieuwe voedingsstoffen verteren. Spijsverterings stelsel moet verder rijpen.
- Lever werkt ook soms nog niet optimaal: (lichttherapie gegeven-> baby onder de lamp)
- Voorbeelden van reflexen= automatisch → reeds bij de geboorte aanwezig (reflexen)
  - Zuig- en slik reflex
  - Rooting reflex of zoekreflex: over kin wrijven: het gaat zoeken naar voedsel
  - Wurgreflex : dichtknijpen van keel als je je verslikt
  - Niezen en knippen

Zintuiglijke vaardigheden van neonatus

Gezichtsvermogen

→ Nog niet volledig ontwikkeld (myeliseringsgezichtszenuw)

→ Visuele perceptie en niet enkel visuele gewaarwording

→ Sensatie = fysieke stimulatie van zintuigen: je gaat reageren op stimulatie.

Vb. pupil reflex → groter of kleiner worden bij lichtinval

→ *Reageren op stimulatie*

→ Perceptie = via zintuigen en hersenen stimuli ordenen, interpreteren, analyseren en integreren

→ *Interpreteren van stimulatie*

→ **Visuele voorkeuren:**

- Objecten die veel informatie bevatten, bv. contrast, bewegende voorwerpen
- (Beperkt) kleuren onderscheiden en voorkeur voor blauw en groen
- Liever kromme lijnen dan rechte lijnen
- Liever driedimensionele dan tweedimensionele figuren
- Menselijke gezichten
- Eigen moeder

→ Verschillende stadia van helderheid detecteren (pupil)

→ Vrij scherp zien op +/- 20-30 cm afstand

→ Consistent en actief zoeken naar visuele informatie → visuele selectiviteit

→ Kind gaat letten op ogen en mond → visuele selectiviteit

Horen:

→ Foetus van 5 maanden: reactie op geluiden → *knipperen met ogen, hartslag vertraagt, stoppen met bewegen*

→ Foetus van 28 weken heeft al schrikreactie bij hard, plots lawaai

→ Oriëntatiereactie = *hoofd/ogen bewegen in richting auditieve stimulus*

→ **auditieve voorkeuren:**

- voor *patronen* van geluid (stem versus gehuil)
- voor auditieve prikkels van tijdens de laatste maanden van de zwangerschap → auditieve discriminatie
- Voor stem moeder

→ 'Herkent' eigen gehuil versus gehuil van andere babies

→ Geluiden nog niet scherp waar te nemen

Tastzin:

→ Vanaf 26 weken na bevruchting: voelen van pijn

→ Tussen 5e en 7e maand na bevruchting ontwikkeling van somatosensorische cortex

→ Beleving van aanraking als een zintuiglijke ervaring

→ Reageren op aanraking, windstootjes,...

Smaak en geur

- Trekken pruillipje bij zure smaak
- Voorkeur voor zoete smaken en geuren **Vb.** Moedermelk is zoet en vet
- Zuigen harder bij sterke geuren

BESLUIT zintuiglijke ontwikkeling:

- Pasgeboren babies zintuiglijk beter uitgerust dan vroeger gedacht!
- Heel wat zintuiglijke vaardigheden ontwikkelen zich al in de baarmoeder met continuïteit postnataal
- Zintuiglijke systemen werken niet alleen afzonderlijk maar kunnen ook samen werken → **multimodale perceptie**

Leervermogen van neonatus

- Pasgeboren baby's kunnen al leren

Vb. Anticiperende oogbewegingen: lampjes gaan om de beurt uit en aan. Men gaat de oogbewegingen volgen. Ze zien dat baby's al naar het lampje gaan kijken omdat ze weten dat het zal gaan branden.

- **3 specifieke vormen van leren:**
  - Klassieke conditionering
  - Operante conditionering
  - Gewenning

Klassieke conditionering

- Neutrale stimulus wordt gekoppeld aan stimulus die een bepaalde reactie uitlokt. Na herhaaldelijk samen voorkomen van stimulus roept de voormalig neutrale stimulus nu ook de reactie op → Cf. Kleine Albert
  - een rat wordt bij een jonge gezet. Jongen is eerst niet bang van rat. Daarna zetten men het ratje samen met een hard geluid → kind wordt bang van ratten.

Operante conditionering

- Een vrijwillige respons wordt versterkt of verzwakt, afhankelijk van zijn associatie met positieve of negatieve consequenties
- Babies leren doelbewust inspelen op omgeving om gewenst gevolg te bekomen. **Bv.** Zuigen om liedje te horen

Gewenning

- Habituatie: afname van reactie op een stimulus na herhaaldelijke presentatie van die stimulus, niet te wijten aan receptormoeheid
- Is Habituatie een cognitieve activiteit? JA!
- > Bij presentatie nieuwe stimulus: oriëntatiereactie
- > Na herhaalde blootstelling: oriëntatiereactie verdwijnt
- > Bij zien nieuwe stimulus: oriëntatiereactie

→ Herhaaldelijk stimulus tonen -> kind gaat na een tijd niet meer reageren
Bij het zien van nieuwe stimulus gaat het kind terug wel reageren -> dit wijst er op dat het geen receptor moeheid is, maar simpelweg gewenning.

→ Kind heeft geleerd de oorspronkelijke stimulus te herkennen en van andere te onderscheiden

Hoe?

→ Kind bouwt bij elke presentatie van een stimulus aan de interne representatie (= schema)

→ Bij elke presentatie komt er een stukje van het schema bij

→ Volledige representatie: einde van het habituatieproces, geen verdere aandacht

Habituatie-snelheid = index voor cognitieve ontwikkeling

- Habituatie sneller bij oudere kinderen
  - Hoe hoger dier op fylogenetische schaal, hoe sneller habituatie
  - Wanneer cortex beschadigd, habituatie trager
  - Hoe sneller habituatie, hoe minder fouten bij leertaken
  - Performantie op habituatietesten gerelateerd aan latere metingen van intelligentie!
- Problemen met habituatie kunnen duiden op ontwikkelingsproblemen

---

Grenzen aan leren?

3 beperkingen:

- Gedragstoestand baby: voldoende aandacht noodzakelijk
- Fysieke rijping: grenzen aan motoriek en zintuiglijke vermogens
- Motivationale beperkingen: respons mag niet te hoog gegrepen zijn

Sociale vaardigheden van neonatus

→ Voorkeur voor normale, schematische voorstelling van het gelaat

→ Imitatie: Reeds mogelijk vlak na geboorte. **Vb.** Mond openen, tong uitsteken

-> Gelaatsuitdrukkingen als vrolijkheid, verdriet en verbazing

-> Belangrijke basis voor later sociaal gedrag

→ Afstemmen van ouder op baby en visa versa

→ Voorkeur voor stem moeder + afstemming stemgebruik ouders op baby

→ Vanaf 6 weken: sociale lach

Imitatie experiment

- Baby's tussen 3 uur en 3 dagen oud kunnen reeds imiteren!
  - 80% imiteerde tong uitsteken
  - 50% stak daarna zelf tong uit om reactie onderzoeker te testen
  - Bevestiging via vertraging/versnelling hartslag
- Zuigelingen kunnen gedrag imiteren én uitlokken
- Zo kunnen ze een door de volwassene gestarte interactie gaande houden

Hoofdstuk 5

De babytijd

Fysieke en cognitieve ontwikkeling

1. Fysieke ontwikkeling:

1 groei en stabiliteit

- Fysieke groei
    - Gemiddeld geboortegewicht: 3,4 kg
    - Gemiddelde lengte bij geboorte: 50 cm
    - Eerste twee levensjaren sterke groei!
      - Rond 1 jaar: gewicht x 3, lengte +25 cm
      - Rond 2 jaar: gewicht x 4, lengte +40 cm
    - Veranderingen in lichaamsproporties
      - **Bv.** hoofd
        - Op 2 jaar: hoofd 1/5 van lichaamslengte
        - Volwassenen: hoofd 1/8 van lichaamslengte
- 4 principes van groei:
- 1. Cefalocaudale principe:** (grove motoriek) groei vormt een patroon dat begint met hoofd en zich uitstrekt naar de rest van het lichaam.
    - **Bv.** Hoofd groeit sneller dan ledematen.
  - 2. Proximodistale principe:** (fijne motoriek) ontwikkeling voltrekt zich vanuit het centrum van lichaam
    - **Bv.** romp groeit sneller dan armen en benen, benen groeien sneller dan je tenen
- Fijne motoriek gaat trager dan grove motoriek → proximodale gaat trager dan Cefalocaudale
- 3. Principe van hiërarchische integratie:** eenvoudige vaardigheden ontwikkelen afzonderlijk en onafhankelijk van elkaar maar nadien integratie in complexe vaardigheden
  - **Bv.** oog-hand coördinatie (je kan zien, je handen gebruiken, maar om deze samen te geruiken vb. blokken op elkaar zetten is moeilijker.)
- 4. Principe van onafhankelijkheid van systemen:** verschillende lichaamssystemen kennen verschillend groeitempo
  - **Vb.** zenuwstelsel en geslachtsorganen.
    - Zenuw: groeit van geboorte tot de adolescentie.
    - Geslachts: geen groei tot aan de adolescentie, vanaf adolescentie wel een plotse groei

Integratie van lichaamssystemen: de levenscycli van de babytijd

→ Ritmen en stadia

→ Ritme = zich herhalende, cyclische gedragspatronen. Bv. slaap/waak

→ Gedragstoestand = mate van bewustzijn tijdens interne en externe stimulatie

❖ Waaktoestanden:

- Alertheid → 2 kenmerken: Sterke motorische activiteit interesse in omgeving
- Niet-alert waken
- Agitatie (weinig motorische activiteit, kind voelt zich ongemakkelijk)
- Huilen

❖ Slaaptoestanden:

- Actieve slaap → baby slaapt maar er is motorische activiteit aanwezig -> trekt grimassen en beweegt ledematen, ademhaling onregelmatig)
- Rustige slaap → slaapt, weinig motorische activiteit, geen grimassen,...
- Overgangsslaap → van actief naar rustig: kan afwisselen: soms grimassen soms niet,...

❖ Overgangstoestanden tussen waken en slapen

- Doezelen → oogjes beginnen toe te vallen
- Staren
- Overgang tussen slapen en waken: als baby wakker wordt gaat het gepaard met doezelen en staren.

→ Bepaalt nodige mate van stimulatie omgeving!

Slaap

→ Neonatus: gem. 16-17u/dag

→ Eigen ritme, geen dag-nacht

- Gem. na 16 weken: 6u aan 1 stuk slapen 's nachts
- 1 jaar: doorslapen s' nachts en 15u slaap/dag nodig
- Grote interindividuele verschillen!
- Invloed van genen en omgeving

Soorten slaap:

- jonger dan 6 maanden: 50% REM-slaap(actieve slaap) → Autostimulatie: hersenen die zichzelf wakker houden en stimuleren tijdens de actieve slaap.

Dromen babies?

- Neonatus waarschijnlijk NIET! → hersengolven blijken anders te zijn dan bij volwassenen.
-> rond 3 a 4 maanden wel

Waarom niet?

→ Waarom niet ? Je droomt om je ervaringen te verwerken, neonatus hebben niet veel ervaringen want ze slapen altijd → beperkte ervaring wereld

Motorische ontwikkeling: Reflexen

Reflexen:= Niet-aangeleerde, gestructureerde, onvrijwillige respons die automatisch optreedt in de aanwezigheid van bepaalde stimuli

Sommige blijven levenslang, andere zijn tijdelijk, waarom?

→ Baby's steeds meer controle over gedrag

→ Reflex als basis voor complexe gedragspatronen (Vb. stapreflex)

Doel van reflexen?

→ Van een aantal niet geweten...

→ Overlevingsinstinct en beschermend

Vb overleven. zwembeweging (= bescherming tegen verdrinking)

Vb beschermend. knipper reflex

→ Voorbereiding op complexer gedrag. (Vb. Stap reflex)

Soorten reflexen:

→ **Zoekreflex of rootingreflex** (enkel eerste 3 weken) → zoeken naar voedsel

→ **Stapreflex** (tot 2 m) → voorbereiding op onafhankelijk bewegen

→ **Tonische Nekreflex** (tot 2.5m) → Als je baby's op hun rug legt, gaan ze hun hoofdje naar 1 kant draaien. En het gaat langs 1 kant zijn arm en been strekken, langst de andere kant het arm en been plooien. → onbekend

→ **Grijpreflex** (tot 3m) → bescherming tegen vallen, grijpen van je vinger als je ze in het handje legt.

→ **Zwemreflex** (tot 4-6 m) → vermijden van gevaar

→ **Moro-reflex** (tot 6m) → schrik reactie: bescherming tegen vallen (bij hard geluid gaat het kind armen en benen strekken, en nadien gaan de armen en benen dichtplooien.)

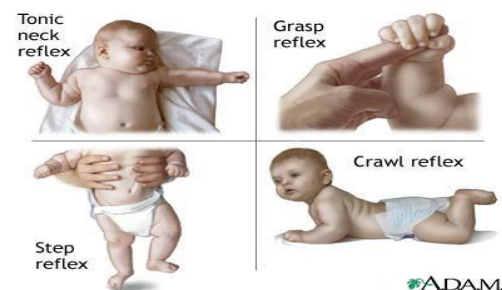
→ **Babinski-reflex** (<8-12 m) → wrijven op de voetzool van het kind. Het kindje gaat de grote teen naar omhoog bewegen en de andere teentjes gaan gespreid worden. → onbekend

→ **Schrikreflex//moro-reflex** (blijft in andere vorm) → bescherming

→ **Knipperreflex** (blijft) → bescherming netvlies

→ **Zuig- en slikreflex** ('blijft') → inname voedsel

→ **Kokhalsreflex** (blijft) → voorkomen van stikken

Motorische ontwikkeling: fysieke mijlpalen in babytijd

→ Eerste twee levensjaren: verbluffende vooruitgang!

→ Grove motoriek en fijne motoriek;

Grove: de grote bewegingen zoals kruipen, zitten, stappen.

Fijne: kleine bewegingen zoals grijpen, tekenen, knippen,..

→ Ieder kind eigen tempo! Vb. niet iedereen loopt op zelfde leeftijd

→4 kwartalen van de motoriek(!)

Kijkstadium, Grijpstadium, Zitstadium, Rechtopstaand stadium

Eerste kwartaal (0-3m): KIIKSTADIUM

→Rug- en buikligging spontaan

→Zittende en 'stappende' houding (na verdwijnen stapreflex) niet spontaan

→Van passief armen en benen opgetrokken → actiever buigen en strekken

→Hoofdje optillen wanneer op buik (eerst zijdelings, dan 45°)

→Gesloten vuistjes met grijpreflex

→Tegen einde kwartaal: hand openen

→Van ongecoördineerde oogbewegingen → volgen met beide ogen

Tweede kwartaal (3-6m): GRIJPSTADIUM

→Symmetrische houding bij rugligging

→Probeert van rug- naar buikligging te komen(maar komt op zijlig)-> kan nog niet volledig omrollen

→Beweeglijker (soepeler)

→Bij buikligging: steunen op armen, later handen en rondkijken

→Van zitten met veel steun naar zitten met weinig steun + hoofd rechtop,op einde kwartaal

→Betere coördinatie oog-handbeweging → voorwerp aanpakken

→180° zicht in rugligging

→Ontwikkeling in fijne motoriek: moeilijk, oog-handbewegingen proberen coördineren

Derde kwartaal (6-9m): ZITSTADIUM

→Rollen van rug op buik

→Ontwikkelen van optrekken en kruipen

→Zelfstandig zitten

→Overgang vierde kwartaal: zitten, kruipen (sluipen), optrekken en staan (met houvast)

→Grote voorwerpen oppakken, vasthouden, van hand wisselen, aangeven → gooien, tegen elkaar slaan

→Grijpen met duim en wijsvinger (pincetgreep)

→Kleine voorwerpen moeilijker!

Vierde kwartaal (9-12 m): RECHTOPSTAAND STADIUM

→Kruipen (handen en voeten, handen en knieën, voortschuivend)

→Ondersteund aan beide handen: stappen, wijdbeens

→Rond 1 jaar (-15 maanden): stappen aan 1 hand, los stappen

→Pincetgreep met duim en wijsvinger (ook kleine voorwerpen)

→Voorwerpen met vingers vastgehouden + complexere bewegingen mogelijk (bv. 2 blokken stapelen – 14 a 15 maanden)

Daarna... Enkele mijlpalen

- 17-30 maanden: achteruit lopen

- 17 à 20 maanden: met hulp de trap oplopen
- 18 – 24 maanden: zelfstandig eten- oog-hand coordinatie
- 24-30 maanden: springen
- 24-30 maanden: ronddraaien op muziek
- 24-30 maanden: op tenen lopen evenwicht
- 33 maanden: gesloten cirkel tekenen

3 Ontwikkeling van zintuigen bij baby's

Gezichtsvermogen

Diepteperceptie

-> Binoculair vermogen rond 14 weken

= vermogen om beelden van beide ogen te combineren zodat je beweging en diepte ziet.

Experiment Visuele clif:

glazen plaat waar baby op kan kruipen, en een visuele afgrond. . Vanaf 6m wilt baby niet meer komen omdat ze diepte perceptie (zicht) heeft.

→ ligt niet aan angst.(hartslag versnelde niet)

→ hartslag ging juist trager= ze zijn geboeid door die diepte

- **In de verte zien**

-> Voor 6 maanden: 10 tot 30 keer slechter dan volwassene

-> Ouder dan 6 maanden : Bijna even goed als volwassene

Onderscheidingsvermogen:

→ Paar uur na geboorte: voorkeur gezicht moeder

→ Vanaf 6-9 maanden: onderscheid verschillende mensengezichten (i.t.t. andere soorten) >>> kunnen onderscheid maken tussen verschillende soorten(katten, mensen, apen),

maar vanaf 6 tot 9 maanden kunnen ze dit minder goed, enkel nog goed bij menselijke gezichten.

Waarom? Ervaring: door ervaring gaan ze meer en beter onderscheid kunnen maken bij mensen. Ze verliezen zo het vermogen om dit te doen bij andere soorten, want ze hebben hier minder ervaringen mee .

Horen

→ Gevoelig voor zeer hoge en lage frequenties en minder voor middenfrequenties.

→ Oriëntatiereactie en mogelijkheden geluidslokalisatie nemen toe

- < 1 jaar: grootte hoofd is belemmering

- > 1 jaar, cf. volwassene

→ Eigenschappen van groepen geluiden: > 6 maanden: veranderingen van noten en toonaarden worden waargenomen

! → *Geluidslokalisatie*: bewegen van hoofd naar geluid. → bij baby's komt het geluid toe bij beide oren op hetzelfde moment (want hun oren staan dicht bij elkaar). Daarom hebben ze het soms moeilijk om te oriënteren. Bij volwassenen staan de oren verder van elkaar en daarom horen wij het geluid eerst in het ene oor dus weten we dat het geluid van die kant komt.

Onderscheid klanken in gesproken taal:

→ > 1 maand: onderscheid maken tussen twee op elkaar lijkende geluiden

-Cf. proefje zuigbeweging 'ba' en 'pa': Elke keer als het zoog kreeg het kindje het woord 'bah' te horen → baby zuigt minder aan tut. Wanneer het dit toch nog eens deed zeiden ze 'PAH', toen begon het kind terug hard te zuigen. → baby's kunnen vanaf 1 maand het onderscheid in klanken maken.

→ > 4,5 maanden: eigen naam onderscheiden, ze gaan erop reageren. Vb. hoofd draaien, ...

→ > 5 maanden: verschillen in talen en voorkeur voor eigen moedertaal

Geur en smaak

→ Duidelijke voorkeuren geur

-Bv. rot ei versus banaan en boter

-Voorkeur voor moeder (niet vader)

- Bij borstgevoede kinderen

- Cf.: Proef gaasje: men heeft moeders een gaasje onder de oksels laten lopen: 's avonds nam men deze doekjes bij elkaar. Men liet deze doekjes aan de baby's ruiken. Baby's met borstvoeding vonden het gaasje van de moeder aangenaam om te ruiken. → Bij vader en flesgevoede kinderen bleek dit niet zo.

→ Smaakvoorkeur: Zoet

- Cf. evolutionair interessant

- Cf. smaak moedermelk

→ Voorkeuren zijn op basis van het eetgedrag van de moeder tijdens de zwangerschap

Tastzin

→ Gevoeligheid voor pijn en aanraking → Baby's voelen pijn

→ Agitatie: snelle hartslag, zweten, huilintensiteit, gezichtsuitdrukkingen

→ Reacties worden sterker als baby's ouder worden, door snellere overdracht in zenuwstelsel

→ Veel pijn in babytijd → grotere gevoeligheid voor pijn in volwassenheid

Reacties op aanrakingen

→ Aanraking veroorzaakt biochemische reacties in lichaam

- Stimuleert groei en positief gemoed

- Onderste ledematen induffelen, zachtjes tikken, masseren

- Extra aandacht voor prematuren (bv. Kangoeroeën = huid op huid), zieke kinderen, adoptiekinderen, moeder met post-partumdepressie, ...

→ **Tast = manier om wereld te exploreren**

- Bv. vanaf 6 maanden: alles in mond

Multimodale perceptie= benadering waarbij gekeken wordt hoe de informatie die wordt opgevangen door verschillende individuele zintuigen wordt geïntegreerd en gecoördineerd
Vb. Zien-horen

→ **2 visies:**

1. Sensaties reeds geïntegreerd bij neonatus (aangeboren)
2. Zintuigen werken eerst afzonderlijk en na ontwikkeling hersenen verder geïntegreerd (aangeleerd)

→ Dialoog tss verschillende zintuigen al mogelijk bij baby's van 1 maand = aangeboren

→ Betere kennis affordances stimuleert ontwikkeling perceptuele vermogens
- Affordance = actiemogelijkheden die een bepaalde stimulus of situatie verschaft
-> **vb.** Microfoon: blazen, gooien, praten, zingen,... → Je leert dat je met dingen verschillende dingen kan doen

→ Voor een deel aangeboren en voor een deel aangeleerd.

PEUTER EN KLEUTER TIJD (specialisatie) (hoofdstuk8)

Fysieke groei:

→ Gestage toename in lengte en gewicht. **Bv.** 2 jaar: gemiddeld 90 cm en 11,5 -13,5 kg
6 jaar: gemiddeld 117 cm en 20 kg

→ Grote variatie! Groeit kind normaal? → curves

→ Verschillen tussen jongens en meisjes nemen toe met leeftijd

→ Uiterlijke veranderingen: 5-6 jaar: '*gestaltwandel*': Kindjes van 2/3 jaar zijn meestal mollige kindjes met een groot hoofd. → ledematen worden langer, slanker, buikje verdwijnt, hoofd krijgt meer normale proporties, spierweefsel neemt toe, botten steviger

Hersenen: Groeien het snelst van alle lichaamsdelen

- Toename van aantal verbindingen tussen cellen
- Toename myeline
- → Cognitieve en motorische vooruitgang

→ Toename lateralisatie = proces waarbij bepaalde functies eerder hun plek vinden in de ene hersenhelft dan in de andere

- Links/rechts deel hersenen met specifieke 'specialisatie' en informatieverwerking
- Samenwerking en overlap
- Niet bij iedereen gelijk

→ Geleidelijke afname plasticiteit

Zintuigen: Visueel scherp stellen en scannen

- Kleuters: moeilijk!

→ Kleuters focussen meer op delen dan op geheel, op details aan binnenkant i.p.v. omtrek figuur. → 6 a 7 jaar: systematisch letten op omtrek

→ 7 a 8 jaar: perceptuele schematisering

→ Gehoor verbetert verder. Maar, nog moeite met isoleren specifieke geluiden in veelheid van geluiden

Motorische ontwikkeling kleuters

Waarom verdere vooruitgang?

- Myeline in hersengebieden die instaan voor evenwicht en coordinatie
- Oefenen

3 jaar:

Verspringen (40 – 60 cm)

Zelfstandig traplopen (voeten beurtelings)

Op 1 been staan en hinken

Lopen en rennen (nog niet snel stoppen)

Zeer hoog activiteitsniveau (impact temperament, opvoeding en cultuur)

Papier knippen

Rondjes, plusjes en 'poppetjes' tekenen

Vloeistof uit fles schenken

Eenvoudige puzzel maken

Blokjes met verschillende vormen in juiste opening

Kleren uitdoen

4 jaar:

Met hulp trap aflopen (voeten beurtelings)

Bal nauwkeurig gooien

Rennen met meer controle over stoppen en draaien

Kralen rijgen

5 jaar:

Zelfstandig trap aflopen

Leren fietsen

Rennen op volwassen wijze (ook in spel, bv. tikkertje)

Ring om kegel gooien

Touwspringen

Op ladder klimmen

Beweging wordt economischer

Tekent driehoek, rechthoek en cirkel

Dun potlood vasthouden en juist gebruiken

Schrijft letters na

Sekseverschillen

Jongens:

- Grotere spiersterkte: verder gooien, hoger springen
- Algemeen activiteitsniveau hoger

Meisjes:

- Betere coördinatie armen en benen: handstand, op 1 been staan

→ Rol genen en omgeving

Zindelijkheid

- Controerse: start wanneer ze er klaar voor zijn!
- Pas vanaf 12-18 maanden controle blaas en sluitspieren
- Leeftijd van 'zindelijk zijn' gestegen afgelopen 10-tallen jaren
- Meeste kinderen overdag zindelijk rond 2 à 2,5 jaar, 's nachts rond 3 à 5 jaar

SCHOOLTijd

Groei:

- > gemiddeld 5-7 cm per jaar groeien
- > Gemiddeld 2 à 3 kg per jaar bijkomen
- > Grote individuele verschillen
- > Meisjes gemiddeld langer dan jongens

Wisselen melkgebit (tussen 6 -11 jaar)

Grove motoriek:

- > Spiercoördinatie verbetert: fietsen, schaatsen, zwemmen, touwtjespringen, rennen,...
- > Genderverschillen? Veel te maken met oefenkansen

Fijne motoriek:

- > Schrijven (aan elkaar)
- > Tikken op toetsenbord
- > Vanaf 6 à 7 jaar: veters strikken, knopen vastmaken
- > O.a. door verdere toename myeline

ADOLESCENTIE

2 belangrijke fysiologische gebeurtenissen:

1. Groeispurt
2. Seksuele rijping

1. Groeispurt = Periode van intense groei (strekingsfase):

- Jongens: start rond 12 jaar,, gem. 10,5 cm/jaar en
- Meisjes: start rond 10, tot 13 jaar, meisjes gem. langer dan jongens,,, 9 cm/jaar
  - Op 4 jaar tijd: fysieke verandering van kind → 'volwassen' uiterlijk
- 18 à 19 jaar (volgroeid):

→ Gewichtstoename ('vullingsfase'): Na piek lengtegroei

- Jongens: ontwikkeling van spierstelsel
- Meisjes: toename van onderhuids bindweefsel
- typisch mannelijke & vrouwelijke vorm

2. Seksuele rijping

→ Start puberteit

- Bij meisjes eerder (gem. 11-12 jaar) dan bij jongens (gem. 13-14 jaar)
- Hypofyse → productie geslachtshormonen en groeihormonen
  - > Jongens: androgenen
  - > Meisjes: oestrogenen
- Groeispurt en seksuele rijping

Geslachtskenmerken:

--**Primair:** uitgroei van organen rechtstreeks betrokken bij geslachtsgemeenschap en voortplanting

---**Secundair:** zichtbare tekenen van seksuele rijping, kenmerkend voor de vrouwelijke / mannelijke lichaamsvorm

Meisjes

-> Criterium voor geslachtsrijping: **menarche**= Menarche is het tijdstip waarop bij meisjes de eerste menstruatie optreedt, na de borstontwikkeling, de groeispurt en het ontstaan van schaamhaar. De leeftijd waarop dit gebeurt, is voor een groot deel erfelijk.

- Onderhevig aan externe invloeden zoals gewicht, stress, voeding, ziekte, SES,...
- Daarna nog 1 à 1,5 jaar eer geslachtsrijp!

-> Na de piek van de groeiversnelling (rond 11 a 12 jaar)

-> *Seculaire trend/acceleratie*

- Meisjes vandaag ruim 3 jaar eerder menarche
  - > Oorzaken? = Betere gezondheidstoestand, rijkere voeding, sociaal vangnet, toename van seksuele prikkels (?)

-> **Primaire geslachtskenmerken:** vagina en baarmoeder

-> **Secundaire geslachtskenmerken:** borsten > schaamhaar > okselhaar

Jongens

Criterium geslachtsrijping = Geen

- 1ste zaadlozing (spermarche)/ uitzicht schaamharen / groeiversnelling

-> **Primaire geslachtskenmerken:** Groei penis en scrotum , prostaatklier en zaadballen

-> **Secundaire geslachtskenmerken:** Schaamhaar > oksel- en gezichtshaar > 'breken' stem

Reacties op fysieke veranderingen

- Zelden onverschillige reactie!
- **Kloof** biologische en psychologische rijpheid: volwassen lichamelijkeheid en zelfopvatting >< volwassen status die nog niet kan aangenomen worden
- Lichaam belangrijk voor **zelfwaardering**. → Afwijkingen van typisch mannelijk of vrouwelijk figuur kunnen negatieve invloed hebben op zelfbeeld. **Bv.** Acné, ernstige lichamelijke handicaps, overgewicht, vroege en late rijping,...
  - Psychische stoornissen als eetstoornissen, BDD kennen typisch start tijdens adolescentie

Vroege rijping

- > Voor jongens meestal een voordeel: sport, populair, zelfbeeld
MAAR: wel meer risico criminaliteit en druggebruik
- > Voor meisjes meestal nadeel: Negatiever zelfbeeld, Kloof 'populair bij jongens' en psychische impact daarvan, Vatbaar voor pesten

Late rijping

- > Te lang kinderlijk voorkomen
- > Voor jongens meestal negatiever: sport, afspraakjes,...
MAAR: assertiever, speelser en creatiever
- > Meisjes aanvankelijk relatief lagere sociale status maar eens zichtbaar vrouw worden, beter zelfbeeld dan 'vroege rijpers'

Hoofdstuk 6

2. Cognitieve ontwikkeling

1 Cognitieve ontwikkeling in de babytijd volgens Piaget

Piaget= Elk levend organisme wordt geboren met twee tendenties: tendens tot adaptatie en tendens tot organisatie, met doel te komen tot equilibrium en kwalitatief hoger functioneren

→ Basisbegrippen theorie Piaget:

- Tendens tot adaptatie (cf. vorige lesbeurt) → *Assimilatie en accommodatie*
- Tendens tot organisatie
- Equilibrium
- Schema's
- Stadia

Tendens tot organisatie

= aangeboren tendens van elk organisme om eigen processen tot geordende, samenhangende gehelen te integreren. **Vb** Leren autorijden

- Adaptatie en organisatie zijn complementair

Het evenwicht of equilibrium

→ Voortdurend streven naar "evenwicht" of equilibrium bij ontwikkeling

→ "Evenwicht": tussen het organisme (de cognitieve structuur) en de eisen van de omgeving

→ Door de complementaire processen van assimilatie en accommodatie & door interactie tussen adaptatie en organisatie

→ Bereiken van evenwicht = ideaal

Psychologische structuur of schema

→ 2 types:

1. Schema's van handelen (doen) = **sensorimotorische schema's** / gedragsschema's

2. Schema's van denken = **cognitieve schema's** / operationele schema's

→ 0-2 jaar: enkel sensorimotorische schema's. **Bv.** Grijpen, zuigen, kruipen

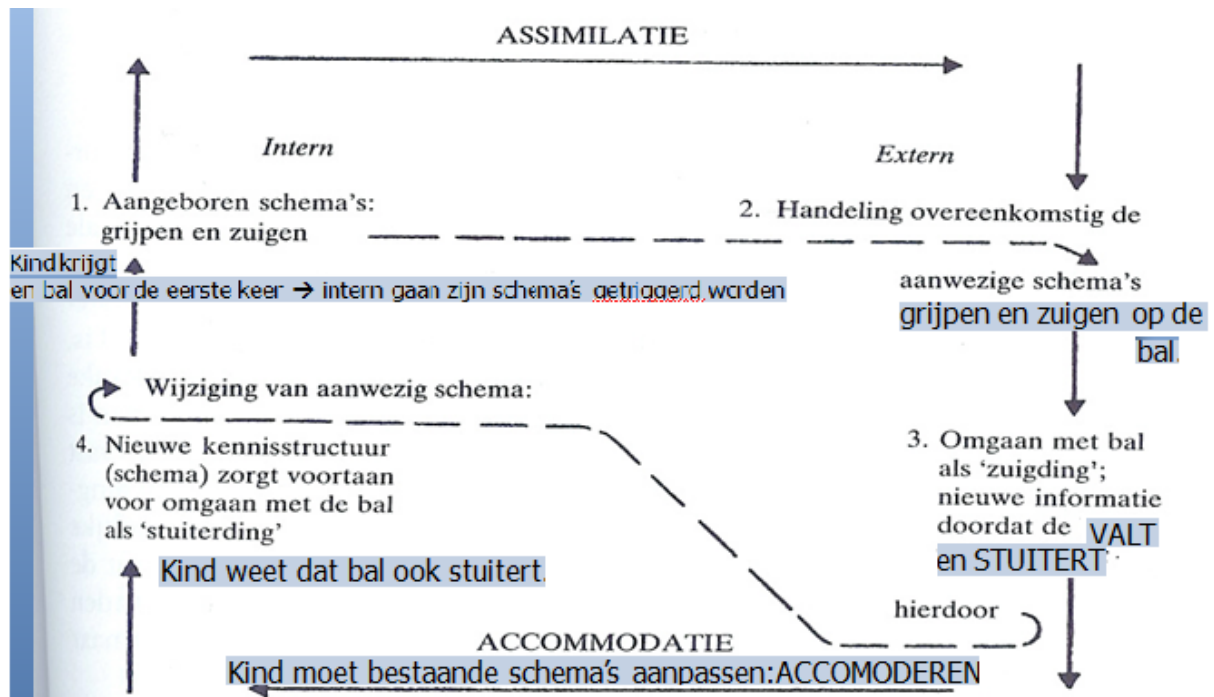
- Actie = kennis → Baby's leren door doen!

→ Vanaf 2 jaar: ook cognitieve schema's. **Bv.** Classificatie: weten dat bepaalde objecten met gemeenschappelijke kenmerken tot een zelfde categorie horen

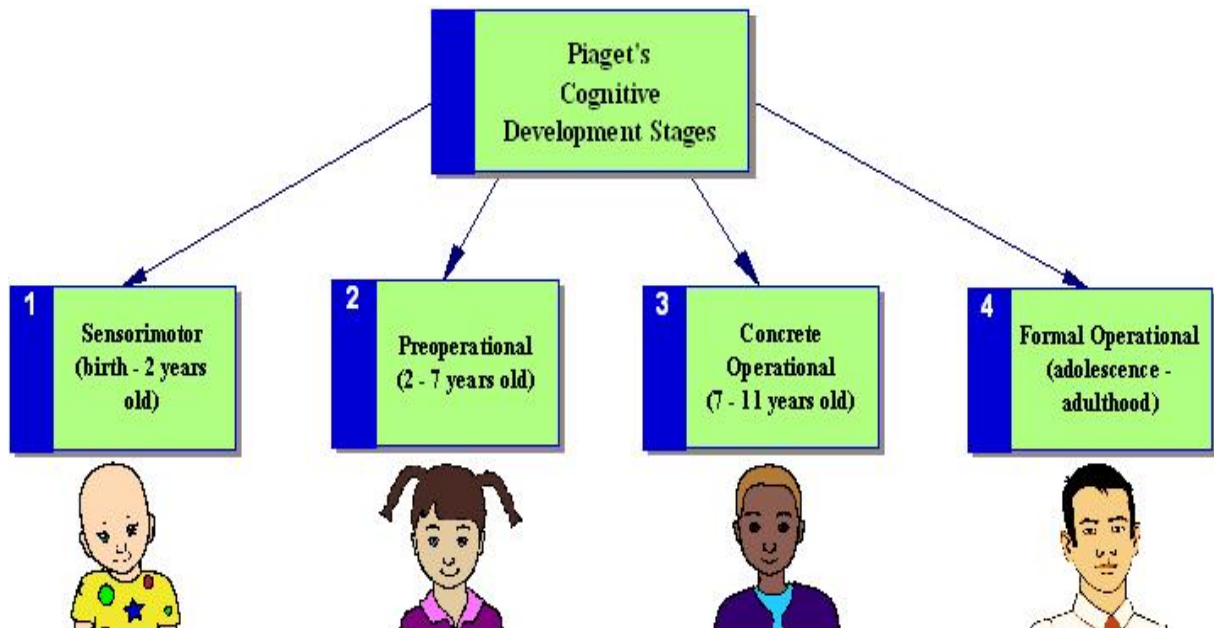
Vb. Rood groen, jongen meisje

→ Cognitieve schema's komen voort uit de sensorimotorische schema's (= leren door doen)

→ Aanpassen van schema's (via assimilatie en accommodatie) en omgaan met omgeving zorgen dat kennis van het kind verruimt

→ 4 stadia van Piaget in cognitieve ontwikkeling

Wanneer ga je over van eene naar andere stadium?

Door 2 voorwaarden.

1. hersenen moeten voldoende fysiek gerijpt zijn (nature)
  2. Voldoende relevante ervaring opgedaan hebben in omgeving. (nurture)
- Interactionisme (peugeot was een interactionist.)

Discontinuu (sprongsgewijs) van het eene stadium naar het andere .

1) Sensorimotorisch stadium (0 – 2jaar)

- Intelligentie in de vorm van motorische activiteit als reactie op sensorische stimulatie
->6 substadia:
  - Eenvoudige reflexen (0 -1m)
  - Eerste gewoonten en primaire circulaire reacties (1 -4m)
  - Secundaire circulaire reacties (4 -8m)
  - Coordinatie van secundaire circulaire reacties (8 -12m)
  - Tertiaire circulaire reacties (12 -18m)
  - Het begin van denken (18 -24m)

0 – 1 m: Reflexmatig handelen

→ Reflexen, aangeboren schema's → uitbreiden (door nieuwe ervaring) en oefenen zijn bouwstenen voor latere doelgerichte handelingen. Door zoeken zuigen slikken kan baby's leren hoe je later doelgericht kan eten.

2) 1 – 4 m: Eerste gewoonten en primaire circulaire reacties

→ **Primaire circulaire reacties(=herhaalde reactie)** = herhalingsreacties waarbij handeling zelf voldoende plezier verschaft om ze opnieuw te stellen,

→ **gericht op eigen lichaam(=eigen lichaam dat gebruikt word, niet op omgeving)**

Vb. Herhaaldeijk duimzuigen, Buigen en strekken van beentjes

→ Langzame ontwikkeling van coördinatie tussen hand-mond, hand-oog, auditief-visueel :

→ Door ervaring met de aangeboren schema's worden deze aangepast en steeds meer gecoördineerd en geïntegreerd

3) 4 – 8 m: Secundaire circulaire reacties

→ **Secundaire circulaire reacties:** niet het herhalen van de handeling zelf is het doel maar het opnieuw oproepen van de prettige effecten van de handeling;

→ **gericht op objecten in de omgeving**

Vb. Sokjes met muziek: als babys met voetjes stampen gaat er een muziekje spelen, ze blijft met voetjes stampen

→ Coördinatie tussen grijp- en kijkschema wordt vervolmaakt:

→ Gebruik stem en start imitatie geluiden

→ *Semi-intentionaliteit:* beweging bij toeval en onverwacht effect stimuleert tot opnieuw stellen van gedrag/ nog geen echt 'intentioneel' doel.

4) 8 – 12m: Coördinatie van secundaire circulaire reacties

→ **Intentioneel:** wanneer het kind een gedrag dat het ervaren heeft als toevallige aanbrengrer van een effect, nu als middel gaat gebruiken om effect uit te lokken

→ Eerst 'doel', dan gedrag om doel te bereiken

→ Anticiperen op toekomstige omstandigheden **Vb.** Baby achterover laten vallen in de zetel, dan gaan ze dit leuk vinden → ze gaan bij de volgende keer hun hoofdje al een beetje achteruit gooien omdat ze weten wat er komt. (ze anticiperen op wat komt)

→Beginnende **objectpermanentie**: het besef dat mensen/objecten niet ophouden te bestaan, ook al zijn ze onzichtbaar. Leidt tot scheidingsangst, protest.

5) 12 - 18 m: Tertiaire circulaire reacties

→**Tertiaire circulaire reacties**: actief exploreren en manipuleren, doelgericht uitproberen van nieuwe effecten, gedrag *variëren* om nieuwe effecten uit te proberen **Vb.** een lepel op de grond smijten dit maakt geluid. Vervolgens ook andere dingen op de grond smijten zoals barbie, beer...(VERSCHILLENDE dingen op de grond smijten)

→Mini-experimenten met variaties om consequenties te zien

→Belangstelling voor het onverwachte: iets dat onverwacht gebeurd vinden ze interessant. ∴

→Vervolmaking objectpermanentie: zoeken naar object waar het het *laatst* werd gezien: (wegnemen van iets, men gaat het zoeken)

6) 18 – 24 m: Begin van denken

→**Mentale representatie**: In plaats van uitproberen, gaat men in zich zelf nadenken over wat de effecten kunnen zijn van dingen die ze zouden doen.

Vb. Snoepje op de tafel. Kind kan denken, als ik aan het tafellaken trek kan het snoepje vallen. Maar oei, de beker kan dan ook vallen, dus ik ga iets anders proberen.

→Maakt 'doen alsof' mogelijk

→Indirecte/uitgestelde imitatie: imiteren wanneer persoon niet aanwezig is. **Vb.** Ze hebben iemand zien roken, en gaan later zelf alsof doen dat ze roken met stylo. →Mentaal experimenteren: vooraf inschatten wat effect van een bepaald gedrag kan zijn

→Minder gissen en missen

→= *verinnerlijkte tertiaire circulaire reacties*

Primaire circulaire reacties = **louter herhalen van handeling zelf, gericht op eigen lichaam**

Secundaire circulaire reacties = **handeling om een gekend effect weer te voorschijn te roepen, gericht op omgeving (semi-intentioneel → intentioneel)**

Tertiaire circulaire reacties = **doelgericht uitproberen van nieuwe effecten, door het gedrag op een gevarieerde manier te herhalen (niet-verinnerlijkt → verinnerlijkt)**

! Is de theorie van Piaget bruikbaar?

Voor een groot deel wel, maar

→Is de ontwikkeling in stadia of eerder continu: verbetering als geleidelijk proces?

→Hij overschat het belang van motorische activiteiten en onderschat het belang van perceptie en zintuigen **Vb.** Softenol baby's bleken het cognitief wel goed te doen, DUS het is niet ALLEEN leren door te doen.

→Hij onderschat de leeftijdsgrenzen **Bv.** Objectpermanentie, imitatie,... veel eerder.

→ De 4stadia blijken *niet zo universeel* te zijn. Soms geraakt men sneller aan het volgende stadium of juist niet, afhankelijk van ervaring.

2 De informatieverwerkingstheorie van cognitieve ontwikkeling

→ De informatieverwerkingstheorie geeft verklaringen voor de manier waarop individuen informatie opnemen, gebruiken en opslaan.

→ meer aandacht voor de kwantitatieve veranderingen in het vermogen om informatie te ordenen en te manipuleren

→ Cognitieve groei = toename van complexiteit, snelheid en capaciteit op het gebied van informatieverwerking

Basiscomponenten van informatieverwerking:

: Codering, Opslag, Retrieval

→ **Codering**: opname van informatie in een vorm die bruikbaar is voor het geheugen, verwerking van informatie

→ **Opslag**: behoud van informatie in het geheugen

→ **Retrieval**: materiaal uit de geheugenopslag lokaliseren, naar het bewustzijn brengen en gebruiken

De mate waarin aandacht nodig is voor een activiteit = **automatisatie**

- Automatische processen vergen relatief weinig aandacht

- Gecontroleerde processen vergen relatief veel aandacht

- Processen worden na verloop van tijd meer en meer geautomatiseerd

Automatische mentale processen zorgen voor vlotte informatieverwerking

→ **Coderen van informatie m.b.t. frequentie.**

- **Vb.** 5jaar, automatische codering van informatie over de frequentie van iets -> mensen die je vaak tegen komt worden bekenden.

→ **Ontwikkelen van bewustzijn over hoe vaak stimuli tegelijkertijd voor komen → Leren van concepten en categorisering**

- **Vb.** Vier poten, blaffen, kwispelende staart = hond

→ **Leren van statistische patronen en relaties**

- **Vb.** Plaatsen van 2 beertjes om de beurt achter scherm. Baby ziet dat het achter het scherm gaat. Nu ziet baby enkel nog het scherm. Dan gaat het scherm weg.

A) Baby ziet de 2 beertjes

B) Baby ziet maar 1 beertje

→ baby's gaan veel meer aandacht besteden aan het onverwachte: als het maar 1 beertje ziet.

→ het kind kan begrijpen dat de hoeveelheid niet klopt. (vanaf 5 maanden -> aangeboren, automatisch)

Het geheugen in de babytijd

Herinnering = het proces waarmee informatie wordt opgenomen en vervolgens wordt opgeslagen en opgehaald

→ Geheugencapaciteit aanwezig bij baby's

→ Geheugencapaciteit verbetert naarmate baby's ouder worden (*training voetjes trappelen*)

→ Herinneringen in het geheugen kunnen geactiveerd worden met hints → lukt steeds beter naarmate baby ouder wordt

→ *voetjes trappelen*: Als baby met de voetjes trappelt gaat er een mobiel boven het hoofd beginnen draaien.

- Als je dit doet bij baby's van 2 maanden. Dan kunnen ze dit 2 dagen onthouden.

- Bij een baby van 6 dagen onthoudt dit 3 weken lang.

Is het geheugen van baby's anders dan dat van oudere kinderen en volwassenen?

- Sommige onderzoekers: informatie wordt op de zelfde manier verwerkt

- wel verandert de aard van de informatie

- mogelijk gebruik van andere hersendelen

- Herinneringen die men kwijt geraakt is, kunnen weer opgehaald worden met een reminder

- Hoe vaker een herinnering opgehaald wordt, hoe beter ze beklijft

—

- **Oudere onderzoeken**: Infantiele amnesie: voor het derde levensjaar zijn herinneringen aan ervaringen afwezig

- **Recenter onderzoek**: Herinneringen uit de babytijd zijn duurzaam

vb: baby's van 1,5 jaar en 2,5 jaar hebben herinneringen aan een labo-experiment met ongebruikelijke gebeurtenissen toen ze 6 maanden oud waren

Herinneringen uit de babytijd zijn duurzaam MAAR

- Ze kunnen niet altijd gemakkelijk of accuraat opgehaald worden → nieuwe informatie kan de oudere informatie vervangen, blokkeren of moeilijk vindbaar maken
- Door gebrek aan woordenschat op het moment van de ervaring kan herinnering niet goed beschreven worden

Hoe betrouwbaar blijven herinneringen uit de babytijd tijdens de rest van het leven?

- Nieuwe informatie kan de herinnering aan de oorspronkelijke informatie belemmeren + kan de oorspronkelijke informatie vervormen
- Recent onderzoek: herinneringen aan persoonlijke ervaringen uit de babytijd blijven meestal niet bestaan tot in de volwassenheid, wel vanaf 18 tot 24 maanden

-- 2 afzonderlijke systemen zijn betrokken bij de werking van het langetermijn-geheugen

(Onderzoek met hersenscans en bij mensen met hersenbeschadiging)

- **impliciete geheugen:** bevat herinneringen die onbewust opgehaald worden
  - Vb. Motorische vaardigheden en gewoonten-> als een kind kan fietsen, kan het dat later nog steeds. Het verloopt onbewust.
  - De vroegste herinneringen zijn impliciet
- **expliciete geheugen:** bewuste herinneringen die doelbewust kunnen opgehaald worden
  - vanaf 18 maanden

Intelligentie bij baby's

Op welke manier kunnen de individuele intelligentie-verschillen in de babytijd verklaard worden?

Ontwikkelingstests: onderscheiden baby's met een normaal en abnormaal ontwikkelingspatroon

- **Gesell:** observaties bij honderden baby's: welke gedrag patronen zijn op een bepaalde leeftijd het meest gebruikelijk?
  - eerste meetmethode voor de ontwikkeling bij baby's
  - ontwikkelingsquotiënt

-->Ontwikkelingsquotiënt = een ontwikkelingsscore die betrekking heeft op motorische vaardigheden, taalgebruik, aanpassingsgedrag en persoonlijke en sociale vaardigheden

- *Bayley Scales of Infant Development*
  - >Meten van de ontwikkeling van 2 tot 42 maanden
  - >Mentale en motorische vaardigheden
  - >Ontwikkelingsquotiënt (gem. = 100)

Ontwikkelingstests:

- Geven een goed beeld van het huidige ontwikkelingsniveau van een baby
- Vooraf bruikbaar voor detecteren van ernstige achterstand
- Kunnen geen voorspelling maken van het toekomstig ontwikkelingstraject
- De correlatie tussen gedragsmetingen in de babytijd en volwassen intelligentie is minimaal

Snelheid van informatieverwerking bij baby's: correleert met latere intelligentie gemeten door IQ-tests op volwassen leeftijd

- gebruik van gewenningstests

- : efficiënt verwerken van informatie
- sneller iets over stimulus leren
- aandacht van deze stimulus sneller afwenden

- meting van het visueel herkenningssgeheugen

- : efficiënte informatieverwerking
- sneller ophalen van de weergave van een stimulus uit het geheugen

- meting van cross-modale perceptie

- : cross-modale perceptie: het vermogen om een stimulus die door één zintuig werd ervaren, op een later tijdstip te herkennen met een ander zintuig
- hoog niveau van abstract denken nodig

!!! Correlatie tussen vroege informatieverwerking en later IQ is niet zeer sterk

!!! Naast informatieverwerking op jonge leeftijd, speelt ook stimulatie door de omgeving een rol bij het bepalen van de intelligentie.

!!! IQ-tests meten slechts een beperkt aantal specifieke vaardigheden en zeggen weinig over artistiek of professioneel potentieel in later leven

Multimodale perceptie: je gebruikt verschillende zintuigen om info te verwerken

Crosmodale perceptie: is altijd multimodaal, want je hebt veel zintuigen nodig om crosmodale toe te laten.

Vb. kind krijgt voor eerste keer een pen, en later ziet het die pen, en herkent het die pen.

-> je gaat iets herkennen met het ene zintuig dat je vroeger enkel met het andere zintuig hebt waargenomen. -> eerst voelen van de pen, daarna herkennen door zien.

Theorie Piaget

- Kwalitatieve veranderingen
- Groei in vrij plotse spurts
- Gericht op het geheel
→ beter totaalbeeld

Informatieverwerkingstheorie

- Kwantitatieve veranderingen
- Geleidelijke en meer stapsgewijze groei
- Afzonderlijke vaardigheden, preciezere meetmethoden
→ minder totaalbeeld

Van essentieel belang om een compleet beeld van de cognitieve ontwikkeling te krijgen.

→ beide visies vullen elkaar aan

Hoofdstuk 7

De sociale en persoonlijkheidsontwikkeling

1 De basis van sociaal gedrag

Emoties in de babytijd

→ **Expressie van basale emoties:** in elke cultuur op de zelfde manier

-> Non-verbale uitdrukking van emoties blijft levenslang dezelfde

-> het vermogen om basale emoties te uiten is aangeboren. (*Basale emoties: basis emoties= nieuwsgierigheid, angst, walging, woede, verdriet, en blijheid*)

→ Breed scala aan emotionele expressies

→ De mate van emotionele expressiviteit kan verschillen per kind en per cultuur

→ Worden de uitgedrukte emoties door de baby ook echt beleefd?

→ Differentiële emotietheorie: de uitdrukking van emoties weerspiegelt de emotionele ervaring én reguleert de emoties. *Vb. als een kind kwaad is en zich op de grond gooit. Dit vind de omgeving niet leuk. Deze omgeving gaat dit negeren of afstraffen. De omgeving helpt het kind om anders met zijn woede om te gaan.*

-> betere beheersing van non-verbale uitingen

-> meer differentiatie in de emotionele ervaring

→ Stijging leeftijd: uiten en voelen van meer complexe emoties dankzij ontwikkeling CZS

→ **Vreemdenangst**= Angst bij het ontmoeten van een onbekende

-> In de tweede helft van het eerste levensjaar

-> Oorzaken: - Toename van cognitieve vermogens: onderscheid tussen bekenden en onbekenden

- Neiging tot begrijpen van de wereld: verschijning van een onbekende begrijpen ze niet → angst

→ *Kindjes die vaak in contact komen met vreemden die hebben minder vreemden angst.*

Angst vaker voor mannen dan voor vrouwen. Angst vaker voor volwassenen dan voor kinderen

→ **Scheidingsangst**= Angst die wordt opgeroepen door afwezigheid van de vaste verzorger

-> Vanaf 7 à 8 maanden, hoogtepunt rond 14 maanden

-> Oorzaken: grotendeels zelfde als vreemdenangst

→ *wijzen op cognitieve vooruitgang en groeiende emotionele en sociale banden tussen kinderen en verzorgers*

→ Glimlachen

- > Tussen 3 en 12 weken: glimlachen als reactie op een andere persoon = sociale glimlach
- > Uitdrukking van positieve emoties , >< eerste glimlachjes tijdens de slaap
- > In eerste instantie tegen alles wat amusant is
- > 18 maanden: meer sociale glimlachjes voor moeder/verzorgers dan voor niet-menselijke objecten
- > 24 maanden: doelbewust gebruik van glimlach en gevoelig voor de emotionele uiting van anderen

→ Decoderen van non-verbale signalen

- * Pasgeborene: imiteren van gezichtsuitdrukkingen zonder begrip van de betekenis
- * Interpreteren van vocale uitingen van emoties
  - Vanaf 5 maanden: onderscheiden van vocale emotionele uiting van vrolijkheid en droefheid
- * Onderscheiden van gezichtsuitdrukkingen
  - Vanaf 6 à 8 weken: goede visuele perceptie mogelijk van gezichtsuitdrukkingen → kunnen onderscheid maken tussen verschillende gezichtsuitdrukkingen en reageren op verschillen in type en intensiteit van emoties
- * 4 maanden: begrip van emoties achter gezichtsuitdrukkingen en vocale uitingen
  - onderzoek gezichtsuitdrukking – vocale uiting

⇒ Baby's hebben het vermogen om emoties voort te brengen en te interpreteren & inschatten van effect van eigen emoties op anderen

Social referencing

Social referincing= doelbewust zoeken naar gevoelens van anderen om onduidelijke omstandigheden en gebeurtenissen te kunnen plaatsen

- Vanaf 8 à 9 maanden
- Vrij complexe sociale vaardigheid
- Vooral op basis van gezichtsuitdrukkingen

Twee mogelijke verklaringen voor social referencing:

1. de waarneming van de gezichtsuitdrukking roept dezelfde emotie op als degene die uitgedrukt wordt
2. De baby haalt informatie uit de geobserveerde gezichtsuitdrukking maar ervaart de emotie niet zelf

- Dubbelzinnige situaties
- > kans op social referencing het grootst.
- Tegenstrijdige boodschappen uit omgeving, dubbelzinnige situaties
- >verwarrend en stressvol, meer gebruik van social referencing

Ontwikkeling van het IK

- zelfbesef (*vanaf 12 maanden*)= bewustzijn dat je los van de wereld staat
- A dualisme= < 12 maanden: baby realiseert zich niet dat hij een zelfstandig individu is-> -> nog geen zelfbesef
- tussen 17 en 24 maanden: zelfbesef + bewustzijn van de eigen capaciteiten
Vb. kinderen gaan moeilijke oefening weigeren, omdat ze weten dat ze het niet gaan kunnen
- De ontwikkeling van zelfbesef wordt beïnvloed door de culturele opvoeding.
- Opvoeding is gericht op zelfstandigheid en scheiding leidt tot vroegere ontwikkeling van zelfbesef

Theory of mind

Theory of mind = de kennis en opvattingen van kinderen over hun mentale wereld

- Gedachten, intenties, gevoelens en ideeën toeschrijven aan jezelf en anderen en op basis daarvan het gedrag van anderen voorspellen en er op anticiperen
- Zoeken naar verklaringen voor de manier waarop anderen denken
- Anderen beschouwen als wezens die zelf beslissen en reageren >< objecten
- Besef van intentionaliteit en causaliteit in het gedrag van anderen
Vb. Papa gaat mijn flesje opwarmen in de keuken, mijn beer kan da niet
- **Empathie** = een emotionele respons die correspondeert met de gevoelens van een andere persoon
  - Vanaf 2 jaar
  - Troosten van anderen, bezorgd zijn om de andere
  - Anderen misleiden, doen alsof → als je weet dat anderen ook denken, gaan ze proberen hun gedachten te veranderen.

→ Theorie of mind is de voorloper van empathie.

2 Relaties smeden

Hechting

Hechting is de intieme fysieke en emotionele band die zich ontwikkelt tussen een kind en een specifiek individu

- Tendens om nabijheid te zoeken van bepaalde andere leden van dezelfde soort
- Start prenataal, postnataal verderzetting met baby als actieve partner

Belangrijke ontwikkelingstaak: (hoe ontstaat hechting?)

Erikson: 0-12/18m → kernconflict: **fundamenteel wantrouwen** versus **fundamenteel vertrouwen**

- Belang van geborgenheid vanwege verzorgers
- Vertrouwen: hoop dat behoeften bevredigd kunnen worden
- Wantrouwen: wereld is hard en onvriendelijk
- Egosterkte = hoop

Welke factoren bepalen wie als hechtingsobject gekozen wordt?

→ *Verzorging of genegenheid en sensitiviteit*?= verzorging speelt een rol, maar genegenheid en sensitiviteit staat centraal.

Imprinting: je binden aan het eerste bewegende object dat je ziet bij geboorte.

- **Experiment Lorenz**: Imprinting: kritieke bondingperiode net na geboorte
- **Freud**: Orale behoeftebevrediging door moeder
- **Experiment Harlow**: Contactcomfort en Geen kritieke bondingperiode net na geboorte
- **Bowlby**: Gehechtheidstheorie :

→ Hechting = samenspel tussen **genen** en **omgeving** (= epigenetische theorie)

- **1. Genetische basis**: Inherente motivatie om veiligheid en zekerheid te zoeken en vijanden te ontwijken
- **2. Omgevingsbasis**: Responsiviteit van de verzorger, die veiligheid verschaft = hechtingsfiguur

- **Bv.** Partnerrelatie: als kind veilig gehecht= met partner stabiele veilige relatie.

→ Veilige, stabiele hechting = **thuisbasis** om wereld te verkennen

→ Moeder speelt cruciale figuur met nodige biologische bagage

→ Belangrijke impact op **latere** psychosociale ontwikkeling : Erikson

- **Bv.** zelfvertrouwen, creativiteit, sociaal-emotionele vaardigheden, latere partnerrelaties
- Onveilige hechting = risicofactor voor allerlei psychopathologie **Vb.** Angst , depressie

→ Aard van de hechting in babytijd is bepalend voor de manier waarop we de rest van ons leven met anderen omgaan MAAR hechtingsrelaties *kunnen* wijzigen

hoe is iemand gehecht// wat is de kwaliteit van gehechtheidsrelaties.?

Metten van de kwaliteit van gehechtheidsrelaties

Vreemdesituatieprocedure van Ainsworth (tot 5 is de korte variant)

1. Moeder en baby gaan onbekende ruimte binnen
2. Moeder gaat zitten en laat baby de ruimte verkennen
3. Onbekende komt binnen die eerst met moeder en dan met baby praat

4. Moeder verlaat de ruimte en baby blijft achter bij onbekende
  5. Moeder komt terug, groet baby en stelt gerust
  6. Moeder en onbekende verlaten de ruimte, baby blijft alleen achter
  7. Onbekende komt terug
  8. Moeder komt terug en onbekende vertrekt
- op basis van observaties van reacties van het kind:

vormen van gehechtheid + 1 later toegevoegd

1. Veilige hechting: (type B) (+/- 2/3 van de kinderen)

- Moeder is veilige 'haven' en men gaat enkel exploreren wanneer zij er is
- Bij scheiding: huilen of niet, minder op gemak en minder exploreren
- Bij terugkomst moeder: blij, toenadering zoeken, snel weer exploreren
- *Gedrag ouders*: sensitief, consequent, geïnteresseerd, voorspelbaar

2. Onveilige hechting

A) (Angstig-)vermijdende hechting: (type A) (20% van de kinderen)

- Nabijheid moeder wordt niet opgezocht en men gaat Moeder vermijden als ze terugkomt
- *Lijkt* onverschillig t.o.v. moeder wanneer zij er is en wanneer zij weggaat; ook t.o.v. vreemde
- Weinig reactief, ondergaan
- *Gedrag ouders*: Ouder overweldigend, emotioneel overrompend, Ouder weinig interesse in noden kind

B) Angstig-ambivalente of afwerende hechting: (type C) (10-15% van de kinderen)

- Combinatie van positieve en negatieve reacties op moeder
- Kleverig, zeer aanhankelijk, nauwelijks exploratie
- Zeer heftige reactie bij scheiding: huilen, woede en frustratie
- Ambivalente reacties als moeder terugkomt: afstoting door woede, nauwelijks exploratie, moeilijk troostbaar, nabijheid proberen zoeken maar ook schoppen en slaan
- *Gedrag ouders*: inconsistent en onvoorspelbaar

C) Gedesorganiseerde en gedesoriënteerde hechting: (type D) (10-15% van de kinderen)

- Geen duidelijk patroon in gedrag . **Vb.** Schommelen ,staren, geen oogcontact maken
- Inconsistent en vaak tegenstrijdig gedrag (**bv.** naar moeder gaan maar niet aankijken)
- Verward, angstig bij scheiding, Bij terugkomst verzorger: verward of stereotiep gedrag
- *Gedrag ouders*: ouder zelf zeer angstig, misbruik, verwaarlozing,...

Totstandkoming van hechting: Rollen van moeder en vader

°°Moeder:

hoe best reageren om veilige hechting te bevorderen?

- Inspelen op stemmingen en behoeften kind
- Niet alleen 'dat' er gereageerd wordt telt maar ook 'hoe' er gereageerd wordt:
  - Snel en positief
  - Niet negeren, afwijzen of inconsistent reageren
  - Warm en teder
  - Interactionele synchronie

°° Vader:

Waarom 'afwezig' in vroege theorieën?

- Bowlby: moeder heeft de biologische impuls
- Traditionele rolpatronen in die tijd

Nieuwe visie:

- Vaders meer actief betrokken bij opvoeding
- Sommige baby's gaan primaire relatie aan met vader i.p.v. moeder

Wat moeten vaders doen?

- 'Liefde' tonen
- Drank- en druggebruik en depressie bij vader sterkere correlatie met negatieve hechting dan bij moeder

°°Anderen

- Baby's kunnen sterke hechtingsrelaties met verschillende personen tegelijk aangaan
- Tegen 18 maanden: meeste baby's verschillende relaties

Verschillen in hechting aan moeder en vader?

- Ongewoon stressvolle omstandigheden: liever troost door moeder

Interactie met baby's: ontluikende relaties

Hoe ontwikkelen relaties in de babytijd?

- Specifiek, universeel gedrag ouder t.o.v. kind: babytaal, overdreven gezichtsuitdrukkingen, imiteren gedrag baby, herhalingen, specifieke spelletjes
- Wederzijds regulatiemodel: baby's en ouders leren emotionele stemmingen aan elkaar communiceren en daar adequaat op te reageren
  - Turn-taking: 3 m: ouder en kind evenveel invloed
6 m: baby initieert vaker beurt nemen
9 m: ouder en kind evenveel invloed
  - Hoe wederzijds communiceren? → Gezichtsuitdrukkingen
  - Hechtingsfiguur en baby hebben beiden hun aandeel!

Interactie tussen baby's onderling

- Nog geen 'vriendschappen'
- Wel rudimentaire vormen van sociale interactie
  - Glimlachen en gebruik stem
  - Meer aandacht voor andere baby's dan eigen spiegelbeeld
  - Meer aandacht voor leeftijdsgenoten dan objecten
  - Voorkeur voor bekenden -> Cf. tweelingen
  - Toename met leeftijd : 9 - 12 m: aanbieden speeltjes, kiekeboe, elkaar nakruipen
    - : Imiteren: leren van elkaar → impact op cognitieve ontwikkeling!

3 Verschillen tussen baby's

Persoonlijkheidsontwikkeling

Persoonlijkheid = geheel van duurzame eigenschappen die het ene individu van het andere onderscheiden

- Erikson: omgevingsbepaald!
  - Vertrouwen versus wantrouwen-stadium (0-12/18m)
  - Autonomie versus schaamte en twijfel-stadium (12/18m-3 j)
    - Zelfstandigheid: ouders die verkenningsgedrag en vrijheid van kinderen stimuleren
    - Schaamte/zelftwijfel: ouders beperkend en overmatig beschermd
    - Egosterkte = wilskracht
- Enkel rol van omgeving? NEE

Temperament

= Patronen van arousal (prikkeling) en emotionaliteit die de consistente en duurzame eigenschappen van een individu vormen

- Het 'hoe' van gedrag
- Genetisch bepaalde, aangeboren verschillen
- Vrij stabiel tot in de volwassenheid maar omgevingsinvloed mogelijk!

Dimensies van temperament:

1. Activiteitsniveau: algemene mate van beweging
2. Prikkelbaarheid: mate van agitatie, troostbaarheid, huilgedrag, van streek geraken, uit balans zijn

Temperamentclusters:

- Gemakkelijke baby's (40%): positieve instelling, nieuwsgierig in nieuwe situaties, goede (zelf)regulatie, emoties met milde of lage intensiteit
- Moeilijke baby's (10%): negatieve buien, moeilijke (zelf)regulatie, terugtrekken uit nieuwe situaties
- Langzame starters (15%): inactief, reageren vrij kalm op omgeving, trekken zich terug en passen zich langzaam aan
- Restcategorie (35%)

Consequenties van temperament

- Belang van *goodness of fit* tussen temperament en eisen omgeving
  - Laag AN en lage PB: gedrag zelf bepalen
  - Hoog AN en hoge PB: stevige begeleiding
- Moeilijke kinderen meer risico op gedragsproblemen
  - Belang van gedrag ouders: consistent en warm versus inconsistent en woedend
- Relatie met hechting
  - Expressieve kinderen geven makkelijker noden en wensen aan

Biologische basis van temperament

- Gedragsgenetica: temperament is erfelijk, vrij stabiel en vormt kern van persoonlijkheid
- Bv. Gedragsinhibitie(=verlegenheid): remming t.o.v. onbekende
- Verhoogde hartslag, bloeddruk en pupilverwijding, prikkeling limbisch systeem
- Duurt voort in volwassenheid

Gender

Gender = besef mannelijk of vrouwelijk te zijn. Perceptie van mannelijkheid of vrouwelijkheid

-> Sekse en geslacht = seksuele anatomie

Genderverschillen

- Aangeboren verschillen:
  - Jongens: actiever, onrustiger slapen, meer grimassen, prikkelbaarder?
  - Verschillen tussen geslachten in babytijd klein

Genderrollen

- Steeds sterkere geslachtsverschillen over de tijd heen
- 1-jarigen: ->kunnen onderscheid maken tussen vrouwen en mannen
  - >Meisjes spelen liever met poppen en jongens met blokken en auto's
  - >Voorkeur voor speelgoed wordt versterkt door ouders
    - Vooral jongens 'mannelijk' speelgoed geven
    - Bekrachtigen van spel met 'stereotiep' speelgoed
- 2-jarigen: Jongens zelfstandiger en minder gevoelig
  - Hangt samen met reacties omgeving

->Jongens: aanmoedigen tot verkennen

-> Meisjes: knuffelen, in de buurt blijven

→ Genderverschillen manifesteren zich vanaf de babytijd en worden bepaald door samenspel genen en omgevingsinvloeden

HOOFDSTUK 8

(zie pagina 38)

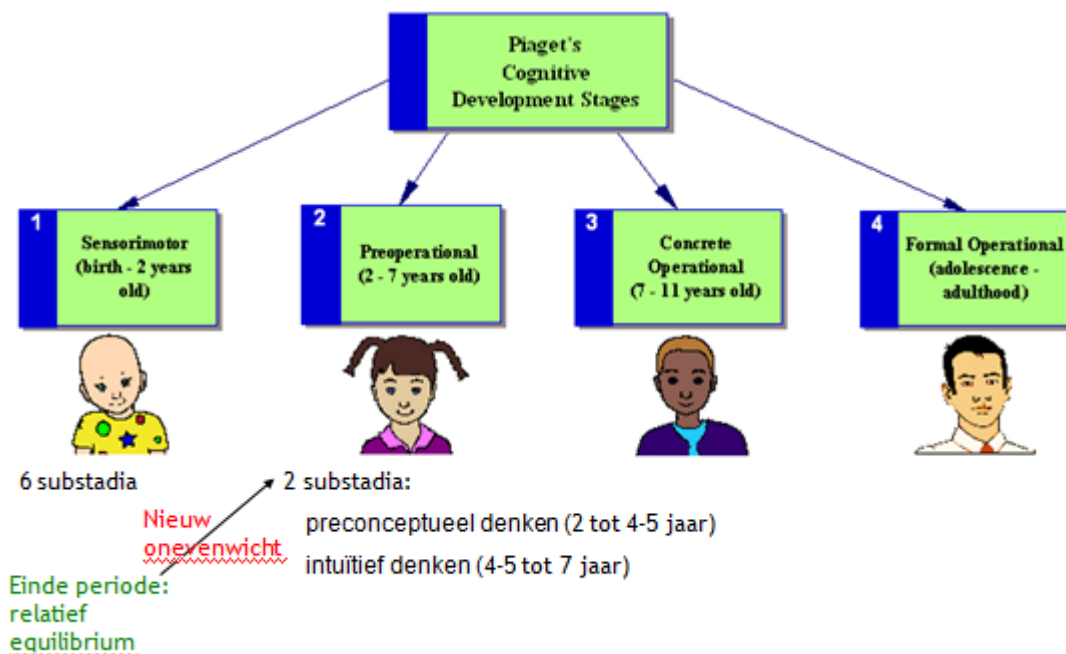
Hoofdstuk 9

- De peuter- en kleutertijd:
  - 1 Cognitieve ontwikkeling
    - A) Piagets stadium van preoperationeel denken
    - B) De informatieverwerkingstheorie
  - 2 De sociale en persoonlijkheidsontwikkeling
    - A) Genderidentiteit: het ontstaan van vrouwelijkheid en mannelijkheid
    - B) Vriendschappen
    - C) TOM van peuters en kleuters
    - D) Morele ontwikkeling

De peuter en kleuter tijd.

1 Intellectuele (cognitieve) ontwikkeling

A) Piagets stadium van preoperationeel denken

Preoperationeel stadium

Kenmerken: Gebruik van symbolisch denken/symboolgebruik

Vermogen om te redeneren

Gebruik van (pre-)concepten

➔ Vermogen tot innerlijke representatie verbetert

➔ Minder afhankelijk van sensorimotorische activiteiten om te wereld te begrijpen

MAAR!: nog geen gebruik mogelijk van operaties = georganiseerde, formele, logische mentale processen

Symbolgebruik= het gebruik van een mentaal symbool, een woord of een object voor iets dat niet aanwezig is. **Vb.** Taal, Teken, Doen alsof, Anticiperen/ voorstellen van de toekomst.

2 visies: 1ste visie-> Door cognitieve ontwikkeling wordt taal mogelijk. (piaget)

2de visie-> Uit taal komt cognitieve ontwikkeling voort.

→ Piaget: **taal** en **denken** zijn met elkaar verbonden: **taal vloeit voort uit cognitieve vooruitgang!**

- Sensorimotorisch stadium: denkprocessen zijn afhankelijk van de bewegingen van het lichaam, zijn ingebed in sensorimotorische activiteiten
→ het denken verloopt trager
- Preoperationeel stadium: acties kunnen symbolisch weergegeven worden
→ het denkproces verloopt sneller
→ taalvaardigheid neemt toe

-> Dankzij taal is denken in de toekomst mogelijk, niet enkel denken in het hier-en-nu

1ste stadium: PRECONCEPTUEEL DENKEN (2 – 4 à 5 jaar)

Concepten (begrippen)= denken in begrippen om indrukken en belevenissen te kunnen ordenen, samenhangen en causale relaties te ontdekken

→ Je merkt dat er gelijkenissen zijn in je omgeving. Op basis van deze gelijkenissen ga je daar een term op plakken → die behoren tot een zelfde categorie.

Vb. Fles is een concept → verschillende vormen, kleuren, materialen en het noemt altijd fles. Waarom? Ze zijn allemaal lang, met een hals, er kan vloeistof in, ... Dus je besluit dat het hetzelfde is.

Vb. Kleuren herkennen → op 2 jaar en 9 maanden kan 50% vd kinderen 3 à 4 kleuren benoemen. → Groen: gras is groen, een kikker is groen, een appel is groen. Kinderen moeten gelijkenissen zoeken. Uit deze gelijkenis leren zij de kleur groen. Kleuren zijn dus een concept.

→ Om te denken in concepten moet je verschillen (discrimineren) en gelijkenissen (generaliseren) kunnen onderscheiden bij objecten

→ de concrete context loslaten en op het abstracte niveau redeneren

Preconceptueel denken: nog veel verwijzing naar concrete dingen uit de onmiddellijke omgeving, zonder abstrahering.

Ze gaan nog foutjes maken:

- **Overdiscrimineren:** symbolen/verwijzingen te beperkt gebruiken. Vb. je hebt en kat thuis. Maar je noemt alle andere dieren niet katten.
- **Overgeneraliseren:** symbolen/verwijzingen te algemeen gebruiken, waardoor betekenis ervan teveel gegeneraliseerd wordt. Vb. een auto rijdt en heeft 4 wielen. Dus ene kind zal tegen een tractor ook auto zeggen want het heeft ook 4 wielen en het rijdt.

2de stadium. INTUITIEF DENKEN (4 à 5 – 7 jaar)

Intuïtief denken= denken waarin tot uiting komt dat peuters en kleuters primitief redeneren en gretig kennis over de wereld verwerven. *Vb van primitief redeneren: hoe komt het dat de auto rijdt?*

→Overgang naar concepten en vorming van associaties: ze kunnen zien dat er relaties zijn tussen bepaalde objecten.

→Geen argumenten voor een antwoord: ze gaan geen pro's en con's afwegen. Ze gaan mee met hun buikgevoel zonder te denken aan voor en nadelen. →**De reden waarom kinderen geen argumenten kunnen geven is door hun conceptuele egocentrisme.**

Vb. een kindje eet een zuur snoepje: ze zegt dat het een citroen is.

→Fase van 'waarom-vragen'

→Kinderlijke arogantie: ze denken alles te weten.

→Intuïtief denken is een voorbereiding op meer geavanceerde vormen van redenering

→Op het einde van het preoperationeel stadium:

→Begrip van functionaliteit = acties, gebeurtenissen en resultaten zijn volgens vaste patronen aan elkaar gerelateerd. *Vb.* een kind fietst en het leert dat als het hard trapt, dat het sneller gaat. *Vb.* afstandsbediening: ik duw op dit knopje en de zender verwisseld.

→Begrip van identiteit = het besef dat bepaalde dingen altijd hetzelfde blijven, ongeacht veranderingen in vorm, omvang en uiterlijk *Vb.* begrip van identiteit: een man in vrouwenkleding, ze weten dat het wel een man is

4 onvolkomenheden in het preoperationeel denken (4 grote denkfouten)

Gecentreerd denken (cf. conservatieproeven)

Onvolledig begrip van transformatie

Irreversibiliteit

Egocentrisme

1. Gecentreerd denken

Centratie = het onvermogen om zich op meer dan één aspect van een stimulus te concentreren.

→Ze kijken naar 1 specifiek iets en de rest wordt genegeerd. *Vb.* een kat met een honden masker. Aan de kinderen werd gevraagd wat het was. Kindjes dachten dat het een hond was.

->er vind concentratie plaats, ze letten enkel op het MASKER en ijken niet naar het kattenlijf.

→Nadruk op oppervlakkige, opvallende elementen

→Oorzaak: het visuele beeld, de uiterlijke verschijning domineert het denken

→De nadruk op uiterlijke vormen komt door het gebrek aan **conservatie**

Conservatie = het inzicht dat kwantiteit niet gerelateerd is aan de uiterlijke verschijningsvorm van objecten

- Preoperationeel denken: het kind begrijpt niet dat een verandering in één dimensie (verschijningsvorm) niet noodzakelijk leidt tot een verandering in de andere dimensie (kwantiteit)
- Noodzakelijk voor conservatie:
  - Begrip van identiteit
  - Gedecentreerd kunnen denken
  - Begrip van (volgorde van) transformaties(proces waarbij de eene toestand veranderd in de andere toestand)

Gebrek aan conservatie uit zich op verschillende manieren

Vb. 2 glazen met evenveel water in

1 glas word gegoten in een heel hoog glas waardoor het meer lijkt.

Het kind denkt dat het water in het hoog glas meer is.

Vb. Je verdeelt koekjes over personen.

Je geef jezelf 2 en de andere 1, het kindje vind dit niet eerlijk

- Maar als je het kindje zijn 1 koekje in 2 breekt heeft hij er ook 2. Dit vind hij wel eerlijk terwijl het nog altijd even weinig is.

2. Onvolledig begrip van transformatie

Transformatie = het proces waarbij de ene toestand verandert in de andere toestand

→Statisch-gericht denken, geen aandacht voor het proces, enkel voor toestanden.

Irreversibiliteit van het denken

Irreversibel denken = het kind is niet in staat om denkacties in omgekeerde zin uit te voeren

Vb. je hebt 2 zusjes, je vraagt of het meisje een zusje heeft, ze zegt ja en noemt haar zusje, als je haar dan vraagt of Julie een zusje heeft zegt ze nee, terwijl zij het is.

→Transformatie heb je nodig om te conserveren

Vb. teken eens een stokje dat valt. Ze tekenen een stokje dat rechtstaan en een stokje dat ligt-> ze zien beginstadium en eindstadium.

Vb. ze zien man die ze kennen. Ze zien dat hij zich schminkt en toch zijn ze daarna bang→ ze letten enkel op begin en eind, niet op de transformatie.

3. Egocentrisme

Egocentrisme = het kind kan zich niet verplaatsen in het standpunt van anderen

Vb. perceptueel: Stoppertje spelen → zij denken 'wat ik niet zie, zie jij ook niet.' Dus ze gaan met hun hoofd op hun kussen liggen en ze denken dat ze verstopt zijn.

- Twee vormen:
  - **Perceptueel egocentrisme:** gebrek aan besef dat anderen dingen vanuit een ander perspectief zien
Vb. Driebergen → 3 bergen met een voorwerpje op elke berg. Als je aan een kind vraagt om te beschrijven wat hij ziet kan hij dit. Maar als je een pop aan de andere kant zet en je vraagt aan het kind om te beschrijven wat de pop ziet, kan hij dit niet → hij kan zich niet verplaatsen in het perceptueel inzicht van die pop.
→ hij gaat zijn eigen gezichtspunt nog een keer beschrijven.
  - **Conceptueel egocentrisme:** gebrek aan besef dat anderen gedachten, gevoelens en standpunten hebben die verschillend zijn van die van hen. → denken dat wat jij denkt, dat de andere dit ook denkt.
→ De reden waarom kinderen geen argumenten kunnen geven is door hun conceptuele egocentrisme. Waarom zou jij argumenten geven als je denkt dat anderen het zelfde als jouw denken ?
- **Uitingen van egocentrisme** in dit stadium:
  - Magisch denken = door iets wel of niet te doen, denk je dat je het verloop van de dingen kunt gaan beïnvloeden.
Vb. je hebt examen, en je denkt, "oke als ik optijd in de les ben ga ik slagen, anders niet"
Vb. Kindje denkt, als ik snel mijn patatjes opeet komt er een prinses.
Vb. tandenfee
  - Animisme = Bezielen van levensloze objecten.
Vb. Kindje loopt tegen de tafel en zegt tegen de tafel 'stoute tafel'
Vb. Knuffelbeer

B) De informatieverwerkingstheorie van de cognitieve ontwikkeling

Welke veranderingen in de verwerking van informatie treden er op in de peuter- en kleutertijd?

- De mentale programma's die kinderen gebruiken op problemen te benaderen worden steeds complexer
→ vergelijking met een computerprogramma dat een programmeur op basis van ervaring wijzigt en hierdoor steeds meer complex wordt

Het begrip van getallen in de kleuter en peuterrijs

- Piaget ging er vanuit dat rekenen en tellen pas in de lagere school kon, maar wij weten dat dit al vroeger gaat, peuters en kleuters kunnen dit ook.
- Buitengewoon goed ontwikkeld begrip van getallen
  - Een kleuter kan 'tellen' op een vrij systematische en consistente manier.
→ 2 jaar en 9 maanden kunnen 50% van de kinderen tellen tot 5.
    - Volgens welbepaalde principes:
      - Elk object maar 1 getal toekennen
      - Elk object maar 1 keer tellen
      - Bij fouten in benamingen: vaak consistente fouten
  - 4-jarigen:
    - Eenvoudige optel- en aftreksommen gemaakt worden door te tellen. Er moet concreet materiaal aanwezig zijn.
→ **vb** Telraam, 3 voorwerpen leggen en 1 erbij leggen.
    - Verschillende hoeveelheden kunnen met elkaar vergeleken worden.
Vb. "dit is meer, dit is minder"

Het geheugen in de peuter en kleuter tijd

- **Autobiografisch geheugen**= de herinnering van specifieke gebeurtenissen uit ons eigen leven
  - < (2-)3 jaar: niet echt nauwkeurig
  - > 3 jaar: langzame toename van nauwkeurigheid
- Accuraatheid van het geheugen
  - Vanaf 3 jaar: centrale kenmerken van terugkerende gebeurtenissen kunnen herinnerd worden
Vb. Volgorde van gebeurtenissen op restaurant gaan
Vb. Vragen met open einde: (openvraag) lokt beter de herinneringen op.

***Herinnering van een specifieke gebeurtenis binnen een script is vaak minder specifiek dan een herinnering van een gebeurtenis die niet als script is opgeslagen in het geheugen
→ script = een algemene weergave in het geheugen van gebeurtenissen en de volgorde waarin ze optreden. **Vb.** een restaurant bezoek. → je gaat met de auto, je komt aan, je gaat zitten, je neemt drinken, voorgerecht,...

→ **een script word gemakkelijk onthouden. MAAR omdat ze die herinnering al hebben van het restaurant, gaat het voor hen moeilijker zijn om een specifiek gegeven uit dit script te onthouden. Want dit script is globaal en deze specifieke herinnering.

Vb. Je weet hoe het script van een restaurant in elkaar zit. Maar je kan je moeilijk herinneren wanneer je die eene specifieke keer met oma en opa op restaurant ging.

→ Herinneringen worden vereenvoudigd omdat complexe verbanden door de peuter/kleuter moeilijk beschreven kunnen worden.

Vb. Herinnering van oma die gebakje van opa afpakt maar niet van de ruzie die er aan vooraf ging. → herinnering word vereenvoudigd.

Opmerkingen:

- >Herinneringen niet steeds levenslang!: enkel aantal jaren
- >Geheugen van peuters en kleuters gevoelig voor suggestie: daarom zijn gesloten vragen slecht. Ze gaat snel sociaal wenselijk antwoorden.

Evaluatie van de informatieverwerkingstheorie

- Peuters en kleuters krijgen bij het ouder worden een langere aandachtsboog, kunnen beter plannen en zijn zich meer bewust van hun cognitieve beperkingen
- cf. conservatieproef: peuters en kleuters zijn niet in staat om aandacht te hebben voor zowel de hoogte als de breedte van de glazen, dus kunnen minder goed conserveren
- Wat zegt de **INFORMATIEVERWERKINGSTHEORIE**?
hoe meer aandacht dat je hebt, hoe meer dat je dat op verschillende focuspunten kunt gaan richten, hoe gemakkelijker dit word.

Hoofdstuk 10

2 De sociale en persoonlijkheidsontwikkeling

A Genderidentiteit: het ontstaan van vrouwelijkheid en mannelijkheid

- Peuter- en kleuterfase: het gevoel mannelijk of vrouwelijk te zijn is duidelijk aanwezig
  - 2-jarigen: een kind geeft zichzelf het label 'mannelijk' of 'vrouwelijk', bij anderen is dit nog moeilijk.
- Gender manifesteert zich tijdens het spelen
  - Jongens meer wilde spelletjes vanaf 3 jaar
  - Meisjes meer georganiseerde spelletjes en rollenspel vanaf 2 jaar
  - Jongens spelen meer en meer met jongens, meisjes met meisjes (ook in rest van schooltijd)
- Voorkeur voor de eigen sekse: in elke cultuur
  - Gender weegt zwaarder dan huidskleur
- Ontwikkeling van verwachtingen over toepasselijk gedrag voor jongens en meisjes
  - > Meer stereotiepe en minder flexibele verwachtingen bij peuters/kleuters in vergelijking met volwassenen. **Vb.** Meisje weigert nog broek te dragen.
  - >Genderverwachtingen worden steeds meer uitgesproken tot aan het vijfde jaar
  - >Vanaf 7 jaar: afname in sterkte, nooit volledig verdwijnen → zelfde soort stereotiepe verwachtingen bij peuters en kleuters als bij volwassenen
    - Mannen: competitief, krachtig, onafhankelijk, Vrouwen: warm, expressief, zorgzaam, onderworpen
- Genderopvattingen en –verwachtingen hebben invloed op het eigen gedrag en op de manier waarop kinderen met leeftijdsgenoten en volwassenen omgaan
- Verschillende verklaringen:

4 theorieën

Biologische theorieën,, Psychoanalytische theorieën,, sociale leertheorie,, cognitieve theorie

Biologische theorieën over gender

- Biologische kenmerken gerelateerd aan sekse leiden rechtstreeks tot genderverschillen
  - Prenatale blootstelling aan hoge doses androgenen(mannelijke hormonen) bij meisjes: meer stereotiep mannelijk gedrag
  - Biologische verschillen in de structuur van mannelijke en vrouwelijke hersenen
MAAR ook invloed van omgevingservaringen
  - Vb.** verbinding tussen 2 hersenhelften is groter bij vrouwen dan bij mannen. → deels aangeboren, deels later door leren.
  - Evolutionair: Mannelijke voorouders met stereotiep mannelijk gedrag en vrouwelijke voorouders met stereotiep vrouwelijk gedrag zorgden voor de overleving van de soort. → erfelijk.
- Moeilijk om gedragskenmerken voor 100% toe te schrijven aan biologische factoren

Psychoanalytische theorieën

- Freud: peuter- en kleutertijd = fallische fase
- Rond 5 jaar: oedipuscomplex → → Komt ook voor in 1 ouder gezinnen.
- Dankzij **identificatie** met ouder van zelfde sekse: overname van genderattitudes en – waarden van ouders → verwachtingen van ‘normaal’ gedrag voor mannen en vrouwen worden doorgegeven. **Identificatie** = proces waarbij kinderen proberen gelijk te zijn aan de ouder van dezelfde sekse en waarbij de attitudes en waarden van deze ouder overgenomen worden
- Kritiek:
  - Weinig wetenschappelijk onderbouwd
  - Genderstereotypen worden geleerd voor 5 jaar
  - Leren van genderstereotypen ook in éénoudergezinnen
  - Overname van specifiek genderstereotiep gedrag zijn te verklaren door eenvoudigere processen

De sociale leertheorie

Gendergerelateerd(e) gedrag en verwachtingen worden geleerd door:

- Observatie van anderen
- Imitatie van gendergerelateerd gedrag dat beloond wordt
- Confrontatie met boeken, televisie en videospelletjes
- Op een directe manier: ‘lief meisje’ en ‘grote jongen’
- Direct: meisjes worden aangemoedigd en jongens(**Vb.** Jongens wenen niet) .
- Indirect: **Vb.** bij films: vrouw: interesse in relaties en kind. Man vecht en gespiegeld.

De cognitieve theorie

De vorming van een genderidentiteit is mogelijk dankzij de ontwikkeling van een genderschema.

→ Genderidentiteit = perceptie van het zelf als mannelijk of vrouwelijk

→ Genderschema = cognitief raamwerk waarbinnen genderrelevantie informatie geordend wordt. Het is een filter waardoor naar de wereld gekeken wordt. *Vb. Je leert dat jongens dit en dat behoren te doen. Dit wordt in een schema gegoten en dit geeft jouw gekleurde bril van hoe je naar de wereld gaat kijken.*

Je gaat als meisje vooral kijken naar de meisjes hun gedragingen.

→ Jonge kinderen:

- Rigiditeit in de genderschema's
- Genderschema's beïnvloed door onjuiste opvattingen over sekseverschillen
- Sekseverschillen gebaseerd op verschijning of gedrag en niet op biologische factoren

→ Vanaf 4 à 5 jaar: genderconstantie. = het besef dat mensen permanent mannelijk of vrouwelijk zijn als gevolg van vaste, onveranderlijke biologische factoren

→ Kritiek:

:::: genderschema's ontwikkelen zich lang vooraleer er sprake is van begrip van genderconstantie

::: Kinderen kunnen gestimuleerd worden tot het ontwikkelen van androgyne genderschema's

B) Het ontstaan van vriendschappen

→ Voor 3 jaar: weinig echte sociale interactie. Niet echt vriendschap.

→ Vanaf 3 jaar: ontwikkeling van echte vriendschappen

- Leeftijdsgenoten zijn individuen met eigen kwaliteiten waarmee ze willen spelen
- Gericht op samen dingen doen en samen spelen
- Volwassenen worden opgezocht voor raad, verzorging,...

→ Verdere ontwikkeling:

- Vriendschap krijgt een permanent karakter, niet enkel van betekenis in het hier-en-nu maar ook in de toekomst
- Belang van vertrouwen, steun en gemeenschappelijke interesses neemt toe

C) Theory of mind (TOM) van peuters en kleuters

→ Vanaf 2 jaar: ontwikkeling van theory of mind

=>: Kind begrijpt: Percepties, Emoties, Wensen

→ 3 à 4 jaar: - Begrijpen dat mensen motieven en redenen hebben voor hun gedrag

- Besef dat mensen voor de gek gehouden kunnen worden en kunnen 'doen alsof'

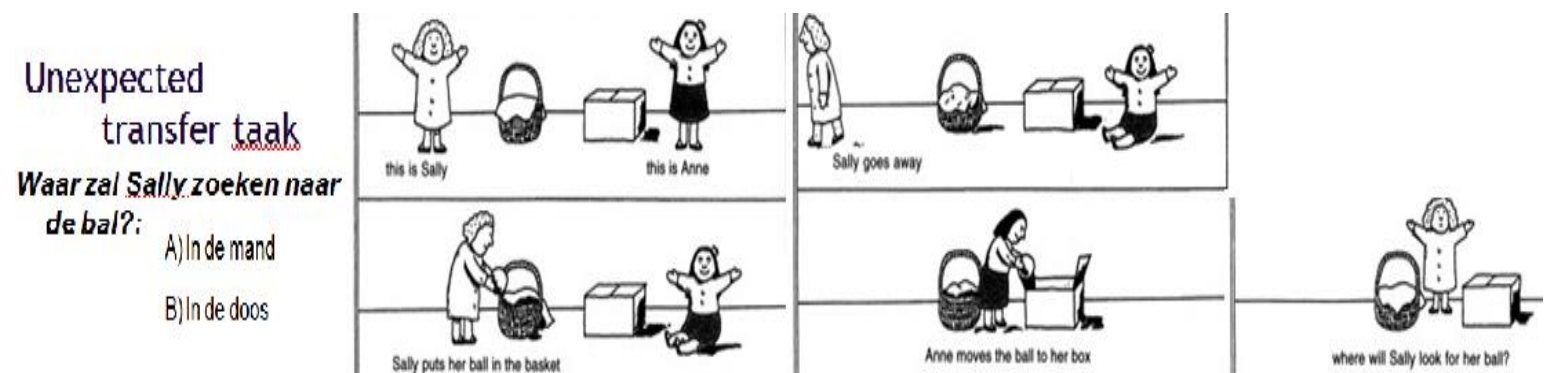
→ 4 tot 5 jarigen: - Kind begrijpt dat mensen 'false beliefs' kunnen hebben

B.v. Foute overtuiging opdracht = unexpected transfer taak (de doos en mand van Sally)

B.v. Deceptive box taakje

- Nog onderschatting van wanneer mentale activiteit plaats vindt

- Rapporteren over eigen gedachten is gebrekkig

- → → dus als een kindje (4a5j) dit moet invullen, gaat die dat **verkeerd** doen want die kan zich niet verplaatsen in de positie van Sally. kindje (4a5j) weet dat de bal in de doos zit en zal dus zeggen dat Sally eerst daar gaat zoeken. maar Sally zal logischer wijze eerst zoeken op de plaats waar zij haar bal het laatst gelegd heeft (in de mand dus).

→ + 5-jarigen: - 'Kunnen denken' wordt gewaardeerd

- Inzicht in false beliefs → verschillende interpretaties zijn mogelijk van eenzelfde situatie → Met uitzondering van kinderen met ASS (autistische stoornis)

Beïnvloedende factoren voor het ontstaan van theory of mind

→ Rijping van de hersenen en hormonale veranderingen → meer emotionele vermogen

→ Ontwikkeling van het taalvermogen

→ Sociale interactie en fantasiespel

→ Culturele factoren → Westerse en niet-westerse culturen

D) Morele ontwikkeling

- Morele ontwikkeling = de rijping van een rechtvaardigheidsgevoel en van het besef van goed en fout en het overeenkomstig gedrag

Visies op het ontstaan van moraliteit: De cognitieve benadering van Piaget

VISIE VAN PIAGET OP DE MORELE ONTWIKKELING

Onderzoek aan de hand van verhaaltjes waarin een kind iets deed dat strafbaar is:

A: kind heeft toevallig iets verkeerd gedaan, grote schade

B: kind heeft met opzet iets verkeerd gedaan, kleine schade

Navertellen en drie vragen beantwoorden :

Wat was erger, het eerste of het tweede verhaaltje?

Welk kind is het meest stoute?

Wie moet de meeste straf krijgen?

Piaget: de morele ontwikkeling verloopt in stadia

4 - 7 jaar: heteronome moraliteit = moreel realisme

-> Regels zijn vast en onveranderlijk (*Niet elk kind hanteert dezelfde regels in spel*)

vb. spelregels worden op een rigide manier gehanteerd

->Geen invloed van intentie

->Nadruk op de materiële gevolgen van een daad

-> **Immanente rechtvaardigheid** = het idee dat regels die overtreden worden direct bestraft moeten worden **Vb.** "mama mama zij loog je moet haar straffeeeeen!"

7 - 10 jaar: beginnende coöperatie

-> Spelletjes worden socialer: meer kennis van de formele regels van spelletjes

-> Regels nog grotendeels onveranderlijk

-> Iedereen houdt zich aan de formele regels ('juiste' manier van spelen)

Vanaf 10 jaar: autonome coöperatie = moreel relativisme

->Formele regels kunnen wijzigen als de deelnemers aan het spel hiermee akkoord zijn

->Wetten en regels worden door mensen gemaakt en kunnen gewijzigd worden wanneer ze dit willen

->De ernst van de wandaad en de **intentie** van de dader bepalen de aard van de straf

Bedenkingen bij de visie van Piaget op de morele ontwikkeling

-> Piaget onderschatte de leeftijd waarop morele capaciteiten zich ontwikkelen

- Recenter onderzoek met morele vraagstukken waarin intentie benadrukt wordt:

vanaf **3 jaar** hebben kinderen begrip van intentionaliteit en kunnen ze op basis van intentie een oordeel vellen

- Vanaf **4 jaar**: kind vindt dat liegen verkeerd is

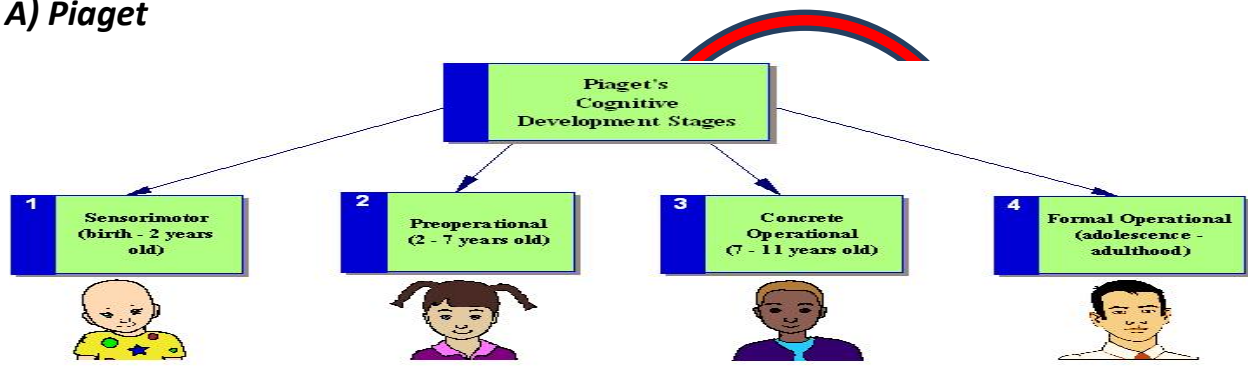
Hoofdstuk 12

Schooltijd

- 1 Cognitieve ontwikkeling
  - A) Piaget
  - B) Informatieverwerkingstheorie
  - C) Lezen
- 2 Sociale ontwikkeling en persoonlijkheidsontwikkeling
  - Erikson
  - Zelfbeeld en eigenwaarde
  - Vrienden

1 Cognitieve ontwikkeling

A) Piaget

Concreet-operationeel stadium

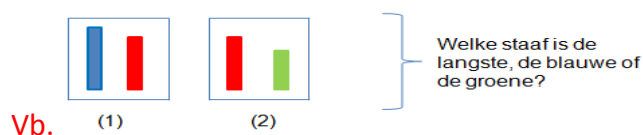
Denkfouten uit vorige fase worden rechtgezet

- Kenmerken:
- Denken
  - Relatie tussen tijd en snelheid
  - Conservatietaken correct oplossen
  - Classificatie

→ 1 belangrijke beperking: concrete fysieke realiteit: 'Wat als' vragen kunnen ze nog niet.

Vb. beschrijf de wereld als er geen auto's zijn. Een kindje gaat zeggen, mr er bestaan toch auto's?

1. Denken: Operaties uitvoeren op concrete problemen → Nu worden er wel operaties uitgevoerd, maar enkel op concrete problemen. (*operaties= mentale acties die de regels van de logica volgen*)

→ ze tonen 2 staafjes aan kinderen.

Welke is de langste ? → dit gaat , maar als ze het niet ziet, dus bijvoorbeeld 'bart is groter dan pieter, en pieter is op zijn beurt...' dat kunnen ze niet.

2. Relatie tussen tijd en snelheid: Conservatietaken correct oplossen

vb. Auto's. : auto's die samen vertrekken en samen aan komen, maar de eene rijdt om, welke was de snelste? in het begin gaan ze zeggen, de auto's hebben met de zelfde snelheid gereden, maar dit kan niet want ze hebben een andere route. Later zien ze dit wel

3. Conservatietaken correct oplossen

“Het water is korter, maar het is ook breder. Giet het maar eens terug, dan zie je het.” (Griet, 8j)

Nu weet ze dit wél

→ Decentratie : Op meerdere aspecten van een stimulu letten

→ Reversibiliteit: Processen die in stimulu veranderen kunnen worden omgedraaid zodanig dat de stimulus in zijn oude vorm terug keert. -> giet het maar eens terug, dan zie je dat de hoeveelheid water niet veranderd is.

3. Classificatie

= ordenen van objecten in klassen en subklassen op basis van gelijkenissen en verschillen

→ “Class inclusion problem”

→ Verzamelen en uitwisselen. **Bv.** flippo's, armbandjes, kaartjes van Delhaize,...

Kritiek Piaget

-Grote invloed op onderwijs . *Vb. schoolrijpheid*

- Universaliteit? **Greenfield (1966)** Gaan kijken naar stammen in Senegal en Brazilië, → ongeveer de helft van kinderen kan de taken van piaget niet correct oplossen. Besluit: stadium is NIET universeel

B) Informatieverwerkingstheorie

-> Kinderen leren steeds beter omgaan met informatie

→ Ontwikkeling hersenen:

(1) Myelinisatie: tijd daalt → Informatieverwerkingscapaciteit stijgt

(2) Frontale lobben stijgt → Inhibitorisch vermogen

Frontale lobben beter ontwikkeld = inhibitorisch vermogen beter (; interne en externe afleidende stimuli te controleren)

Vb. man moet iets hebben uit de winkel, hij gaat recht naar de winkel recht op zijn doel af, betaald en gaat naar huis. Hij heeft zich dus niet laten afleiden door alle andere spullen. (dat is externe stimuli)

Kenmerken: -Verbetering kortetermijngeheugen

-Metageheugen

-Beter en meer gebruiken van Geheugenstrategieën

->Herhalen, ordenen, Sleutelwoordstrategieën, Elaboratie

Verbetering kortetermijngeheugen

→Tijdelijke opslagplaats

→Recente info/gebeurtenissen

→7 items -> 'Chunking' om beter te onthouden. **Chunking**= materiaal dat tijdelijk opgeslagen moet worden bewerken, groeperen, structureren, ... **Vb.** kleuren van de regenboog: rogbief

Metageheugen

= het besef van de processen die ten grondslag liggen aan het geheugen

Geheugenstrategieën

- Herhalen

- Ordenen

- Sleutelwoordstrategieën(kindjes een taal aanleren)

->2 reeksen woorden aan elkaar koppelen. **Bv.** Télésiege – Telefoon (sleutelwoord)

- Elaboratie : koppeling van mentale beelden aan de informatie die je wilt herinneren

Vb. aap en boterham moet je onthouden. -> je steekt in je hoofd de aap in de boterham.

C) Lezen

→ Leren lezen vereist de ontwikkeling van een mentale representatie van een set *visuele symbolen die met het semantisch lexicon* verbonden worden door middel van een *fonologische code*

Leesstadia

- **Stadium 0 (geboorte – 6 jaar)**
Essentiële vaardigheden geleerd om te kunnen lezen. **Vb.** eigen naam schrijven, woorden die ze vaak zien ook herkennen
- **Stadium 1 (6 – 8 jaar)**
  - Fonologisch bewustzijn: uitspreken van woorden door het samensmelten van letters. **Vb.** maan word als MAAN uitgesproken, niet als M-A-A-N
  - Namen + geluiden letters
- **Stadium 2 (8 – 9 jaar)**
Vloeiend tekst voorlezen
Weinig betekenis van de tekst(cognitieve middelen)
- **Stadium 3 (9 – 14 jaar)**
Lezen als middel om doel te bereiken
Geschreven vanuit 1 perspectief
- **Stadium 4 (14 jaar - ...)**
Geschreven vanuit Meerdere perspectieven

Hoofdstuk 13

2 Sociale ontwikkeling en persoonlijkheidsontwikkeling

A)Erikson

→Vlijt versus minderwaardigheid

- + Positieve pool: Competentie – Bekwaamheid
- Negatieve pool: Mislukking – Onvermogen

->**Relatie met:** geen voorbereiding op school, slechte ervaringen op school

Opm. Vlijt(= *hard werken in maatschappij*) in de jeugd → Succesvol als volwassene

B) Zelfbeeld en eigenwaarde

Zelfbeeld: Wie ben ik?

->Het zelfbeeld bestaat uit opvattingen over, en percepties van het ik (cognitief).

->Fysieke + *psychologische* eigenschappen

->Cognitieve ontwikkeling

->Differentiatie

->Positief én negatief

"Ik ben Els. Ik ben een meisje(fysiek). Ik kan erg goed schilderen(fysiek). Ik ben niet goed in rekenen. Ik help veel(psychologisch).Ik kan mooi zingen. Eigenlijk ben ik best wel slim (psychologisch)."

3 persoonlijke domeinen + 1 intellectueel domein

1. Intellectueel zelfbeeld

-taal -geschiedenis

2. Sociaal zelfbeeld

-leeftijdsgenoten -naasten

3. Emotioneel zelfbeeld

-specifieke emotionele stemmingen

4. Fysiek zelfbeeld (gaat het zwaarst doorwegen in de schooltijd op het zelfbeeld, vooral uiterlijk)

-fysieke vermogens - uiterlijk

Eigenwaarde: Wat vind ik van mezelf?

= algemene en specifieke positieve en negatieve manier waarop kinderen tegen zichzelf aankijken (emotioneel).

..Ontstaan?

(a) Vergelijking met anderen

→Sociale vergelijking:

= je gaat je vergelijken met iemand die gelijkaardig is aan jezelf

→Neerwaartse sociale vergelijking:

= vergelijking met mensen die minder succesvol zijn→ je komt beter uit

→ beschermd zelfbeeld en eigenwaarden

(b) Vergelijken met normen van de maatschappij

Vb. meisje wilt weten of ze sterk is, dan is de norm: mega mindy

(c) Vergelijken met innerlijke maatstaven

Bv. 7/10→ ze weent want ze wou een 9

→ Doorheen de levensloop

→ Invloed omgeving: opvoedingsstijl

- (a) Authoritatief
- (b) Autoritair: zorgt voor laag gevoel van eigen waarde
- (c) Toegeeflijk

→ Cultuurverschillen?

--Eerder onderzoek: minderheidsgroepen hebben lager gevoel van eigenwaarde
--Recenter onderzoek: Identificatie met groep + kans op macht- en statusverschillen te verminderen: hogere eigenwaarde. → Ze stelden vragen aan blanke en bruine meisjes
De bruine meisjes zeiden dat de witte pop in alles beter, mooier, ... was

C) Vrienden

Voordelen van vriendschap

- Info: wereld – zichzelf – anderen
- Emotionele steun (stress)
- Oefening (interactie – communicatie)
- Intellectuele groei
- Vaardigheden hechte relaties opbouwen
- Samenwerken

aa)) Wie kies je als vriend? 3 stadia

(1) Concreet (4-7 jaar)

- Activiteiten – speelgoed
- Veel tijd
- Geen persoonlijke kenmerken

(2) Vertrouwen (8-10 jaar)

- Persoonlijke eigenschappen
- Geschonden → formele verontschuldiging

(3) Psychische nabijheid, wederzijdse openheid en exclusiviteit (11-15 jaar)

- Intimiteit - loyaliteit

bb)) Wie kies je als vriend? → Soort zoekt soort

Leeftijd, Populariteit, Etnische groep, Schoolprestaties, Agressief gedrag, Geslacht

Populariteit

Kenmerken:

Sociaal competent = geheel van individuele sociale vaardigheden dat individuen in staat stelt om succesvol te functioneren in sociale omgevingen. → *Behulpzaam, Humor, Emoties, anderen begrijpen, Vriendelijk, Open, Coöperatief*

Sociale probleemoplossing = het gebruik van strategieën om sociale conflicten op te lossen op manieren die zowel voor jezelf als de anderen bevredigend zijn. → *Betere interpretatie gedrag, Meer technieken*

Gender

→ **Seksensegregatie** = het sociale netwerk bestaat bijna alleen maar uit kinderen met dezelfde sekse.

- **Jongens:** Trekken in Groep op → Groter vriendennetwerk

Hiërarchie

- **Meisjes:** 1/2 beste vriendinnen

Zelfde status

Conflicten: Compromis, Negeren, Toegeven → harmonie bewaren

Pesten

Kenmerken pester: 15 %

- Helft van die 15 %: thuis mishandeld

- Gewelddadige films

- Liegen + geen berouw

- Storend gedrag (thuis – school)

Kenmerken slachtoffer: 90 % ooit gepest in de basisschool

- Fysiek zwak

- Uitgesloten

- Missen sociale vaardigheden (bv. humor om te ontzenuwen)

- Overbeschermende moeder

Effecten

Depressie, Eenzaamheid, Lage eigenwaarde, Angst, Ontwijkend gedrag t.o.v. school

Hoofdstuk 14

Adolescentie:

- 1 Fysieke ontwikkeling
  - Bedreigingen welzijn
    - A) Drugs en alcohol
    - B) Tabak
    - C) Seksueel overdraagbare aandoeningen (SOA)
- 2. Cognitieve ontwikkeling
  - A) Piaget
  - B) Informatieverwerkingstheorie
  - C) Egocentrisme
  - D) Morele ontwikkeling

1 Fysieke ontwikkeling: Bedreigingen welzijn

A) Drugs en alcohol

→ Grootchalig onderzoek bij > 27 000 Antwerpse studenten in 2005

Alcoholgebruik met gezondheidsrisico's:

- Jongens: 10.3% - 11.1%
- Meisjes: 1.8% – 6.2%
- Problematisch alcoholgebruik tijdens studentenjaren is voor deel jongeren een voorspeller voor problematisch alcoholgebruik in latere leven

Alcohol

- > Binge drinken: 6 consumpties of meer op korte tijd
  - 19.6%: 1 keer per maand
  - 17%: wekelijks
  - 1.1%: dagelijks

Studenten: Gemiddeld 16 glazen/week

Studentenclub: 23 glazen/week

Drugs

Prevalentiecijfers : 47.4 %: ooit cannabis gebruikt

- Onderzoek in **secundair onderwijs**:

Gebruik toegenomen sinds 1999

→ Geslachtsverschillen: Jongens (20%) meer regelmatig gebruik dan meisjes (6%)

-> **Cocaïne, XTC, amfetamines**: 2.3 – 3.3% gebruikte het afgelopen jaar

Meestal 1 keer per maand of minder//Enkelen wekelijks

Redenen:

Plezier, Stresshantering, Experimenteren, Rolmodellen, Peer pressure, Volwassen, Machogedrag, Ontsnappingsmechanisme **vb.** aan de dagelijkse druk, Vals consensuseffect: men gaat er vanuit dat iedereen veel drinkt door bv slechte voorbeelden

Verslaving en gevaren drugs en alcohol

Elf procent mannelijke studenten heeft alcoholprobleem

-> *Stepstone theorie*: stap van lichte middelen naar zware middelen die makkelijk gezegd word. **Vb.** gebruikers van weed hebben 85% meer kans om ook cocaïne te gaan gebruiken, dan niet-weed gebruikers

B) Tabak

Algemene daling

- maar bepaalde groepen stijging: vrouwen

- Etnische verschillen: Blank - lage SES > Afro-Amerikaans - hoge SES (sociaal-economische status)

Redenen?

Hip, Nicotine : actieve chemische bestand deel van de sigaret , Plezierig, Staat volwassen, Imitatie, Overgangsrite

C) Seksueel overdraagbare aandoeningen (SOA)

Seksualiteit

->Freud: genitale fase

'De seksualiteit breekt los uit haar verdrongen toestand (latentiefase) en kan zich nu ten volle manifesteren in een volwassen vorm, gericht op de seksuele omgang met een persoon buiten de gezinssfeer.'

→ Beeld: (*tegenstrijdig*) : Langs ene kant *Openheid*, Langs andere kant *Taboe*

'Jongeren en seksualiteit, Sensoa, Juli 2005'

Eerste keer

- 15.5 jaar
- 17-18j: +/- 50% reeds ervaring
- Verschillen naar opleidingsniveau
- Daling leeftijd 'eerste keer'

Anticonceptie

- 15-16jaar: condoom en/of pil
- 18 jaar: overwegend pilgebruik
- Leeftijd: hoe ouder en hoe meer ervaring , hoe meer gebruik
- Hoe langer relatie, hoe minder condoomgebruik

○ **Attituden over relaties en seksualiteit**

- Voorkeur voor een monogame relatie
- Seksuele trouw = belangrijk onderdeel van een relatie
- Verschillen bij jongens en meisjes, en bij opleidingsniveau
- Invloed van de cultuur

○ **Kenmerken vroege starters**

- Eénoudergezinnen / Gemengde gezinnen/ grote gezinnen / gescheiden gezinnen
- Seksueel actieve peers/broers/zussen
- Lage schoolresultaten
- Lage Sociaal economische status

Aids

= Acquired Immune Deficiency Syndrome

Oorzaak: HIV (human immunodeficiency virus)

→ Wereldgezondheidsorganisatie (WHO)

Wereld (2009): 33.3 miljoen mensen besmet met HIV

2.6 miljoen: nieuwe besmettingen met HIV

1.8 miljoen: gestorven door AIDS

Populati: Homo's, Heteroseksuelen, Drugsgebruikers, Afrika (*Het werd eerst geassocieerd met de homo associatie omdat zij geen bescherming tegen zwangerschap nodig hebben.*)

Andere SOA's

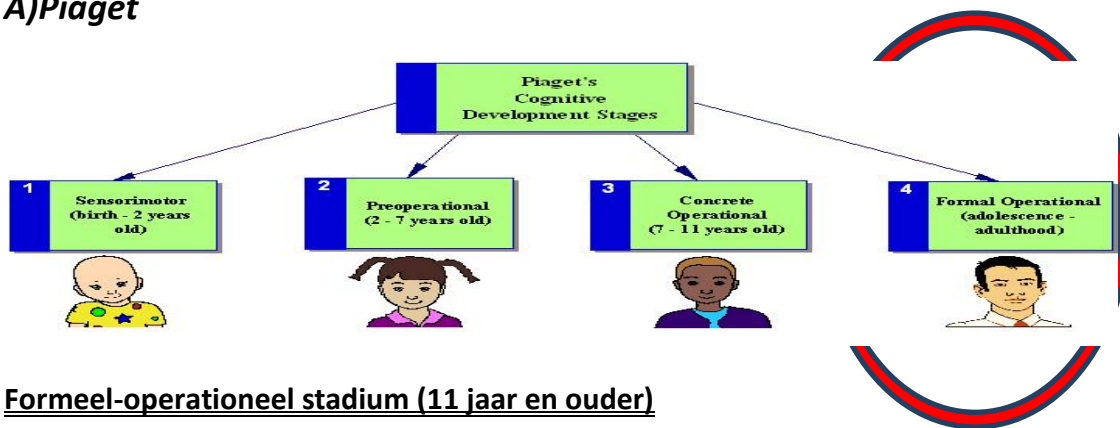
Adolescenten: 1/4 voor 18^e levensjaar: Chlamydia, Genitale herpes, Gonorroe

Gevolg:

behandeling, gevaar voor de gezondheid, in volwassenheid problemen (bv. onvruchtbaarheid)

2 Cognitieve ontwikkeling

A) Piaget

Formeel-operationeel stadium (11 jaar en ouder)

→ Beperking concreet-operationeel stadium opgelost

Kenmerken:

(1) Denken

- Verder dan de concrete situatie
- Abstract

(2) Hypothetisch-deductief redeneren

= starten met een algemene theorie over alle mogelijke factoren die van invloed kunnen zijn op een gebeurtenis. Vanuit deze theorie specifieke hypotheses/voorspellingen opstellen over wat er zou kunnen gebeuren. Tot slot op een systematische manier de voorspellingen nagaan.

Penduletaak

Een kind ziet het probleem en gaat het koord tegelijkertijd **langer** maken, het gewicht **zwaarder** maken,...

→ maar hoe dit komt kan je niet meer achterhalen, omdat je alle factoren hebt veranderd.

→ Adolescenten gaan na denken en uitvoeren.

Piaget zegt, als je dit **kan**, zit je in het Formeel-operationeel stadium

(3) Propositioneel denken

= gebruik van abstracte logica in de afwezigheid van concrete voorbeelden.

Experiment: poker chips

- Stelling 1: 'De chip in mijn hand is groen of niet groen'
- Stelling 2: 'De chip in mijn hand is groen en niet groen'

-> kinderen kunne het niet zien en zijn dus onzeker over de 2 stellingen.

-> Voor adolescenten maakt het niet uit of ze de kleuren wel of niet zien. Ze weten dat de chip groen of niet groen is. en de 2de stelling is altijd fout

Kritiek over het formeel-operationeel stadium

- Niet iedereen: maar in de helft van de gevallen
- Niet altijd: **Heuristieken**: je gaat soms vertrouwen op je intuïtie
- Onbekende situaties**:
  - Cultuur
  - Gevolgen: Kritischer, Idealisme, Discussiëren om te discussiëren

Kritiek Piaget

- Niet iedereen bereikt stadium
- Invloed ervaring
- Stapsgewijs versus continue overgang
- Beschrijving versus verklaring
- Onderschatting

Positief: Invloedrijk, Aanzet tot onderzoek

B) informatie verwerkingstheorie

Kenmerken

- Geheugencapaciteit stijgt
- Aandacht beter verdelen
- Abstract – hypothetisch denken
- Kennis stijgt
- Strategieën

Verklaring

→ Metacognitie

- **Metacognitieve kennis** = kennis over het cognitief functioneren van mensen in het algemeen en van zichzelf in het bijzonder
- **Metacognitieve vaardigheden** = zelfregulatiestrategieën die betrekking hebben op het plannen, op-de-voet-volgen, bijsturen en controleren van de eigen cognitieve processen
- **Begrijpen – beheersen**
- **Maar ook: egocentrisme**

C) Egocentrisme

→ *Adolescenten: empathie/inlevingsvermogen*

→ Toch: egocentrisme

- Gevolgen*: (a) Kritische houding
(b) Geen kritiek verdragen
(c) Snel commentaar

2 vormen: **Imaginair publiek**

Persoonlijke fabel

(1) Imaginair publiek

Fictieve toeschouwers

Alle blikken zijn gericht op de adolescent

(2) Persoonlijke fabel

Uniek

Gevolg: Onbegrip – eenzaamheid // Gevoel van onsterfelijkheid

Egocentrisme uit zich op andere manier door:

- Contact met leeftijdsgenoten: **Imaginair publiek**

- Vrienden: **Persoonlijke fabel**

D) Morele ontwikkeling

→ Moreel besef – geweten – moraliteit:

→ Onderscheid tussen goed en kwaad

Kohlberg : Morele dilemma's // Heinz dilemma's (medicijn stelen)

Antwoord op de dilemma's

-> Verschillende leeftijden geven verschillende antwoorden

6 stadia ondergebracht in 3 periodes

1. Preconventionele moraal

= morele oordelen nog niet gebaseerd op wetten, regels, conventies

Stadium 1 (tot 4 jaar): Gehoorzaamheid om straf te vermijden

Gehoorz. om geen schade aan te richten = egocentristisch

Stadium 2 (tot 6 jaar): Conformistisch gedrag om beloning te krijgen = naïefhedonisme

2. Conventionele moraal

= afkeuring vermijden, nette-jongen mentaliteit

Stadium 3 (tot 8 jaar): - Conformistisch gedrag: Afkeuring vermijden – aardig gevonden worden

- Anticipatie op afkeuring van anderen

Stadium 4 (tot 10 jaar): - Conformistisch gedrag om straf van de samenleving te vermijden

- Anticipatie op schuld en schande

3. Postconventionele moraal

= persoonlijke keuze en universele waarden, bewust naleven van sociale principes/ethische regels

Stadium 5 (vanaf 10 jaar): Sociaal contract: Conformistisch gedrag gebaseerd op maatschappelijk welzijn en mensenrechten

Stadium 6 (...): Universele waardes + individuele principes: Conformistisch gedrag omwille van eigen inzicht

Kritiek Kohlberg

Vaste volgorde

Niet iedereen bereikt laatste stadium

Impact cultuur: Geïndustrialiseerde landen vs niet-geïndustrialiseerde landen

Hoofdstuk 15

Adolescentie

- 1. De cognitieve ontwikkeling
  - A) Studeren of gaan werken
  - B) Naar het hoger onderwijs
  - C) Verschillen tussen werkende en studerende jongeren
  - D) Het kiezen van een beroep
- 2. De sociale en persoonlijkheidsontwikkeling
  - De identiteitsontwikkeling
  - Relaties: familie en vrienden

1 De cognitieve ontwikkeling

A) Studeren of gaan werken

18-21 jarigen: 2 subgroepen: werkende en studerende jongeren

Steeds meer jongeren die verder studeren

B) Naar het hoger onderwijs

Evenveel mannen als vrouwen in het hoger onderwijs

Het onderwijsniveau van vrouwen stijgt

- Genderverschillen in het hoger onderwijs
  - Studierichting, Duur van de opleiding
  - Zelfinschatting m.b.t. academisch succes
  - Behandeling van mannelijke en vrouwelijke studenten door docenten
  - Vrouwen doen het beter in vrouwenopleidingen
- Vooroordelen over prestaties van vrouwen leiden tot slechtere prestaties bij vrouwelijke studenten.

C) Verschillen tussen werkende en studerende jongeren?

Werkende jongeren: Minder theoretisch gevormd

Snellere identificatie met 'volwassenen'

Geen school als bindend element

Soms specifiek consumentengedrag

Studerende jongeren: -Meer theoretisch gevormd → kritische kijk

- Langer interimstatus : Economisch afhankelijkheid en gebonden aan huisregels= onvrij gevoel

D) Het kiezen van een beroep

'Beroep': Voorkeur voor veronderstelde kenmerken van het beroep → keuze
Keuze: resultaat van een proces

Ginzberg: longitudinaal onderzoek op basis van interviews

→ 3 perioden in het beroepskeuzeproces

1. Fantasieperiode (tot 11 jaar)
  - ° Keuze van een beroep zonder rekening te houden met vaardigheden, capaciteiten en beschikbaarheid van banen
  - ° Identificaties met volwassenen
2. Tentatieve periode (adolescentie)
  - ° Op pragmatische manier nadenken over de eisen van een beroep en over hun eigen capaciteiten en interesses
3. Realistische periode (vroege volwassenheid)
  - ° Definitieve keuze na verdieping, opleiding of ervaring

Kritiek op Ginzberg:

- Oversimplificatie van de manier waarop mensen hun beroep kiezen
- Beroepskeuze = ontwikkelingstaak van de jongere en jongvolwassene **maar** de keuze is niet definitief!

Holland: bepaalde persoonlijkheidstypen sluiten aan bij bepaalde carrières

→ **6 persoonlijkheidstypen**

1. **Realistisch** : Nuchtere, praktische probleemoplossers, fysiek sterk, minder sociale vaardigheden
2. **Intellectueel**: Voorkeur voor het theoretische en abstracte, minder sociale vaardigheden
3. **Sociaal**: Goede verbale vaardigheden en interpersoonlijke vaardigheden
4. **Conventioneel**: Voorkeur voor uiterst gestructureerde taken
5. **Ondernemend**: Voortvarend, voorkeur voor risico's, goede leiders
6. **Artistiek** : Voorkeur voor creatieve uitingen

Gender en carrièrekeuze

Oude traditionele opvattingen:

- Vrouwenberoepen: associatie met relaties, minder status, lager salaris
- Mannenberoepen: associatie met oplossen & organiseren, meer status, geld,

Tegenwoordig:- Bij wet verboden om een vacature specifiek te richten naar mannen of vrouwen

- Meer mannen in vrouwenberoepen dan vrouwen in mannenberoepen
- 'Glazen plafond' meer van toepassing op vrouwen in minderheden

2. De sociale en persoonlijkheidsontwikkeling

Situering

- Adolescentie: overgangperiode tussen de status van het kind en de status van de volwassene . → status van adolescent = interimstatus
- De grens naar de volwassenheid vervaagt meer en meer
  - De adolescentie wordt verlengd
  - ‘Jongvolwassenheid’
- Ontwikkelingstaken (12-18 jaar, Havighurst)
  - Acceptatie van volwassen rollen
  - Verwerven van emotionele onafhankelijkheid t.o.v. ouders/ andere volwassenen
  - Zich eigen maken van een levensbeschouwing
  - Realiseren van een eigen identiteit

A) De identiteitsontwikkeling

Identiteit: wie ben ik?

Tijdens adolescentie: toenemend belang van de identiteitsvraag

→ Cognitieve ontwikkeling: begrip van abstracte zaken

- Eigen plek verwerven in de maatschappij
- Een beeld vormen van zichzelf als individu

→ Lichamelijke ontwikkeling: ingrijpende fysieke veranderingen

- Bewustwording van eigen lichaam
- Reacties van anderen waarmee ze niet vertrouwd zijn

>> Zelfbeeld

→ Schoolkind: in zelfbeschrijving wordt geen onderscheid gemaakt tussen eigen perceptie en perceptie van anderen

→ Adolescent: Bredere visie op zichzelf

Meer gestructureerd en coherent beeld

Beeld van verschillende aspecten van het ik

→ Begin adolescentie: mogelijk verwarring door twee tegengestelde delen van het zelf

→ Einde adolescentie: aanvaarding dat in verschillende situaties gedragingen en gevoelens kunnen verschillen

>> Eigenwaarde

→ Duidelijker zelfbeeld leidt niet altijd tot meer eigenwaarde

→ Verschillende aspecten van het ik kunnen op een verschillende manier beoordeeld worden

Factoren die eigenwaarde beïnvloeden

1. Genderverschillen in eigenwaarde

→ Eigenwaarde meisjes < eigenwaarde jongens

(vooral in vroege adolescentie)

- Meisjes: meer zorgen over uiterlijk, sociaal succes en schoolprestaties
- Meisjes: Balans belang van sociaal succes en goede schoolprestaties fragiel
- Jongens voelen zich incompetent als ze niet aan het stereotype voldoen

2. Sociaal-economische status: Hogere SES: meer eigenwaarde

3. Maatschappelijke vooroordelen t.o.v. bepaalde groepen. Bv. Ras

-Vroege onderzoeken: minderheidsstatus geassocieerd met minder eigenwaarde

→ vooroordelen worden opgenomen in het zelfbeeld

-Recenter onderzoek: eigenwaarde wordt beïnvloed door een complexe combinatie van factoren

>> Erikson:

Kernconflict adolescentie = *identiteit versus identiteitsverwarring*

- Kenmerkend aan adolescentie = zoeken naar ego-identiteit
Wat maakt mij uniek? Wat zijn mijn sterke en zwakke kanten? Wat wil ik in de toekomst?
→ **Rolverwarring**: zekerheden uit de vorige fasen vallen weg. → Experimenteren met verschillende rollen en keuzes

Psychosociaal moratorium = een periode waarin adolescenten zich tijdelijk onttrekken aan de verantwoordelijkheden van de volwassenheid en verschillende rollen en mogelijkheden uitproberen.

→ **Positieve pool**: Bewustzijn van eigen uniekheid en eigen capaciteiten

Actief zoeken en experimenteren → vorming van een stabiele en geïntegreerde identiteit

→ **Negatieve pool**: Onvermogen om de juiste rollen in het leven te identificeren

Geen stabiele identiteit: Identiteitsverwarring, Sociaal onaangepastheid en delinquentie

>> Identiteitsontwikkeling volgens Marcia

→ Uitgangspunt = theorie van Erikson

→ Identiteitsontwikkeling is afhankelijk van:

Crisis: periode waarin men bewust gaat kiezen tss alternatieven en men beslissingen gaat nemen.

Binding: psychologische investering in de gemaakte keuze → aan identiteit verbonden

➔ Identiteit kan worden onderverdeeld in 4 categorieën of statussen.

4 identiteitscategorieën voor adolescenten.

1. Identity achievement

- **wel** periode van crisis, **wel** verbonden aan identiteit(binding)
- Psychisch meest gezond, meer gemotiveerd om iets te bereiken, groter ethisch besef

2. Identity foreclosure

- **geen** crisis periode, **wel** verbonden aan identiteit(binding)
- geen crisis: -> maar overgenomen wat anderen het best voor hen vonden. **Vb.** zoon die in familiebedrijf gaat werken omdat dat verwacht word.
- Rigide kracht: Gelukkig en tevreden met zichzelf, maar veel behoefte aan goedkeuring, vaak autoritair

3. Moratorium

- **wel** crisisperiode, **niet** aan identiteit verboden(binding)
- Relatief nerveus, psychische conflicten, levendig, zoeken intimiteit met anderen

4. Identity diffusion

- **geen** crisis periode, **niet** aan identiteit verboden(binding)
- Losbandig, springen van de hak op de tak
- Moeilijk om hechte relaties aan te gaan, sociaal teruggetrokken

2 bedenkingen: Wisselen van status is mogelijk
Meestal stabiele identiteit rond 20 jaar

B) Relaties: familie en vrienden

Veranderende relaties binnen het gezin

- Sociale ontwikkeling vanaf de pubertijd
  - > Losmaken van de ouders
  - > Aansluiting bij leeftijdgenoten
- Toename van autonomie ➔ gevolgen:
  - > Ouders worden minder geïdealiseerd(*beter voorgesteld*) en meer beschouwd als individuen
  - > Adolescent wordt zelfstandiger en beschouwt zichzelf meer als een afzonderlijk individu
  - > Wijziging in de ouder-kindrelatie -> Asymmetrie ➔ gelijkwaardigheid

Generatiekloof ?

= groot verschil tussen ouders en kinderen wat betreft waarden, attitudes, ambities en wereldbeeld

- Ouders en adolescenten hebben over veel **maatschappelijke en religieuze** zaken dezelfde mening
  - Grotere overeenkomst tussen jongeren en ouders,, dan tussen jongeren en anderen
  - Jongeren vaak wat progressiever (vooruitstrevender) dan ouders
- Ouders en adolescenten hechten dezelfde waarde aan hun onderlinge relatie
  - Veel liefde en respect van de adolescent voor zijn ouders
  - De meeste relaties ouder-adolescent zijn overwegend positief
  - Over het algemeen brengt de adolescent minder tijd door met het gezin maar wel even veel tijd met elke ouder apart.

Ouder-kind conflicten in de adolescentie

Conflicten rond : Kwesties van persoonlijke smaak. **Vb.** kledij

Opeisen van autonomie (*onafhankelijkheid*) door adolescent

- Vooral in vroege adolescentie
  - Discussies over gepast en onangepast gedrag. **Vb.** gaatje in oor
  - Verschil in denken over de 'ouderlijke' regels. **Vb.** "Je moet dat doen omdat ik het zeg " adolescent aanvaardt dit niet meer
  - Grotere neiging om in discussie te gaan
- Geleidelijke aanvaarding door de ouders
  - ➔ meer toegeeflijk, meer ruimte en autonomie voor adolescent

Relaties met leeftijdgenoten

Vanaf basisschool: contacten met leeftijdgenoten komen steeds meer voor en worden belangrijker.

Waarom?

- *Sociale vergelijking*
  - Ouders bieden onvoldoende mogelijkheid tot sociale vergelijking
  - Leeftijdgenoten vormen een *referentiegroep*
    - ➔ Geven informatie over de mate waarin rollen en gedrag waarmee geëxperimenteerd wordt sociaal aanvaardbaar zijn
- ➔ Cognitieve ontwikkeling: vermogen om anderen in hokjes te plaatsen
- ➔ groepen die benoemd worden met abstracte termen

Groepen waartoe adolescenten kunnen behoren

1. Cliques = vriendengroepen

2 tot 12 mensen, Jongens en meisjes

Frequent sociaal contact

Steun zoeken

2. Crowds = subculturen, jeugdculturen

Groter

Niet per sé persoonlijk contact

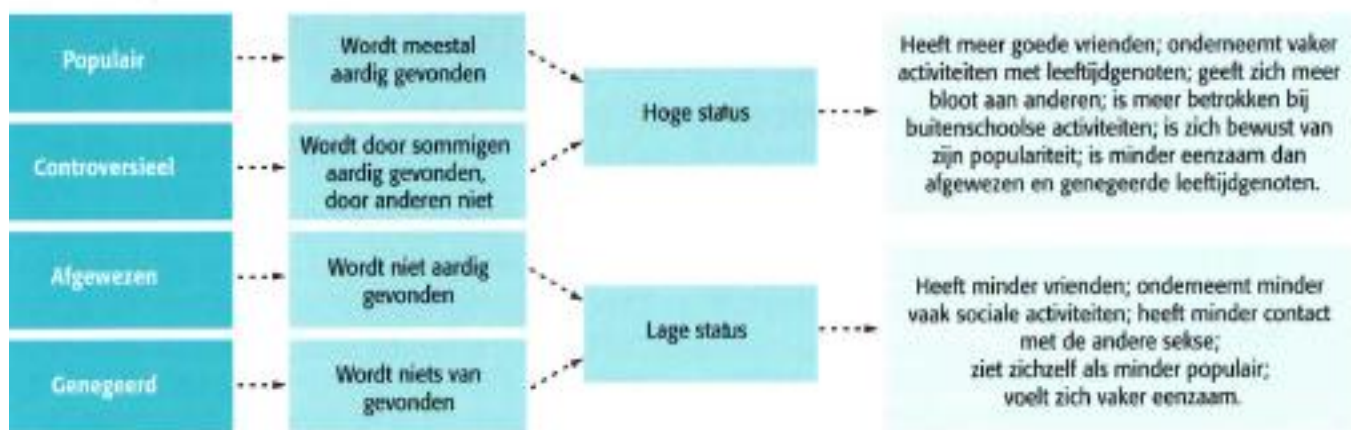
Individuele met gemeenschappelijke eigenschappen

Groep met eigen stijl, idealen en strevingen

Lidmaatschap bij cliques en crowds wordt bepaald door de mate van overeenkomst

→ **Tegencultuur** = Als jongere 'beter' doen dan de gevestigde waarde

Populariteit: complexe onderverdeling, niet enkel populair en impopulair

Conformiteit

Peer pressure = de druk die leeftijdgenoten uitoefenen om zich te conformeren (*aanpassen*) aan hun gedrag en attitudes

→ geldt zeker niet altijd!

Terreinhypothese: Ouders en leeftijdgenoten hebben invloed op een *apart* domein

Vrienden: vrije tijd, kledij

Moeders: persoonlijke relaties, alledaagse dingen

Vaders: school, deelname aan de maatschappij

Evolutie:

Schooltijd: Conformeren aan ouders

Vroege en midden adolescentie: Conformeren aan leeftijdgenoten, andere volwassenen en ouders

Einde adolescentie: Minder conformeren → Meer onafhankelijke, eigen mening

H9 de volwassenheid

- Volwassenheid' = periode *waarin* men maatschappelijk ten volle actief is
  - > Eigen plaats innemen in de samenleving
  - > Rond 20-25 jaar
  - > Later bij studerende jongeren
- 'Ouderdom' = periode *nadat* men maatschappelijk ten volle actief is
  - > Pensioen, kinderen huis uit
  - > Rond 55-65 jaar
- Psychologische criteria voor volwassenheid : *wanneer is iemand volwassen?*
  - Zelfevaluatie: is rijpheid bereikt op Cognitief vlak, Emotioneel gebied, handelingsvlak
- **Poging tot fase-indeling:**
  - **Jongvolwassenheid** (tussen 18/20-35 jaar): relationeel en professioneel vaste bindingen aangaan
  - **Middenvolwassenheid** (tussen 30-55 jaar): volledig geëngageerd in de gemaakte keuzes
  - **Laatvolwassenheid** (tussen 50-65 jaar): routine, activiteiten in werk en gezin lopen op hun einde
  - **Oudere volwassenheid** (>60 jaar): nieuw verworven vrijheid, pensioen

Cognitieve ontwikkeling

- Voor piaget is het formeel-operationeel stadium het hoogste stadium van denken. Maar er is er nog een hoger, typerend voor de volwassenheid: postformeel denken. (maar dit is niet van piaget)

'Postformeel' denken: 4 kenmerken

1. Realiteitsbetrokken

- Adolescenten: redeneren om te redeneren, uitwerken theoretische constructies en ideaalbeelden
- Volwassenen: pragmatischer denken

2. Relativerend

Adolescenten: zwart-wit denken

Volwassenen: genuanceerder, toleranter, flexibel

→ = Overgang van dualistisch naar relativistisch denken

→ Vooral bij hoger opgeleiden

3. Persoonlijk geïntegreerd

Toenemende ervaring → eigen inzichten en technieken → loskomen van ingestudeerde schema's → persoonlijke stijl

Vb. (3) je doet stage, een eerste gesprek ga je thuis heel hard voorbereiden .

Ervaren therapeuten gaan dit niet meer doen.

Vb. Leerkrachten komen los van het handboek naarmate ze meer ervaring hebben.

4. Creatief

Problemen niet alleen oplossen maar ook nieuwe problemen ontdekken

"Het formuleren van een probleem is dikwijls essentiëler dan het vinden van een oplossing"

(A. Einstein)

→ Neerwaartse spiraal: Verwerven deskundigheid → bloei creativiteit via nieuwe ontdekkingen (+/- 25 a 30 jaar) → routine en daling creativiteit (+/- 40 jaar)

Evolutie van intellectuele vermogens

1. Vroegere visie

Cfr. deficit-model voor de lichamelijke ontwikkeling

→ deficit-model voor de intelligentie-ontwikkeling

- Intelligentieklim in kinderjaren en adolescentie, daling vanaf 20 jaar

- Volwassenen van 60 à 65 jaar nog nauwelijks niveau van kleinkinderen van 10 à 15 jaar

2. Huidige visie

A. Kritiek op het onderzoek!

→ Cross-sectionele onderzoeksstrategie: groepen van verschillende leeftijden op zelfde moment onderzoeken

→ Cf. Flynn-effect

- Afgelopen eeuw: per 10 jaar, ruim 3 IQ-punten vooruit

- In België: per generatie stijging van 20 IQ-punten!

- Wie superieur scoorde vorige eeuw, zou nu een *gemiddelde* score krijgen

Verklaringen Flynn-effect?

Ouders stimuleren hun kinderen meer, omgevingsveranderingen

School richt zich meer op redeneren i.p.v. louter opslaan van kennis

B. Genuanceerd beeld

Andere onderzoeksmethoden: ook longitudinaal onderzoek → Ongelijke evolutie van verschillende dimensies van intelligentie

Vloeiende intelligentie

Begripsvorming, redeneer- en abstractievermogen

Nieuwe informatie opnemen, analyseren en bewerken

Verband met het KTG

Gekristalliseerde intelligentie

Oordeelsvaardigheid door ervaring en door leren binnen de cultuur verworven

Verworven kennis en vaardigheden

Verband met het LTG

Evolutie binnen normale ontwikkeling:

- Gekristalliseerde intelligentie groeit door ver na middenvolwassenheid
- Vloeiende intelligentie daalt vanaf middenvolwassenheid
- Informatieverwerking: vanaf 50-60 jaar → geleidelijke daling geheugencapaciteit en snelheid van intellectuele prestaties

Sociale en persoonlijkheidsontwikkeling

Partnerrelatie

Adolescentie: liefjesrelatie -> relatie na relatie

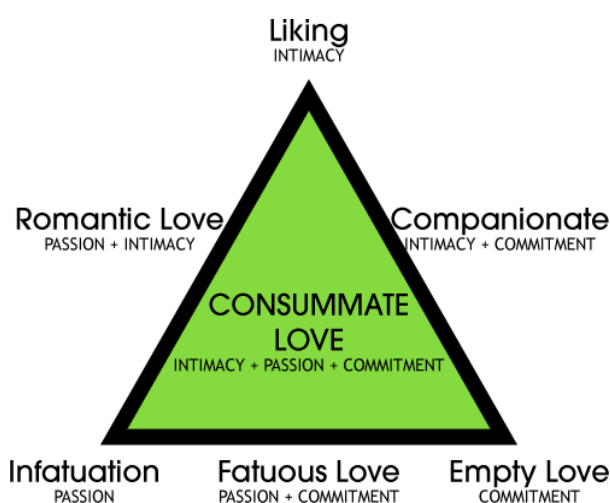
Volwassenheid: vaste relatie

‘Complete’ relatie: 3 componenten (Sternberg)

Intimiteit: verlangen naar teder contact, bezorgdheid

Passie: emotionele opwinding, verlangen naar fysiek en seksueel contact

Inzet beslistheid om relatie in stand te houden en eraan te werken.

Liking: vriendschap: betrokkenheid, genegenheid voor elkaar, maar geen passie en inzet voor aan een relatie te werken.

Empty love: lege liefde: wel vechten maar geen passie

Infatuation: beveliging, crush → enkel passie

Romantische liefde: weinig inzet maar wel intimiteit en passie → romantische liefde

Companiotae: Intimiteit en het willen werken aan de relatie → vriendschappelijke liefde → heel veel relaties evolueren daar naartoe.

Fatuous love: Dwaze liefde: je voelt passie, je wilt er aan werken, maar eigenlijk weinig genegenheid voor mekaar.

Rolveranderingen in midden- en laatvolwassenheid

Veranderingen in bestaande rollen:

Rol van 'ouder': van leiding geven naar meer vrijheid/zelfregulatie

Lege-nestsyndroom: gevoel totaal functieloos en overbodig te zijn in het lege huis.

Rol van 'koppel': elkaar terugvinden; soms strubbelingen

Nieuwe rollen: schoonouder, grootouder, verzorger van eigen ouders

Dynamisch-affectieve ontwikkeling

1. Beroepscarrière

→ Jongvolwassenheid: zoeken naar job, bijsturen aspiraties, 'job-shoppen'

-> Studie Vlerick Management School 2010: Generatie Y heeft hoge verwachtingen: droomloopbaan jongeren= goede combinatie werk en gezin. Loon: lichte stijging ondanks crisis – gemiddelde loonsverwachting van 1600 euro netto (t.o.v. 1500 euro in 2009).

→ Middenvolwassenheid: meer settelen in job (tevreden of berusten), accentverschuiving belang van job.

2. Evolutie van zelfbeeld en zelfwaardering

Volwassenheid i.v.m. adolescentie:

- Betere inschatting van mogelijkheden en eigen grenzen → daling kloof zelfbeeld(*hoe ben ik*)-ideaalbeeld(*hoe wil ik zijn*) → stijging welbevinden
- Meer autonomie
- Betere organisatie van eigen leven

Oudere volwassenheid

- **Vroegere visie**

Deficit-model: ouderdom is periode van algehele achteruitgang

- **Hedendaagse visie**

Ouder worden = multifactorieel en dynamisch gebeuren → Biologisch, Sociaal, Psychologisch, Inwerken op 1 gebied, heeft effecten op andere gebieden, Kan kwaliteitsvolle en actieve periode zijn!

Cognitieve ontwikkeling

- ↑ leeftijd = ↓ werking van de hersenen
- Impact op cognitief functioneren?
  - Cf. volwassenheid: genuanceerde visie intelligentie
  - Daling visuele en auditieve mogelijkheden: impact van testinstructies op prestatie
  - Daling algemene gezondheidstoestand: minder fit en gezond → impact op prestatie
  - Impact van medicatie op prestatie Vb. slaapmiddelen
  - *Terminale* daling: laatste jaren voor dood, minde goed presteren.

Functietraining en rust-roest-model : Kan oefening cognitieve achteruitgang tegengaan?

→ Longitudinaal onderzoek (Willis)

- *Intensieve training van vloeiende intelligentie*

Redeneervaardigheid, geheugen, ruimtelijke oriëntatie

Bij 65-plussers (zonder dementie en sensorimotorische defecten)

- **Resultaten:** Bij 2/3 significante vooruitgang, Bij 40% terug niveau van 14 jaar eerder

→ Rust-roest-model: mits oefening en stimulatie kunnen bejaarden cognitieve mogelijkheden lange tijd bewaren = ***use it or lose it- principe***

MAAR! Na verloop van tijd teruggang niet meer te stoppen, Zeker na 80 jaar

*****Aandachtsprocessen**

Daling in: Volgehouden selectieve aandacht: snel afgeleid en moeilijker concentreren

Verdeelde aandacht

Wisselen van aandacht tussen opeenvolgende gebeurtenissen

Waarom? Algemene verlangzaming hersenprocessen

Inkrimping voorhoofdskwabben

Inkrimping capaciteit werkgeheugen

*****Geheugen- en leerprocessen**

Achteruitgang op 4 vlakken:

1. Inprenten

Niet opmerken van relevante informatie

Irrelevante informatie neemt deel van beperkte werkgeheugen in

2. Retrieval

Door problemen met opslaan: Te weinig aandacht aan context (cues= hint)

Te weinig organisatie in op te slagen informatie

→ Verbetering in prestatie na training: Inkrimpen capaciteit werkgeheugen

Te weinig aandacht besteden aan de context: cua= hint(zo kan de herinnering terug komen)

Vb. Oma gaat met kind naar dierentuin, ze bekijken dieren zoals pinguïns. Deze pinguïns krijgen net hun eten. -> dat is een context gegeven (pinguïn die eten krijgt). Later thuis staat ze in de keuken en maakt eten. Dit kan een cue zijn, het kan de situatie met de pinguïn terug oproepen.

3. Prospectief geheugen = vooruitziend geheugen

- Gebeurtenisgerelateerd: externe prikkel als hint *Vb. Je zet je wekker, om je te helpen herinneren om je pil te nemen.*

- Tijdsgerelateerd: geen externe prikkel als hint. *Vb. "ik mag dat niet vergeten, ik mag dat niet vergeten" dit is heel belastend*

→ Vooral tijdsgerelateerde prospectieve geheugentaken zijn moeilijk voor ouderen

→ Oplossing: taak gebeurtenisgerelateerd maken

4. Impliciet geheugen = automatische leerprocessen

- Habituatie, conditionering verloopt trager en moeizamer
- Moeilijkheden op dit vlak bemoeilijken leren van nieuwe gewoontes en vaardigheden

***Competent ouder worden

- Deficitmodel en rust-roest-model te eenzijdig dus:

→→ Compromis = **competentiemodel**: je moet ouderen niet gaan vergelijken met jonge volwassenen, hun hersenen zien er anders uit. Je moet ouderen onderling gaan bekijken om er uitspraken over te gaan doen.

- Context/gedrag van ouderdom als norm
- Hoe gaan ouderen om met de problemen waarmee ze effectief te maken krijgen?

→→ Sternberg: contextuele theorie voor intelligentie

- Wat intelligent is in de ene situatie, kan zinloos zijn in de andere situatie
- Drie intelligentiestijlen: **Analytische**: bestaande situaties doorgronden
Creatief-synthetische: ontdekken van nieuwe samenhangen en problemen
Praktische: oordelen met gezond verstand

→ Een intellectueel competent individu = iemand die uiteindelijk ontdekt wat zijn of haar sterke kanten zijn en weet hoe die sterke punten het beste benut kunnen worden, terwijl hij of zij zwakke kanten compenseert of streeft naar een mogelijke verbetering daarvan.

→ Selectief optimaliseren met compensatie (SOC)

- Doelstellingen inperken en nastreven wat men echt belangrijk vindt
- Mogelijkheden zo verstandig mogelijk inzetten
- Compenseren: tekorten op een domein opvangen door sterktes op ander domein.

! Ouderen zijn daar vaak goed in: Bv. Dagboek bijhouden, Afspraken opschrijven → ouderen zeker nog competent

Sociale ontwikkeling

- Behoud van contacten belangrijk voor psychisch welbevinden . **Vb.** Bejaardenbond, hobby
- Risicofactoren = Fysieke achteruitgang, Overlijden vrienden, Overlijden partner
- Combinatie afhankelijkheid en autonomie

Beïnvloedende factoren

Subjectief gevoel van leeftijd

Gezondheid

Materiële zorg

Sociale contacten

Hoe kan ouderdom het meest positief worden beleefd?

Disengagementtheorie versus **activiteitstheorie**

→ Geleidelijk terugtrekken uit actieve leven

VERSUS

Zoveel mogelijk actief blijven

Kernconflict van oudere volwassenheid: ego-integriteit versus wanhoop

- Positieve pool: **ego-integriteit**
= Je goed voelen met wat je hebt bereikt in je leven. Geen spijt van beslissingen. → gevoel dat je een zinvol bestaan hebt geleid.
- Negatieve pool: **wanhoop**
= geen vrede nemen met geleefde leven, wrok en jaloezie

De Volwassenheid

Fase-indeling:

- Jongvolwassenheid (tussen 18/20-35 jaar)
- Middenvolwassenheid (tussen 30-55 jaar)
- Laatvolwassenheid (tussen 50-65 jaar)
- Oudere volwassenheid (>60 jaar)
  - Vroege ouderdom (60 à 65 tot 70 à 75 jaar)
  - Middenouderdom (70 à 75 tot 80 à 85 jaar)
  - Hoge ouderdom (na 80 à 85 jaar)

A) Lichamelijke veranderingen (<65 jaar)

- Zintuigen
  - Verslechtering van het gezichtsvermogen
  - Gehoor: gevoeligheid voor hoge frequenties neemt af
  - Overige zintuigen: relatief intact tot 60 à 65 jaar
- Motoriek
  - Sterk afhankelijk van conditie
  - Hart- en longfunctie nemen af vanaf +/- 50 jaar
  - Erfelijke gevoeligheid/risico's

Uitzicht van het lichaam

Vanaf +/- 35 jaar:

Grijze haren, Haardos dunner, Rimpels en kraaiepotjes,

Vanaf +/- 40-50 jaar:

Huid minder elastisch, Spiermassa krimpt, Vetophoping rond buik,
Ouderdomspigmentvlekken op de handrug

Climacterium en menopauze

Menopauze = moment van laatste menstruatie

→ O.i.v. hormonale veranderingen

→ Fasen: Premenopauze

Menopauze

Postmenopauze

→ Symptomen premenopauze – menopauze

Onregelmatige cyclus/geen cyclus, Warmteaanvallen, Hartkloppingen, Hoofdpijn,
Duizeligheid

Symptomen postmenopauze

Typische symptomen van menopauze nemen af

Huid dunner en droger

Masculinisering

Borsten slapper

Verzakking van inwendige organen

Urine-incontinentie

Osteoporose

Een mannelijk climacterium(overgang)?

Minder bruuske daling mannelijke hormonen

Langer vruchtbaar

Minder 'typische' periode dan bij vrouwen

Andropauze

Ongeveer 20% van de mannen

Sterke daling van testosteronspiegel →

Symptomen (indien aanwezig) vergelijkbaar met die van vrouwen

Daling libido en potentie

Geleidelijke botontkalking

Penopauze

Psychisch (meestal tijdelijk) fenomeen: O.i.v. spanningen en beperktere coping

-Werkgerelateerd

- Relatiegerelateerd

- Verbonden aan het ouder worden

->Stijging psychische spanningen → daling potentie

Aangezicht verandert: neus, oren, tandvlees, gelaat
Kleinere lichaamsgestalte

Zintuigen en motoriek

Gezichtsvermogen, smaak, reuk en gehoor neemt verder af
Verminderd evenwichtsgevoel en toenemende bewegingsonzekerheid
Vermindering van spierkracht
Skelet wordt brozer en dunner

Inwendige organen

Minder krachtige hartspier
Longcapaciteit daalt
Nieren verliezen capaciteit
Incontinentie

Zenuwstelsel

Afname gewicht hersenen
Tragere zenuwgeleiding
Vertraagde suikeropname
Verminderde werking autonoom zenuwstelsel
Regeling lichaamstemperatuur gebrekkiger
Slaapproblemen
Hogere concentraties cortisol

B) Psychologische reacties op de lichaamsveranderingen

1. Externe hulpmiddelen

Medicijnen, Chirurgische ingrepen, Prothesen en hulpmiddelen

2. Aanpassingen levensstijl

Evenwichtige voeding, Voldoende lichaamsbeweging, Mentaal actief blijven,
Onderhouden van sociaal contact, Stress vermijden

Extra

ouderschap

- Tijdens de jongvolwassenheid (20-35 jaar): keuze voor wel of geen kinderen
Meerdere redenen: Psychologisch
Egoïsme
Sociale norm
Geen bewuste keuze
→ Grootste risico op ongewenste zwangerschap: jongere, armere en minder
hoogopgeleide vrouwen

- De gemiddelde gezinsgrootte daalt
Meeste koppels: 2 kinderen
Waarom daling? Anticonceptie, Meer vrouwen die werken, Op latere leeftijd beginnen aan kinderen, Minder noodzaak tot zorg voor de oude dag, Economische redenen, Bewust kinderloos
- **Gevolgen voor de ouders na de geboorte van kind:**
  - Nieuwe rol van vader en moeder, Rol van partner verdwijnt op achtergrond
→ Leidt mogelijk tot spanningen in het gezin en tot een vermindering van huwelijksgeluk
  - Nieuwe taakverdeling
  - Toename van verantwoordelijkheid: meer bij vrouwen
  - Financiële consequenties
  - 'Beperking' vrijheid

Factoren die bijdragen aan het in stand houden van de relatie:

- Blijven werken aan gevoelens van genegenheid en tederheid voor de partner
- Alert blijven voor belangrijke levensgebeurtenissen in het leven van de partner en hierop reageren
- Problemen opvatten als beheersbaar en oplosbaar
- Realistische verwachtingen hebben over opvoeding en verantwoordelijkheden

GROOTOUDER WORDEN

Laatvolwassenheid (50-65 jaar): 75% van de volwassenen wordt grootouder

Reacties: Lang verwachte vreugde, volgende stap in hun leven
Minder blij, een teken van ouder worden

De invulling van het grootouderschap wordt beïnvloed door individuele en maatschappelijke factoren:

- Leeftijd van grootouders, ouders en kleinkind
- Verandering in gezinssamenstelling
- Individualisering grootouder
- Verwachtingen van de ouders
- Stereotype beelden in samenleving
- Sociale voorzieningen voor kinderen

Grootouderrollen:

- Formele grootouder: volgt opvoeding (door ouders) met interesse
- Pleziermaker: speelkameraad
- Surrogaatouder: overnemen rol ouder
- Bron van familiewijsheid: overdragen van kennis en deskundigheid
- Afstandelijke grootouder: minder belangstelling

Gevolgen voor de grootouder

- Betekenisverlening van het eigen leven
- Meer psychologisch welbevinden
- Vreugde en zin in het leven
- Terugblik op het eigen verleden
- Zich jong voelen
- Een sterkere band met de kinderen

PENSIONERING

Laatvolwassenheid (50-65 jaar): beslissen op welk moment je wil stoppen met werken

Verschillende factoren spelen een rol: Gezondheid verslechtert
   Bonus of extra pensioen
   Extra vrije tijd

Stadia van pensionering

1. **Wittebroodsweken:** Nieuwe activiteiten ontplooiën die voordien niet mogelijk waren
2. **Teleurstelling:** Pensioen voldoet niet aan verwachtingen
                                 Missen van prikkels en gezelligheid van werk
                                 Moeilijk nieuwe bezigheden vinden
3. **Heroriëntatie:** Wat is nog mogelijk?
                                 Nieuwe, bevredigende activiteiten
4. **Pensioenroutine:** Tevredenheid met de nieuwe levensfase
5. **Afronding:** Meer afhankelijkheid
                                 Verslechtering gezondheid

Gevolgen van pensionering

- Identiteitsverandering : werkende → gepensioneerde
- Meer of minder gevoel van welbevinden
- Relatie met partner komt meer op de voorgrond:
  - Meer tijd voor elkaar
  - Rolomkering: Mannen nemen meer huishoudelijke taken op zich
- Verandering machtsverhouding:
  - M worden volgzamer en minder competitief
  - V worden meer assertief en autonoom

HET LEVENSEINDE

Confrontatie met het eigen levenseinde door:

- Lichamelijke veroudering: groeiend besef van eigen kwetsbaarheid en van het onomkeerbaar proces
- Opschuiven in de generaties en rollen

Kübler-Ross: 5 reacties bij confrontatie dood

- Ontkenning: Afwijzing of minimalisatie van idee dat je zal sterven
Omgaan met de emotionele overrompeling
- Woede: Meer actieve vorm van verzet
Gericht op het lot waarop hij geen vat heeft
- Marchanderen: Onderhandelen, beloftes maken
Schuldgevoelens
- Depressiviteit: Opgeven van het verzet
Droefheid of apathie
- Aanvaarding: Volledig bewust van het levenseinde

Specialisatie

GRENS NORMALE ONTWIKKELING - PATHOLOGIE

- **1 Terminologie: wat is 'normaal'?**
- **2 Overzicht belemmering mijlpalen**
  - A Sociale ontwikkeling
  - B Persoonlijkheidsontwikkeling
  - C Zelfredzaamheid
- **3 Capita selecta:**
  - A Agressie
  - B Driftbuien

1 Terminologie: Wat is normaal?

Ontwikkelingspsychologie = wetenschappelijke studie van ontwikkeling, van aan de conceptie tot de ouderdom

Ontwikkelingspsychopathologie = wetenschappelijke studie naar het ontstaan en beloop van psychische stoornissen

- Elke vorm van *psychopathologie (ziekteleer)* kan opgevat worden als een verstoring of een degeneratie van normaal functioneren. → DUS: kennis over de normale werking van psychologische functies en over normatieve ontwikkelingsprocessen is nodig (incl. leeftijdsgrenzen)

Beïnvloedende factoren voor de ontwikkeling:

--Risicofactoren: vergroten de kans op het ontstaan van een stoornis, gedragsprobleem of ontwikkelingsstoornis

--Protectieve factoren: verkleinen de kans op het ontstaan van een stoornis, gedragsprobleem of ontwikkelingsstoornis. (-> beschermende factoren)

→ Deze factoren zijn te situeren in het kind, het gezin en de sociale context

Factoren in het kind: Temperament, Intelligentie, Gezondheid

Factoren in het gezin: Relatiepatroon: *beschermende factor en risicofactor*, Stabiliteit van gezin, Opvoedingsstijl

Factoren in de sociale context: Sociaal-economische status, Sociaal netwerk, School: goede school is beschermende factor, Cultuur: verdraagzaamheid is bv een beschermende factor

→ Combinatie van risicofactoren geeft meer kans op problemen

!!! Steeds aandacht hebben voor protectieve factoren

Wat is 'normaal'? Voor bepaalde stoornissen makkelijker te bepalen dan voor anderen: bv. psychose– gedragsproblemen

2 benaderingen voor grens 'normaliteit – stoornis'

- **Categoriale benadering:** (wel stoornis/geen stoornis) en je gaat die indeling doen op basis van criteria.
- **Dimensionele benadering** :Continuüm loopt van 'geen problemen tot veel problemen'. -> Belangrijk voor BaTP, omdat je minder te maken gaat krijgen met de zeer duidelijke anthologieën, dit is meer voor psychologen en psychiaters. BaTP gaat meer geconfronteerd worden met de voorlopers van gedrag problemen. Onderscheid tss abnormaal en normaal is moeilijk te zien .

Wat is 'normaal'? afhankelijk van:

Leeftijd

Ontwikkelingsniveau

Culturele context

->wnr subjectieve(*persoonlijke*) beleving 'probleem'?

Belemmering van dagelijks functioneren?

Aanpassing aan omgeving? Kan het goed omgaan met omgevings verwachtingen?

Welbevinden of psychische gezondheid (lijdt het kind)? Voelt het kind zich goed in zijn vel of niet?

- **Representatieve normen:** met een groep vergelijken van de zelfde leeftijd, geslacht en culturele context. **Vb.** Oogcontact, verwachten wij vna kinderen, in andere culturen is oogcontact met volwassen een gebrek aan respect.

→ Aanpassing aan omgeving

Ontwikkeling is problematisch als kind voortdurend botst met omgeving, uit de pas loopt, in disharmonie leeft. **bv.** geen rekening houden met anderen, met geldende waarden en normen

→ Welbevinden of psychische gezondheid

Ontwikkeling is problematisch als kind zich niet goed voelt in vel, gebukt gaat onder problemen, zichzelf niet kan ontplooien. **bv.** onzekerheid, onvermogen om met emoties om te gaan

Overzicht belemmering mijlpalen

- 1Sociale ontwikkeling
- 2Persoonlijkheidsontwikkeling
- 3Zelfredzaamheid

1 Signalen van belemmerde sociale ontwikkeling

1. Geen interactie - Onverschilligheid voor personen

Gebrek aan Oogcontact (1 maand)

Lacht wel tegen voorwerpen maar niet tegen mensen (4 maanden)

Ontroostbaar door moeder (6 maanden)

2. Ontdekt geen regels - geen imitatie

Reageert niet met geluidjes bij toespreken (6 maanden)

Geen reactie op goedkeuring of afkeuring (18 maanden)

Kan geen andere kinderen nadoen (4 jaar)

Herkent regels van groepsspel niet (7 jaar)

3. Geen onderscheid tussen ik en jij

Noemt zichzelf niet 'ik' (3 jaar)

Kind is tegen iedereen even (on)aardig (4 jaar)

4. Geen sprake van wederkerigheid in contact gedrag

Kind kan niet luisteren/geen geduld (4 jaar)

Kind reageert niet op huilen van anderen (5 jaar)

5. Isolement - geïsoleerd gedrag

Kind doet niet mee aan groepsspel (5 jaar) Vb. Niet mee doen aan groepsspelletjes

Kind heeft geen vriendjes en trekt zich terug op kamer (7 jaar)

2 Signalen van belemmerde persoonlijkheidsontwikkeling

1. Afhankelijkheid en gebrek aan wilskracht

Kind heeft geen zelfvertrouwen (3 jaar)

Kind kan niet doorzetten, maakt niks af (5 jaar)

Kind heeft geen eigen mening (6 jaar)

2. Passiviteit en gebrek aan initiatief

Onderzoekt uit zichzelf geen voorwerpen (2 jaar)

Last van (extreme) faalangst (4 jaar)

Durft geen verhaal in groep vertellen (5 jaar)

3. Verstoorde - gestoorde gewetensontwikkeling

Maakt voor kind niet uit of het anderen verdriet doet (4 jaar)

Voelt niet aan wat ouders goed vinden en niet goed vinden (5 jaar)

Kind toont geen spijt of berouw (6 jaar)

4. Angsten of angstig gedrag (zie kader)

5. Onvoldoende onderscheid werkelijkheid – fantasie

Kind denkt dat het een andere persoon of dier is (5 jaar)

Gaat ervan uit dat anderen het fantasievriendje zien en kennen (6 jaar)

0 tot 2 jaar	<ul style="list-style-type: none"> - Ouder niet in de buurt - Harde geluiden - Toilet - Onbekende omgeving/dingen/mensen	Separatieangststoornis
2 tot 5 jaar	<ul style="list-style-type: none"> - Ouder niet in de buurt - Griezels en enge beesten - Onweer - Donker	Separatieangststoornis
5 tot 9 jaar	<ul style="list-style-type: none"> - Ouder niet in de buurt - Donker - Alleen thuis zijn of alleen slapen - (Gevaarlijke) dieren - Fantasie-angsten<ul style="list-style-type: none"> ° Spoken en monsters ° Onrealistische scenario's ° Nachmerries - Lichamelijk letsel - Andere kinderen - Angsten gebaseerd op nieuwsfeiten	Separatieangststoornis Specifieke fobie (type dier en bloed-injectie-verwonding)
9 tot 13 jaar	<ul style="list-style-type: none"> - Lichamelijk letsel/ziekte - Angst voor school - Faalangst - Pesten en molestatie door anderen - Transportmiddelen - Dood - Natuurlijke fenomenen - Piekeren/'stel-je-voor-dat' angsten	Agorafobie Specifieke fobie (type natuur en situationeel)

13 tot 17 jaar	<ul style="list-style-type: none"> - Sociale angsten<ul style="list-style-type: none"> ° Adequaatheid van eigen gedrag/ uiterlijk/ schoolse vaardigheden ° Ongeluk dat anderen kan overkomen - Verlies van vrienden en familie	Gegeneraliseerde angststoornis Sociale fobie
17 tot 21 jaar	<ul style="list-style-type: none"> - Persoonlijke angsten<ul style="list-style-type: none"> ° Verlies van hechte relaties ° Geïsoleerd of alleen zijn ° Negatieve emotionele toestanden ° Niet bereiken van persoonlijke doelen	Paniekstoornis Agorafobie

3 Signalen belemmerde ontwikkeling zelfredzaamheid

1. Kind kan zichzelf niet verzorgen

- Kind kan nog niet zelf brood eten (1,5 jaar)
- Kind eet nog niet zelf met lepel (3 jaar)
- Kind kan eigen jas niet aan-/uitdoen (4 jaar)
- Kind kan zich nog niet zelf aankleden (6 jaar)
- Kind kan geen veters strikken (7 jaar)

2. Er is sprake van onzindelijkheid

- Kind plast/drukt overdag nog in zijn/haar broek (4 jaar)
- Doet kaka op potje/WC maar plast overdag nog in broek (5 jaar)
- Is overdag zindelijk maar plast 's nachts nog in bed (7 jaar)

3. Ongerichte of onduidelijke communicatie

- Kind kan niet duidelijk maken wat het wil (2 jaar)
- Kan anderen niet laten uitspreken, praat er tussendoor met 'zomaar iets' (7 jaar)

4. Geen zelfkritiek, geen zelfcorrectie

- Ziet bij een werkje niet wat het fout doet en kan dus ook niet corrigeren (5 jaar)
- Kind huilt/wordt driftig als iets niet lukt (6 jaar)

5. Geen inzicht, ziet geen gevaar

- Kind spreekt willekeurige vreemden aan (6 jaar)
- Kind gaat zwerven (6 jaar)
- Kind over- of onderschat zichzelf voortdurend (7 jaar)

Capita selecta: agressie

→ Agressie = het intentioneel toebrengen van verwondingen of schade bij anderen

Waarom? Bereiken van een gewenst doel, Kleine schermutselingen, Grenzen aftasten

-Bij baby's: afwezig, enkel perongeluk

-Bij peuters en kleuters: agressief gedrag *kan* aanwezig zijn binnen de normale ontwikkeling

-Agressie neemt **af** naarmate peuter-kleutertijd vordert

→ Betere **emotionele zelfregulatie** = het vermogen om de aard of de intensiteit van emoties aan te passen

→ Vanaf 2 jaar: kinderen kunnen over gevoelens praten en hebben beginnende strategieën om ze te reguleren

->Taal wordt gebruikt om gevoelens kenbaar te maken en te onderhandelen

->Steeds efficiëntere strategieën en beter leren omgaan met negatieve gevoelens

->Zelfbeheersing stijgt

→ Agressie relatief stabiele karaktereigenschap

→ Geslachtsverschillen: ->*Jongens* vaker openlijk agressief

->*Jongens* meer **instrumentele agressie** = agressie die gemotiveerd wordt door de wens om een concreet doel te bereiken

->*Meisjes* meer **relationele agressie** = niet-fysieke agressie bedoeld om een ander psychisch te kwetsen

Oorzaken/verklaringen agressie?

1. Instinct?

->Cf. Freud: doodsdrijf

->Cf. Lorenz: vechtinstant om territorium te verdedigen, genoeg voedsel te vinden en zwakkere dieren uit te roeien

→ Agressieve neigingen zijn aangeboren

→ Agressie leidt tot reproductief succes(*voortplantbaar*)

2. Sociale leertheorie

→ Agressie = aangeleerd gedrag via bekrachtiging

**Directe bekrachtiging: bv. met leukste speelgoed kunnen blijven spelen wanneer verzoek tot meespelen agressief wordt teniet gedaan

**Indirecte bekrachtiging → modelleren

->Blootstelling aan agressieve modellen maakt kans op agressie bij waarnemer duidelijk groter → **Exp. Bandura met bobo-pop.**

1 groep kinderen ziet volwassenen agressief doen bij pop, andere groep niet.

Kinderen mochten met pop spelen. Maar ze werden gefrusteerd gemaakt omdat ze ze niet meteen lieten spelen met de pop

Leidt kijken naar agressie tot agressief gedrag?

→ Meestal **correlatieel** onderzoek

Verband tussen spelen met agressieve videospelletjes en agressief gedrag

Verband tussen kijken naar gewelddadige TV-programma's en agressief gedrag

→ **Longitudinaal** onderzoek:

Voorkeur voor agressieve TV-programma's op 8-jarige leeftijd → meer ernstige criminele veroordelingen op 30-jarige leeftijd

→ Model niet enkel voor agressief gedrag maar vaak juist: "hoe kan je reageren zonder agressie?"

Cognitieve verklaringen

→ Link met morele ontwikkeling

→ Sommige kinderen eerder geneigd dan anderen om te denken dat agressie achter acties schuilt
Vaak *foute* inschatting → agressieve reactie op situatie die nooit bestond

Waarom? Cognitieve theorie biedt geen verklaring

Je kan hen 'leren' situaties beter in te schatten

Capita selecta: driftbuien

= oorzaak vaak iets kleins, maar reactie heel hevig en buiten alle proportie

→ Verzet = kind reageert op uitgesproken manier tegen een handeling die door een mentaal of fysisch superieur persoon tegen het kind gericht wordt

→ Tussen 1,5 en 3 jaar: **koppigheidsfase**

= Discrepancie(*verschil*) tussen het inzicht in de eisen van de omgeving (intellectueel vermogen) en de behoeften en drang naar activiteiten bij het kind

Kenmerken koppigheidsfase:

Komt **niet** bij ieder kind voor

Gemiddeld 5 keer per dag (1,5- 2,5 jaar) , Meestal enkele minuten
Geen duidelijke geslachtsverschillen

Oorzaak koppigheid/verzet?

In de peuter- en kleuterleeftijd meestal **ontwikkelingsgebonden**

1. Drang naar autonomie en zelfbepaling
2. Niet onder woorden kunnen brengen van gevoelens
3. Egocentrisme
4. Gebrekkige impulscontrole

➔ driftig gedrag **kan** ook signaal zijn van dieperliggende problemen
-> Moeilijk temperament, Opvoedingsproblemen-> A) te toegeeflijk, B) te driftig

A. Ouders reageren te toegeeflijk op driftige gedrag

- uit angst voor verzet of om liefde van hun kind te verliezen
- Geven kind zijn zin uit gemakzucht, om van het lastige gedrag af te zijn

➔ helpt op korte termijn, maar op lange termijn gaat kind nog extremere eisen stellen

B. Ouders reageren zelf 'driftig' op driftige gedrag: overreageren

- Gevaar voor bestendiging door verkeerde rolmodel, Stressvolle omgeving